

EMLÉKLAPOK

1918 NOV. 1-TŐL 1919 AUGUSZTUS 2-IG

TERJEDŐ IDŐKBŐL

ESTERHÁZY MIKLÓS GRÓF

*Blut muss fiessen knüppeldick,
Vivat, hoch, die Republik !*

(1848-as német szabadságdal.)

BUDAPEST

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT BIZOMÁNYA.

1921.

EMLÉKLAPOK

1918 NOV. 1-TŐL 1919 AUGUSZTUS 2-IG

TERJEDŐ IDŐKBŐL

ESTERHÁZY MIKLÓS GRÓF

*Blut muss fiessen knüppeldick,
Vivat, hoch, die Republik !*

(1848-as német szabadságdal.)

BUDAPEST

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT BIZOMÁNYA.

1920.

STEPHANEUM NYOMDA R. T.
Budapest, VIII. ker., Szentkirályi-utca 28.

ELŐSZÓ.

ÜLFÖLDI ismerőseim felszólítására ez év elején a felfegyverzéseim német nyelven szerkesztett kiadását mint kéziratot annak teljes tudatában nyomattam volt ki, hogy az engem ért megpróbáltatások, szenvedések és anyagi veszteségek háttérbe szorulnak, a számtalan honfitársam által megélt kalandok, valamint az őket ért bajok nyomora előtt. Azért arra nem is gondolhattam, hogy füzetemet a magyar közönség bírálataira bízom és csakis egynémely jóakaró és elnéző barátom biztatására határoztam el e szerény lapok magyar fordításban való megjelenését is. Sem polemizálni, sem oktatni nem kívánok. Kérem olvasóimat, hogy ezen igénytelen füzetemet kizárólag egy jövődöbeli történetírás szerény adalékának tekintsék.

Csákvár, Fejérmegyében, 1920 Magyar Nagyasszony napján.

A szerző.

VILÁGHÁBORÚBAN mindkét fiam mint cs. és kir. huszártiszt vett részt. Móricot, az idősebbet, politikai hivatása többször elszólította a harctéri szolgálattól. Alajos, a fiatalabbik, 1916 október 24-én az erdélyi román határon, mint a 7. huszárezred (Vilmos-huszárok) svadronkommandánsa, egy ütközetben elesett. Feleségem, Mary és Valentine leányom, valamint csekély magam a háborús éveket csákvári birtokunkon töltöttük s minden gondolatunkat, igyekezetünket annak a vöröskeresztes kórháznak szenteltük, amely az egész háború alatt, 1914 szeptemberétől 1919 április elejéig (tehát még a kommün alatt is) 30—40 sebesültet látott el. Annak a révén, hogy a sebesültekkel nemhogy naponkint, de majdnem óránként foglalkoztunk, megnyertük bizalmukat s lehetővé vált számunkra közvetlenül tudomást szereznünk azon hangulatról, mely a háború különös eseményei nyomán a fronton és a mögöttes országrészek helyőrségi kórházaiiban uralkodott. A forradalom alatt úton-útfélen azt hallottuk a szocialista agitátoroktól, hogy minden tőlük telhetőt elkövettek annak érdekében, hogy a front mögött maradv a forradalom előkészítésén dolgozhassanak. S ha megfigyelhettük azt, hogy a zsidók milyen kimondottan versenyfutással indultak ki a különböző katonai irodákból, hogy végül is a budapesti szovjetházban (Hungária-szálló, ahol Kun Béla és társai trónoltak) megtelepedjenek, nem lesz nehéz kiszámítani azt, hogyan volt lehetséges, hogy a szociális forradalom egyúttal a frontcsapatok falát is áttörte. A frontösszeomlás jellemzése bizonyítja, hogy a bomlasztási folyamat, mely a mögöttes országrészben rendszeresen és ritka ügyességgel vitetett keresztül a parlamenti szélső függetlenségi párt által, sohasem érhetett volna el sikert a fronton, ha ennek a legradikálisabb pártcsoportnak vezetői,

politikai tevékenységük első pillanatától a parlamentenkívüli szocialista párttal a legszorosabb összeköttetésben nem lettek volna. A felbujtás szelleme — sajnos — a mögöttes ország-résznek legtöbb társadalmi rétegébe behatolt. A szabadságosok — nem azok, akik a frontról jöttek, nem a sebesültek, kik kórházban feküdtek, hanem akik valamely mögöttes ország-részben lévő helyőrségből jöttek — voltak a szocialista párt agitátorai. Ilyen egyenruhás alakok százai ordították szakadatlanul szemünkbe a refrént: «A háborút csak az urak akarják, mert meggazdagodnak mellette!» A művelt osztályokon utálatos kishitűség vett erőt s bár becsületsértésért tettek volna panaszt, ha valamelyiküket «szoci»-nak szidtuk volna, mégis táplálták és terjesztették a szociális elégedetlenséget azáltal, hogy kishitűségükben folyton szitkozódtak és dühöngtek a háborús nélkülözések, a hadseregnek lekötött szükségletek miatt s bizalmatlanok voltak a hadvezetőséggel szemben, aminek minden alkalommal kifejezést is adtak. Ahhoz, hogy az ember tisztában legyen azzal, hogy amikor csapataink haza-özönlenek, bármint végződjék is a háború, elkerülhetetlenül nagy felfordulás fog bekövetkezni, nem kellett sem államférfinak, sem prófétának lennünk.

I.

SZERENCSÉTLLEN események ilyen hangulat alatt következtek be 1918 október 20-án, s a forradalom kezdetét bizonyára abban a parlamenti ülésben kell keresnünk, amelyen Károlyi Mihály a debreceni «Gott erhalte»-t és az általa felpiszkált, de általa is előmozdított fiumei eseményeket a dinasztia és kormány ellen játszotta ki. Falusi magányunkban az eseményekről rendszerint elkésve értesültünk s midőn a Nemzeti Tanács megkezdte működését, nem is igen lepődhettünk meg, mikor egy szép napon egy, a móri főszolgabírói hivataltól kiküldött lovasküldönc azt a hivatalos értesítést hozta, hogy kikiáltották a köztársaságot és elnökül Károlyi Mihályt választották. Véletlenül azonban Budapestről olyan magánértesítést kaptam, hogy a király Károlynak felajánlotta a miniszterelnökséget. Ennélfogva a legerélyesebben lefújattam a hivatalos értesítést, sajnos azonban, néhány óra múlva az események mégis igazolták. November elsejéig falunkban az eseményekből keveset észlelhattunk. Csak november elsején hangzottak fel lövések a faluban, én egészségem érdekében épen fekvőkúrát végeztem erkélyemen. Körülbelül fél-órai szakadatlan lövöldözés után csöngött a telefon s erdészeti hivatalom jelentette, hogy a csendőrőrsparancsnok felfegyverzett erdészeket kér megerősítésül, mert ő, pusztán az őrs embereivel, a hazatérő katonák egy csapatát nem tudja megfékezni és lefegyverezni. Erre azt feleltem, eszembe sem jut erdészeimet exponálni. Bizonyára fel fogom fegyverezni őket, azonban kizárólag a kastély és irodák őrizetére fogom használni, annál is inkább, mert semmi okom vagy kötelességem a nyugtalan elemek haragját magamra vagy alkalmazottaimra

venni. Ez az őrsparancsnok az események során a leggyávább, a legalattomosabb egyénnek bizonyult mindazok között, akikkel a forradalmi időszak alatt találkoztam. Az imént csak köztudomásúvá vált Tisza-gyilkosság ennek a lövöldözésnek baljóslatú jeleget kölcsönzött. Családtagaim közül ezen délutánon csak fiam és menyem voltak itthon. Átmentem hozzájuk megnyugtatni őket arról, hogy minden óvintézkedést a védelemre megtettem. Még megbeszéltünk egyes intézkedéseket s ezen pillanattól kezdve egészen a román megszállás utánig a kastélyt éjszakánként fegyveresek őrizték. Ma már mosolygok ezen hasztalan stratégia miatt, mert azon egyszeri alkalommal, amikor a kommün idején felfegyverzett csendőrök és népőrség éjnek idején a kastélyba hatoltak, a fegyveres ellentállás valószínűleg hosszú fogságot vagy kivégzést eredményezett volna.

Ezen nevezetes november elsején azonban a lövöldözés mégis csak megszűnt; az a néhány «visszatért» (olyan típus, amely heteken keresztül veszélyeztette a köznyugalmat) egy mögöttes országban lévő raktárból szökött meg, kirabolt egy municiósraktárat s teljes felszereléssel érkezett meg. Első útjuk a korcsmába vezetett, a csákváriak nemsokára részegen elterültek a korcsma padlóján, a környékbeliak pedig a faluból az országútra botorkáltak ki. De, bár a lövöldözés ezen a napon meg is szűnt, mégis ezen időtől kezdve mintha lövésekkel terhes atmoszféra vett volna körül bennünket. A hadseregben minden ember fegyveresen tért vissza, rengeteg municiót hoztak magukkal s valószínűleg olyan lélektani jelenség hatása alatt voltak, amely őket lövésre kényszerítette. Lőttek örömtükben, lőttek fenyegetésből, lőttek ok és öntudat nélkül s végül is mindezen felfegyverzetek az erdőkbe és földekre vonultak, lelőtték a vadat s a vadállományt a szó szoros értelmében véve kiirtották, amikor a köztársaság valóban munkába lépett. Akkor még rendhez voltunk szokva, tehát az országszerte szokásos módon akartam a vadorzást megakadályozni. Végül ez mégis csak lehetetlenné vált, mivel 4—5 erdőszem egyes területen nem tudott sikeresen fellépni 10—20 emberről álló bandák ellen s amellet a vadorzók igen jól tudták

azt, hogy a csendőrség egyáltalán nem fog eljárni velük szemben. S midőn mi többen, vadászterülettel bírók, kérvénnyel fordultunk a földművelésügyi miniszterhez, hogy az ország vadállományát megmentse, azt a klasszikus feleletet kaptuk: örüljünk, hogy az «elkeseredett hazatértek» a vadra, nem pedig miránk lőnek.

Erdeinkben pompás nagyvad- és őzállomány volt, három hónapon belül azonban egyetlenegynek nyomát a hóban fedezni nem lehetett. Az erdőben mindenfelé vörös vérvomokat lehetett látni s a sűrűségből elbitangolt darabok dögbűzét lehetett érezni. A közeli vidéki városokban a vadhús ára a háborúelőtti árakat érte el. Vad tombolással örült a falvak apraja-nagyja, hogy végre-valahára megboszulhatják magukat a határban vadakozta károk miatt. Az 1919. évi aratáskor azonban több faluban érdeklődtem, hogy mennyivel arattak többet ez évben, mint azelőtt, minthogy most már nincsen vad, de legtöbbször azt a csalódott választ kaptam, hogy nem lehet nagyobb különbséget észlelni. Összes erdőpagonyaimban a vadállományom meghaladta a 2000 darab nagyvadat. Minden este kaptam jelentést arról, hány lövést számláltak meg s ha lehetséges volt megállapítani, arról is, hogy hány darab vad esett és vitetett el, mert a vadorzók rendszerint kocsikkal és szánokkal vonultak ki. Hányszor hallgattam a telefon mellett: «gesztesi terület 80 lövés, mindszeri 220, csákvári 106, kőhányási 130 lövés, stb.» A szokatlan mennyiségű vadhúst a spekulánsok a falvakban csak olyanoknak adták el, akik új municióval fizettek, melyet valahonnan előteremtettek. A nagy, népboldogító jelszó: «A vadat az elesettek hátramaradottainak és az elnyomorodottak táplálására lövik», a forradalom egyik nagy hazugságának bizonyult, mert csak egyes gazdagabbak és kegyeltek részesültek ebben a húsból; az igazán szegények ritka faluban kaptak csak valamit is belőle. Végül mégis csak elfásultunk a folytonos puskaropogással szemben s a vér és epe csak igen különös esetekben öntött el. Egyik napon egy segéderdészem jött azon jelentéssel, hogy most már a kastély parkjában is lőttek. A kastély parkja közvetlenül egyik vadász-

területemmel függ össze s igen gyakran előfordult, hogy különösen télen, az őzek a parkba is betértek. A park nyilvános s a falu lakosságának üdülés céljára rendelkezésére áll, azonfelül a parkon túl fekvő borpincetulajdonosoknak átjáróul is szolgál. Ebben a reggeltől estig állandóan népes parkban tehát rendezett be magának, egy ilyen hős, őzleshelyet s segéderdészemnek, ki területét bejárván épen hazatérőben volt, közvetlenül lába elé lőtt. Ez a fegyveres polgártársaknak bevett figyelmeztetőjele volt erdészeimmel szemben, hogy valamilyen képen meg ne közelíthessék és fel ne ismerhessék őket. Erről az esetről természetesen értesítettem a csendőrséget, bár semmi eredményt sem vártam a jelentéstől. Két-három nappal később, ahogy erkélyemen fekvőkúrát tartottam, újból közvetlen közelben elhangzott lövésekre lettem figyelmes. S minthogy a park-őzeket pontosan ismertem, úgy elgondolkoztam, vajjon melyik jó bakkra vagy szegény sutára lőttek megint. Este azonban elbeszéltek leányaim, hogy a kastély közvetlen közelében lévő fenyvesben, az őzcsapás ezen kedvenc helyén voltak sétálni, amikor közvetlen közelükben lövések durrantak el s golyósüvöltést hallottak. Alig tettek pár lépést, két mannlicherrel felfegyverzett falubelivel találkoztak, s mikor vigyázatlan lövöldözésükért szemrehányást tettek nekik, kihívóan és szemtelenül felelték, hiszen nem történt semmi sem, s miként egykoron a vad szabadon vetődött földjeikre, most nekik is joguk van a vadat a parkban is lelőni. S ha most azt kérdi az ember, kik voltak ezek a vadorzók, azt az egyszerű feleletet kapjuk: majdnem kivétel nélkül hazatért katonák. Voltak közöttük szolgálatomban megöszült szolgák fiai, volt istállófiúk, gazdafiak, kézművesek, akik nagyobb részben nálam vagy gazdasági üzemekben keresték meg mindennapi kenyerüket. Az a sokoldalú lelkiátalakulás, melyen szerencsétlen hazám lakói átmentek, ebben a tekintetben is átformálta a népesség gondolkozását és cselekedeteit, úgyannyira, hogy — Isteneimre! — egyik-másik talán még arról is meg volt győződve, hogy ez a vadorzás törvényesen meg van engedve. Igen jól emlékszem arra, hogy januárban egy lépést nem tudtam tenni az erdőben anélkül,

hogy fegyvereseknek egész bandájára ne akadtam volna messziről, akik legtöbbnyire a sűrűségben tűntek el, vagy fedettebb terepre húzódtak előlem. Minthogy — sajnos — beláttam, hogy a vadállományom rövidesen kipusztul, legalább arra törekedtem, hogy a vadak elejtésével inkább a konyhám és a még mindig általam fenntartott kórház hússzükségletét lássam el, mintsem azokat kedves polgártársaimnak engedjem át. Most visszaemlékszem egy olyan esetre, amely különös örömet szerzett nekem. Cserkészve jöttem egy útkereszteléshez, amelynek sarkait nagyobb kiterjedésű fiatalos tölgyek képezték, de amelyben egészen jól lehetett cserkészni és lőni. Az egyiket eredménytelenül cserkésztem végig, s amikor az útra léptem, a szemközti sűrűségben 6—8 lövés dördült el. Egy erdőkerülő állt az úton, megkérdeztem tehát tőle, kik azok a csákváriak, akik ma engem látogatásukkal megtiszteltek? Vállat vont s azt állította, hogy még nem látta őket, de azt gondolja, hogy ezek meg azok. Belekialtottam tehát a sűrűségbe: «Takarodjatok haza, menjetek dolgozni, ahelyett, hogy itt lopnátok!» Erre újból lövések szóltak, de ezúttal a golyók velünk szembe jöttek, fejünk fölött fütyültek el s ropogtak az ágak között. «Tyűh, de fütyülnek a golyók» — szólt a vadász s eltűnt a sűrűségben, ahonnan épen az imént kiléptem. Erre meglehetősen boszúsán mentem a másik keresztúton előre, amikor abból a sűrűből, ahol ezek a csavargók lőttek, egy hét sutából álló falka csapott át az úton. Hamarjában kilőttem közülök egy borjút és örömömben kiáltám az erdőbe újfent: «Ezt én lőttem, te csirkefogó! Ezt te hajtottad felém, te ügyetlen!» Ezen a délutánon aztán végeszakadt a lövöldözésnek.

Mire aztán az ország egész vadállományát kiirtották, megjelentek a hivatalos közlönyben különböző rendeletek a tilalmi időkről és szigorú intézkedések a fegyverviselésről, rendeletek a manlichereknek és municiónak a községházára való beszolgáltatásáról, ezzel egyidejűleg azonban a csendőrség részére olyan szellemű rendeletet adtak ki, hogy házkutatásokat nem szabad tartani.

Csak természetes tehát, hogy a fegyverek továbbra is a

parasztnak és kézművesnek birtokában maradtak és a durrogatás tovább is rendületlenül tartott.

Kissé letértem az idősorrend útjáról, vissza kell tehát térnem köztársaságunk bölcsőjéhez. Igazán ritka eset számba vehető, hogy előkelők és alacsonyrangúak, gazdagok és szegények kivétel nélkül pathologikus bódultságban voltak. Olyan emberek kiáltottak fel diadallal, hogy ime több évszázados bilincsekből szabadultunk fel, akikről ezt sohasem tételeztük volna fel. A legelfogultabbak ezalatt a Habsburg-dynasztia összeomlását értették, a legbutábbak pedig ebben a szociális és politikai felfordulásban olyan idők eljövételét üdvözölték, amelyek meghozzák végre az állami, politikai és gazdasági élet régen óhajtott új rendjét. Nem hiszem, hogy Slatin pasa akkor midőn több évi, a legsötétebb Afrikában eltöltött fogságából történt kiszabadulása után újból a civilizáció küszöbére lépett, nagyobb örömet érzett volna, mint amilyent a magyarok éreztek ezeréves országuk és kulturájuk összeomlásán. Psychosis, hypnotizmus, gyávaság avagy butaság volt-e? A megváltozott világnézett első ismertetőjele az embereknek úgynevezett «tanács»-okba való összeterelődése volt. Még legkisebb vidéki városainkban is nép- és katonatanácsok alakultak. Azonfelül syndikatusokat alkottak olyan emberek különféle szakszervezetekben, akik eddig egyformán, egymás mellett, együtt éltek és együtt dolgoztak. Így külön csoportba kerültek a parasztnak, kisgazdák (földművesek) és velük szemben a földmunkások külön szervezetet alakítottak. Természetesen a kézművesek is visszatértek régi szervezeti vagy céheszméjükhöz és külön tábort ütöttek. Mindeme szervezetek egymásközt legtöbbször a legnagyobb ellentétekkel küzdöttek, sőt egymás ellenségeivé is váltak, mert mindegyik a maga külön érdekét akarta érvényre juttatni. A kézművesek azt lobbantották a többi szervezet szemére, hogy igen drágán dolgoznak, a kézművesek olcsó húst és olcsó terményeket akartak. Egy dologban azonban valamennyi egységes volt: mindannyian földéhesek voltak és valamennyien földet és házhelyet akartak a nagybirtokból, így tehát rövidesen olyan emberek táborával találtam magam szemközt, kik

népes és hangos gyülekezeteken tőlem, a nagybirtokostól mind-
azt követelték, amire nekik valóban, vagy felfogásuk szerint
szükségük volt.

De dacára ezen rettenetes idők borzalmas és szomorú
eseményeinek, mégis volt egy komikus sajátosság, amely az
eseményeken mindvégig átvonult: még pedig az, hogy ezen,
többnyire velem szemben ellenséges gyűlésezések majdnem
mindig olyan helyiségekben zajlottak le, melyek az én tulaj-
donomat képezték. Fiatal korom óta foglalkoztam az úgyneve-
zett szociális kérdéssel, sok idevágó szakmunkát olvastam, sok
szociálpolitikai tekintéllyel érintkeztem, sőt Bécs Ottakring nevű
külvárosában igen sok éjszakán keresztül voltam együtt és
vitatkoztam olyan elemekkel, akik közül egyesek mint anar-
chisták vagy nihilisták Oroszországban bombát dobtak s akiket
Bécsben felakasztottak, ha ugyan Svájcba nem menekültek.
Mindezen bölcseségemből azonban csak egy tanulságot von-
hattam le: a szociálizmus és kommunizmus végeredményben
egy gyűjtőfogalomban fognak egyesülni: még pedig a pusztí-
tásban, arra kell azonban törekedni, hogy előzetes szervezke-
déssel, amennyire csak lehet, minél több egyedet szigeteljünk
el a ragályhordó és járványterjesztő egyénektől. Ezért tehát
Csákváron ismert mintára legényegyleteket, olvasóköroket,
gazdaegyesületeket alakítottam, amelyek azonban valamennyien
tulajdonomat képező házakban nyerték elhelyezésüket. Mint-
hogy azonban a háború alatt a tagoknak csak igen jelenték-
telen száma volt itthon, ezek a helyiségek üresen álltak, a szer-
vezetek és tanácsok tehát azzal a kéréssel jöttek az urasághoz,
hogy ezt vagy azt a termet engedjék át nekik, amit nem tagad-
hattam meg tőlük. Azt a hibát követtem el tudniillik, amelyet
igen sok politikusunk elkövetett akkortájtban: nevezetesen, hogy
a bekövetkezett változásnak nem evolúciós, hanem revolúciós
jellege van s ezzel szemben nem barátságosan és törvényes
szólásszabadsággal kellett volna fellépni, amint azt elég naívu-
l elgondoltuk, mert hiszen elleneink már magukban hordották a
terror csiráját.

A földéhségnek kívül legerősebben a faéhség jelentkezett.

Kérve az olvasót, hogy mindazt, amit itt elmondok magamról, ne vegye retusált képnek — amint azt egy fényképész mondaná —, hanem higgye el, hogy mindezt tárgyilagosság kedvéért teszem. Előre kell bocsátanom, hogy boldogult atyámtól átvett szokás szerint évenként 5—600 méter fát osztottam szét teljesen díjtalanul birtokaim, de különösen csákvári birtokom legkülönbözőbb társadalmi rétegei között. Most azonban a «nagybirtokosnak» búcsut kellett vennie a «fauzsorától» és az «elkeseredett» katonáknak, a «nélkülöző» munkásoknak, parasztnak és kézműveseknek sok száz méter fát kellett szállítania, számtalan sétányfát kellett kivágatnia s mindezt ingyen vagy koldúsáron. Természetesen azt hangoztatták, hogy a protekciónak vége. A legnagyobb nyugalommal adtam át a faosztást a községben uralkodó munkás- vagy katonatanácsnak s ime, rövidesen a különböző községekből egész garmadáját kaptam a leveleknek azzal a panasszal, hogy a községeknek csak azon gazdag lakosai kapják a fát, akiknek fuvarok van, a szegények, akik igazán rá voltak szorulva a fára, fuvar hiányában semmit sem kaptak, mert a községben senki sem vállalta el nekik a fuvarozást vagy legjobb esetben csakis a fa feléért vagy harmadáért. Csendes kétség merült fel legbensőmben, vajjon a szociális köztársaság csakugyan ideális célokra törekszik? A köztársaság minden igyekezete szervezetekben és tanácsokban való egyesítésben merült ki s már az első 48 órában valóságos rohammal ragadta meg Magyarország egész népességét és társadalmát. Sajnos, még a katolikus papságot is.

A papság és a világi elem már évtizedek óta lázasan dolgozott azon, hogy megalkossa az autonómiát, azaz a katolikus egyház önkormányzatát, az iskolák önkormányzatát, önkormányzatot a vagyonban, a püspökségek és lelkészségek választás útján való betöltését, a kegyuri jogoknak és a királyi főkegyuri jognak részleges korlátozásával. Ám az óhajok hajótörést szenvedtek, nagyon mértékadó helyről eredő nyugodt, gyakran néma elutasító magatartáson. Most aztán hurrá-kiáltások riadtak fel ezekben a körökben az autonómiára; a fővárosban és az egyházmegyei székhelyeken autonómia-

üléseket tartottak és egész váratlanul megfordítva a céget, a gyülekezéseket egész modernül: papi tanácsoknak nevezték el. Itt aztán igen hangos élet folyt: fiatal, turbulens elemek eresztették meg hangjukat s követelték, hogy az egyházi címeket töröljék el, a káplán egyenrangúsíttassék a plébánossal, különösen pedig, hogy ugyanakkora és ugyanolyan lakás utaltassék ki neki, mint a plébánosnak. Hogy ki fizesse ezt a sok-sok lakást, arról nem nyilatkoztak. Azt gondolom azonban, hogy a gyűlölt kegyúr. Hogy ki fogja ezeket az épületeket felépíteni akkor, amikor minden munka szünetelt, jóllehet a munkadicsőítésről szóló ének folytonos éneklésével szakadatlanul ünnepelték a munkát, ugyancsak tisztázatlan maradt. Így azonban valószínűleg a káplánházak is légvárak maradtak volna. Egyesek, akiket az ördög különösen megszállt s kiket a Nemzeti Tanács elnöke, Hock János lelkész különösképen fellelkesített, természetesen a papi nőtlenség törvényének sutbadobását is követelték.

Hock János 1859-ben a veszprémmegyei Devecseren született s bár a papi állásra készült, főképen irodalmi tevékenységnek szentelte magát. Tagadhatatlan szónoki és irodalmi sikerei rövidesen bizonyos hírnevet szereztek neki és a politikai élet mesgyéjére vezették, amelyen mindegyre radikálisabb irányban haladt s mindegyre balratörekvő tevékenységgel tűnt ki. Papi pályájának kezdetén szabadkőművessé lett, de püspökének parancsára ezen szervezetből ki kellett lépnie, egyházmegyéjét cserélt s végül Budapesten plébániához jutott, jellem nélkül való magánéletet folytatott, résztvett a főváros művészeti életében és oka volt annak, hogy a Nemzeti Szalon művészegyesület elnöke, az egyesület pénztárának egy nagyobb hiányát vagy mankóját saját zsebéből fedezte, csak hogy a lelkész urat egészen lehetetlenné ne tegye. Egy szóval elsőrangú kalandor, aki mint politikai desperado, Károlyival és csatlósai-val, a forradalmat tervszerűen előkészítette. A kommunizmus elől elmenekült.

Hál' Istennek, ez a boszorkánytánc csak rövid ideig tartott s inkább gyerekes szertelenségnek nevezhetjük, melynek

további fejlődését egy felsőbb helyről jött szigorú veto elvágta. S lépésről-lépésre, amint a budapesti vezetők istentelen munkájukat folytatták, a szószéken és templomon kívül kötelességtudó lelkészek figyelmeztető szava hangzott el, s a keresztény és egyházi gondolkozás újból való fellobbanása önfeláldozással szegezte magát szembe a forradalmi áradattal. A katolikus papok majdnem minden faluban a nép igazi vezéreivé váltak, s ha a forradalomnak mindjárt első napjaiban egy ellenforradalmi pártalakulásnak jelei mutatkoztak, úgy azt csak a katolikus papság befolyásának lehet tulajdonítani, melynek tagjai a józan elemeket maguk köré gyűjtötték és azokat egy egységes keresztény párttá egyesítették.

Tudok olyan eseteket, mikor a község lelkesze egészen egyedül behatolt a szociálista gyülekezetekbe, ott az agitátorokkal igazi szócsatát vívott meg s többnyire néhány megtérttel tért vissza a plébániára. Már akkor kialakult, de legfőképp most, midőn az eseményeket nyugodtan átgondolhatjuk, alakul ki az a meggyőződésünk, hogy ha egyáltalán van lehetősége annak, hogy a szocialistapárt fölött urrá legyünk, az kizárólag csak a keresztény elvek megvalósításán, vagyis az egész emberiségnek a keresztény világnézethez való visszatérésén alapulhat. A szociális köztársaságot közben mind jobban és jobban kiépítették; a bonyodalmak és rendetlenség mérhetetlenül fokozódtak. A régi, törvényes közigazgatási szervek ugyan továbbra is megmaradtak, de katonai-, munkás- és paraszttanácsok álltak mellettük, melyek ugyancsak igazgatási jogokat tulajdonítottak el. De a vármegye és községi legfelsőbb vezetőséget a szocialista pártvezetőségek magukhoz ragadták, akiknek hivatalt viselő egyénei egyúttal valamely tanács vezetői is voltak. Ily módon minden közhivatalban korlátolt toronypolitika fejlődött ki. A hatalom budapesti tulajdonosai a politikát nagy vonásokban csinálták s a vidéknek csupán szocialista agitációjával törődtek. A közigazgatás bonyolult kerérendszer az ország központi vezetésével való összefüggés nélkül dolgozott s minden vármegye, minden község főképpen azzal volt elfoglalva, hogy a legszűkebb kör pillanat-

nyílag szükséges ügyeit intézze. Jelszónak és irányelvnek kimondották: minden község, minden vármegye intézze a maga ügyeit. Ez a közigazgatási őrültség az ország minden szerves erejének szétzúllásához vezetett, de oltalom levelévé vált a szabadrablásnak is, melyet később kommunizmusnak neveztek. Többek közt, ha például hús vagy zsír szüksége került napi-rendre, a munkástanács vagy szocialista pártvezetőség akként határozott, hogy ennyi meg annyi disznót kell meghatározott napon, kilónként ennyi koronáért, a vágóhídon eladni. Már most honnan szedjék elő a disznókat? De hát édes Istenem, mire való a nagybirtokos vagy a nagybérlő. S így ment ez a végletekig; könnyen elképzelhetjük, milyen izgalmak mellett multak tova a napok, minthogy eleinte ilyen gazdálkodás ellen az ember mégis csak védekezni akart. Minden városban s majdnem minden járásban voltak olyanok a szocialista pártgyülekezetekben, akik mint nagyszájúak és agitátorok a tömeg vezetőjévé váltak s ezáltal a munkástanácsokban és községi képviselőkben majdnem korlátlan hatalommal uralkodtak.

A mi községünkben egy kőművespallér volt a diktátor, névszerint Halnek Gyula, kinek egész családja nemzedékek óta birtokainkon nőtt fel és szolgálatunkban halt meg. Csak apját kellett folytonos részegeskedése miatt szolgálatomból elbocsátanom. Gyula fia nálam volt kőművesinas, azután világgá ment, hetvenkedő rosszcsontról vált belőle és Pesten valamely szocialista egyesület karmaiba került. A háború alatt állandóan a front mögött volt, sőt mint alkalmatlant vagy nélkülözhetetlent szabadságolták is. A forradalom kitörése alkalmával már a csákvári szocialista pártcsoport élén állott, mely akkor csupa munkakerülő és nagyszájú férfiakból és nőkből rekrutálódott. Hozzájuk csatlakozott azon éretlen legények csapata, akik mint a hadsereg legfiatalabb korosztálya most valamely kiképző-csoporttól jöttek vissza, munkátlanul, egyenruhában csavarogtak s adták a frontról hazatérteket és elkeseredett honvédöket. Ez a szocialista falka azonnal megkezdte a harcot a «gróf» és a «pap» ellen. Első hőstettük az volt, hogy a póstamestert rákényszerítették, hogy a magyar koronás címert eldugja,

rákövetkezőleg pedig egy gyűlésen rövidesen megoldották a földreformproblémákat, mely szerint birtokom elvileg felosztott.

Természetesen a zárda is támadás alapjául szolgált. Édesatyám alapításában és az én kibővítésemben egész házkomplexum szolgálta a szeretetcélokat. A kilenc paulai szent Vince-nénike látta el ott már évtizedek óta a leányiskolákat, melybe számos nemkatholikus vallású is felvétetett s már békeidőben egy kórház is gondoztak, mely utóbbi a háború kitörésétől kezdve vöröskereszt-kórházzá alakult és a forradalom idejében harmincnál több sebesültet ápolt. Ezeket a «gonosztevőket» most tehát a szocialista párt felügyelete alá kellett helyezni, mivel esténként villanyvilágítás mellett igen sok asszony és leány gyűlt össze a termek egyikébe kézimunkára. A nagy petroleum-inséges időkben ugyanis a családanyáknak és azok leányainak esti 9 óráig rendelkezésére bocsátottam a kórház villanyvilágítását, hogy módjukban legyen varrási munkáikat elvégezni. Plébánosunk és káplánunk felhasználták az alkalmat s ezen idő alatt felolvasásokat tartottak nekik. Világos tehát, hogy ezeket az összejöveteleket royalista és ellenforradalmi fészkeknek bélyegezték, a papot pedig és a zárdát a legméltatlanabb módon megfenyegették. Egy este tisztviselőim egyike, aki a pappal egyetemben nagy fáradsággal és szorgalommal a faluban keresztényszocialista parasztpártot alakított, azzal a jelentéssel jött hozzám, hogy csínyt akarnak a zárda ellen elkövetni. Azonnal melléje ültem a kocsiba s vaksötét éjszaka lekocsiztam a zárdába, a kórtermekbe siettem s a sebesültek közül néhányat kiválasztottam, akik bizonyos befolyást tudtak gyakorolni társaikra. Meg kell említenem, hogy a sebesültek között is akadt néhány, akik a forradalom kitörésekor kítüntetéseiket és altiszti rendfokozataikat letették. Velem, családommal és az apácékkal szemben azonban továbbra is fegyelmezetten és ragaszkodóan viselkedtek. Kis beszédet intéztem a kiválasztott szobaparanccsnokokhoz, felelőssé tettem őket a kórház és zárda esetleges káraiért, megmagyaráztam nekik, hogy támadás esetére mi a teendőjük, mire ők nekem igen szívélyesen, de teljes szolgál-

lati viselkedéssel ígéretet tettek, hogy mindaddig, míg ők a kórházban vannak, teljesen nyugodt lehetek. Parancsot adtam még nekik, hogy a dynamóhoz és motorhoz egy-egy őrséget állítsanak. A motor melletti szolgálatot egy öreg, pompás cselédem látta el, aki cséplések alkalmával rendszerint a gépet kezelte s kinek fiát hónapokon át ebben a kórházban kezelték, mikor a fronton mint fegyvermester a gépfegyver hőselkü kezelése közben súlyosan megsebesült és kitüntetésre felterjesztve volt. Ő volt az első, kinek mint kórházparancsnok legelsősorban tűztem fel az ezüst vitézségi érmet Őfelsége képe alatt. Most, bár meg volt gyógyulva, még mindig munkaképtelen volt s több hétre hozzánk volt szabadságolva. Ehhez az emberhez kocsiztam tehát gyorsan, felvitettem vele egyenruháját, megismertettem vele a helyzetet s kineveztem a vilamostelep és kórház őrparancsnokává s megbiztam atyjának védelmével is. Ezekután nyugodtan hazakocsiztam. Az éj folyamán semmi sem történt, de néhány nap múlva a katolikus segédtanító vezetésével éretlen legények hatoltak a kórházba és zárdába, hogy a royalista összeesküvőket megrendszabályozzák és Őfelsége képét elpusztítsák. De itt szembetalálták magukat az általam kijelölt szobaparancsnokokkal és társaikkal, kik addig tartóztatták őket fel az alsó helyiségekben, míg az 1. emeleten lévő arcképeket biztonságba helyezték s végül is az éretlen tacsókóknak a legerélyesebben ajtót mutattak. Az az illető pedig, aki Őfelsége arcképét sajátkezűleg megmentette és elrejtette, egy budapesti asztalossegéd volt, akit nekünk a helyőrségi kórház mint szocialistát írt le és adott át. Ezen este ennek az embernek különös oltalmába ajánlottam a zárdát.

Már rámutattam arra, hogy abban az eszmekavarodásban, amely akkor uralkodott, a vidékiek azért örültek oly különösképen a helyzet felborulásának, mert ebben tulajdonképpen a legtöbb magyar által epedve kívánt Ausztriától való politikai és gazdasági elszakadást látták. Téves kívánság, amelyet azonban már 1849 óta szakadatlanul és mesterségesen tápláltak. S ha 1867-ben azt mondták, borítsunk fátyolt a multra, úgy ez azt jelentette, hogy a király igenis borítson fátyolt az

1849-iki eseményekre, a negyvenkilences agitátorok azonban semmi szín alatt sem gondoltak ilyesmire. Különösképen közutalat tárgya maradt a kétfejű sas, mint a császári állam symboluma. Cimeremben egy szárnyas griff van, polgártársaim azonban, akik keresztülmentek a forradalom minden eszmekavarodásán, dühbegurulva néztek erre az ártatlan cimerállatra, amelyet madárnak, talán éppen kétfejű sasnak láttak; így tehát kerülő úton parancsok és fenyegetések hírét vettem, hogy a zárdán elhelyezett cimeremet távolítsam el. Erre csak természetes feleletem lehetett: «Akinek a szemét szúrja, vegye le onnan, én nem veszem le!» Kocsisom egy este igen felindulva jött tudomásomra adni: «A kastélyon elhelyezett madár igen bántja az embereket, bár én nem tudom, hogy hol van ez a madár». Ez a derék ember 30 év óta szolgál, nap-nap után ment el a kastély mellett s nem vette még észre, hogy óriási méretű cimerem a tetőn magasan ki van feszítve. Ekkor értettem meg azt, amit egyszer leányom mondott el, hogy csak rajztanítónője figyelmeztetései által tanult okszerűen látni és a látottakat helyesen felismerni. A műveletlenek érzékei lehetnek bár egészségesek, de iskolázás nélkül mindenesetre alacsonyabbrendűek maradnak. Ez alkalommal azt mondtam kocsisomnak: «De hát láttál te olyan madarat, melynek oroszlánfarka és négy lába van? Hiszen az nem is madár!» S ez az ember, aki lelkes híve volt az ellenforradalmi pártnak, lelkenedezve ment el s hangosan hirdette a községben, milyen buták a szocialisták, hogy egy oroszánt madárnak néznek. Talán ezen kritikájával éppen fején találta a szocialista szöveget. Cimerem azonban hál' Istennek ma is érintetlenül és szeplőtelenül áll kastélyomon és a zárdán.

Nagyjában és általában egész jól ki lehetett volna jönni a szociális köztársaságban ezekkel az újsütetű szocialistákkal. Eszembe jut most vöröskeresztes kórházam egy kis története. Egy alkalommal, mikor egy szellemileg eléggé korlátozott nehéz sebesültet megkérdeztem, hogy tulajdonképpen milyen alkalommal sebesült meg, hűségesen felelt: «Jaj, uram, hiszen minden jó lett volna, csak hogy éppen az volt a hiba, hogy vala-

mennyien egyszerre kialtották: furwertc, furwertc s nekünk támadni kellett. Természetes tehát, hogy az oroszok lőttek s akkor kaptam a sebet». Így lett volna az jelen esetben is. Az emberek szép csendben maradtak volna, ha folytonosan nem agitálnak közöttük. Mikor kimondották a gyülekezési jog legszélesebb alapon való kiterjesztését az ülések előzetes bejelentési kötelezettsége nélkül, nap-nap után felhangzott a községi dobos idegtépő dobpergése, aki újból és mindig valami gyűlést hirdetett estére vagy vasárnapra, vagy a szocialistákat hívta pártgyűlésre. S minthogy rendszerint minden ilyen gyűlésen ellenem, vagy birtokom ellen történt támadás, következetesen tehát nyugalmamat bolygatták, ez a dobolás utálatosabbá vált előttem, mint a fegyverropogás. A főkolompos mindig a kőművespallér, Halnek Gyula volt. Egyszer mint népszónok, máskor mint a szocialista párt elnöke. Valóban csodálatraméltó volt az a fegyelem, amely a szocialisták soraiban uralkodott s amely mindenféle agitációnak, minden javaslat keresztülvitelének vagy előzetes tervnek sikerét biztosította. Ha elgondoljuk tehát, hogy a szocialista terror már abban is mutatkozott, hogy minden nem szocialista pártszervezkedést elnyomtak, úgy könnyen megérthetjük azt, hogy abban az örömben, mely úrrá lett a tömegeken a háború nemvárt, hirtelen elmultával, ezek gondolkozás nélkül átengedték magukat a szocialista vezetésnek, mert nézetük szerint ezek mentették meg őket a háború nyomorúságaitól. Nem tehetek róla, de szüntelenül a «homo sapiens»-nek, ennek a társasállatnak butaságán kellett csodálkoznom. Ez a kőművespallér, kiről a faluban minden gyerek tudta, hogy munkaiszonyban szenvedő naplopó, felesége pedig egy, az első férjétől megszökött nőszemély, ez az emberpár most Csákvár és a környék lakosságára oly hypnotikus hatalmat gyakorolt, hogy Halnek már jóval a proletárdiktatura előtt mint korlátlan úr, tyrannus és diktátor, az egész politikai és közigazgatási vezetést — mint később kiderült — hosszú ujjú kezébe kaparintotta. Halnek befolyása alatt a legbékésebb kézművesek és munkások is kényszerítve voltak a szocialista pártba beiratkozni. Ez a kényszer oly nagy volt,

hogy majorjaim gazdái és főbéresei, kik akkor még vállvonogatva vették az egész mozgalmat és a pártba nem léptek be, a cselédség részéről boykottnak voltak kitéve. Nem engedelmeskedtek többé parancsaiknak.

A faellátás nagy kérdése, melyet a háború alatt nagy jajjal-bajjal, a hadifoglyok bevonásával sikerült annyira-amenyire megoldani, újból kritikussá vált, mivel a hazatért katonák egyáltalán semmilyen munkára nem gondoltak, mert hiszen a leszerelési illeték útján pénzzel, azonkívül a község részéről a nagybirtokos terhére élelmiszerekkel és kierőszakolt ajándékfával bőven el voltak látva. Ily körülmények között különféle kézművesek jelentkeztek fadöntésre, olyanok, akik műhelyekben valamilyen oknál fogva kenyérkeresethez nem juthattak, hogy elfogadható munkadíj mellett a favágást elvállalják. Alig volt ily módon az erdőben néhány fűrész munkában, mikor régebbi, jelenleg szocialistákká lett famunkások is jelentkeztek. Az első hét fizetésnapján azonban ezek kijelentették, hogy a kézművesek, akik nem tagjai a szocialista pártnak, nem dolgozhatnak velük s a legközelebbi hétfőn el is fogják kergetni, ők azonban új társakkal ilyen és ilyen feltételek mellett a munkát megkezdik. Ha azonban az uraság ezeket a feltételeket nem teljesíti, egy fejszecsapás sem fog esni az erdőben. A következménye ennek az lett volna, hogy alkalmazottaimnak évi failletményét nem tudtam volna betermelni. Az egész környék nem jutott volna tüzelőhöz, miután a háborús évek siralmas munkásviszonyai következtében pontosan csak annyi fát termelhettünk, amennyi épen a folyó évre szükséges volt. Egyetlen vágásban, egyetlen raktárban nem volt egy méter fa. Nem volt mit tennem, el kellett fogadnom a fizetési kikötéseket. Arra a megjegyzésre, hogy a nem szervezett famunkásokat lépessem be a szocialista pártba, röviden azzal feleltem, hogy soha életemben semmilyen választásnál, de egyáltalán semmilyen alkalommal sem befolyásoltam alkalmazottaim és munkásaim politikai irányát (bocsássanak meg, hogy a «politikai meggyőződés» kifejezést szándékosan nem használom) és hogy ez alkalommal sem akarom ezt tenni. A szocialisták feladata az

ellenkezőket nézeteik helyességéről meggyőzni. A szocialista pártszervezés igen ügyes és hatásos bevezetése volt a «bizalmiférfi», kit az érdekcsoport választott s aki ezt a csoportot itt még jobban képviselte. Így az összes majorcselédségnek minden majorban két bizalmiférfit kellett választania, akik aztán a szükség és körülményekhez képest a munkaadóval és a csákvári pártvezetőséggel vagy távolabbi kötelékekkel Székesfehérvárott (megyei székváros) vagy Budapesten érintkeztek.

A bizalmiférfiak bojkott alá helyezték mindazokat, akik a párthoz nem csatlakoztak s akik következképpen a bérmozgalmaknál az összességéből kikapcsoltattak. Ezek a bérharcok az egész vonalon megkezdődtek: a hihetetlen magasra srófolts napszámoktól kezdve az évi fizetésekig mindent felforgattak. Amikor ez a mozgalom kezdetét vette és évi béreseim egyik gyűlésről a másik gyűlésre vándoroltak s a «politizálás» következtében minden mezei munka pangott, ehelyett azonban újabb és újabb, bizonyára teljesen lehetetlen követelésekkel léptek fel: megkérdeztem egy illetőt, aki épen egy budapesti megbeszélésről érkezett haza, nem látja-e be, hogy a birtok ilyen nagy bérterheket nem bír meg s én kényszerülve leszek az üzemet beszüntetni, miután a jövedelem még csak a béreket sem fogja fedezni. Erre azt felelte az inkább kényszerűségből, mint meggyőződésből szocialistává lett béres: «Természetes, Uram, hogy belátjuk, de Pesten a vezetők egész nyíltan hangoztatják, hogy az egész «rumlit» csak azért csinálják, hogy a nagybirtokosokat elkésérítsék és hogy azok megszökjenek.» Épen ekkor határoztam el magam családommal a legvégsőkig kitaratani s vagyonunkat — bármibe kerüljön is — a forradalom ellen megvédelmezni és attól megmenteni. Ha most már azt mondtam az embereknek, hogy ilyen körülmények között legfeljebb egy évig vezethetem a gazdaságot, akkor majd el kell bocsátanom őket és becsukhatok mindent, azt felelték nagy nyugalommal: «Egy éven belül úgyis felosztják közöttünk a maga határát (földbirtokát)». Faluhelyen ez volt a forradalom vezérmotivuma, a «földosztás», amint a parasztok egymásközt a földreformot nevezték.

A földreform utáni áhítozást Magyarországon már jóval a forradalom előtt erősen hangoztatták, nemcsak a szocialista pártok, hanem a liberális nemzetgazdászok is és a tömegek egyre hevesebben követelték, persze anélkül, hogy tisztában lettek volna a megvalósítás és a praktikus életben való keresztülvitel módozataival, már amint ez mindig is történni szokott oly jelszavakkal, melyek a politikai pártok tusáiban vonzó erővel bírnak. A liberálisoknak a földreform szekularizációt jelentett és a hitbizományok eltörlését; az egyre erősödő, de a parlamentben egyáltalán nem, vagy csak egy-két személy képviselte «agrárszocialista» pártnak pedig egyszerűen a kommunista «földosztást», de nem abban a formában, melyben Kun Béla társasága csinálta, hanem abban a ki nem forrt ideális elméleti formában, mely szerint minden egyes lakósa az országnak legalább is mint nagybirtokos élné meg ennek az ábrándnak megvalósulását.

Az összes konzervatív pártoknak pedig sarkalatos hibájuk volt, hogy a földreform-vágy jogosultságát sohasem ismerték el, parlamenti működésükben a liberális és szocialista felforgató törekvések ellen pedig pusztán merev tagadással harcoltak, holott a 48-as törvényhozás óta, mely megszüntette a jobbágyságot és kimondta a szabad birtoklást, törvénykönyveink semmi ügyet sem vetnek a birtoklási viszonyokban ebből származandó változásokra. A birtok szabad feldarabolása és megterhelhetése csakhamar oly helyzetet teremtett, mely homlokegyenest ellenkezett a birtok állandóságával és bizonynyal nem volt intenciójában a 48-as törvényhozásnak és amelyet soha eléggé figyelembe nem vettek, valahányszor kísérlet történt arra nézve, hogy a birtokviszonyban az egyensúly létrehozassék. Erre nézve én mindig csak a kiváló, de a liberális iskoláktól agyonhallgatott francia nemzetgazdászra, Le Playre hivatkozhatom, aki először hangsúlyozta jelentős erővel, hogy amíg a végtelen örökségi osztályok minden birtokot annak a veszedelemnek tesznek ki, hogy végül oly apró részekre oszlik, hogy tulajdonosuk táplálására elégtelenné válnak, abból szükségszerűen pauperizmus fog előállni, mely a társadalmi rendet veszélyez-

teti. Ugyanez áll a birtok szabad megterhelésére is; a jelzálogteher végül felemésztí a jövedelmet, a hitelező a kényszerátverésre szorul, mely aztán a birtokost a gyárakba, vagy ezek híján a kivándorlásba kergeti.

Nem szándékozom e lapokban nemzetgazdasági elveim teljes hitvallását leírni, mindazonáltal arra rá akarok mutatni, hogy az agrárszocializmus elharapódzását a következő alapföltételek megvalósítása akadályozhatta volna meg. Ezek mellőzhetetlenek, ha a jövőben ellensúlyozni akarjuk az olyan meg rázkódtatásokat, aminőket most megéltünk. A földreform legelső alapját annak az elvnek elismerése és épségbentartása kell, hogy alkossa, hogy a birtok nem lehet adásvétel tárgya, nem lehet oly árucikk, mint holmi portéka a szatócsüzletben.

A föld az az őforrás, melyből minden államszervezet a létehez szükséges erőket meríti. A föld kizárólag az összes emberiség táplálkozását szolgálja s nem fordítható más célra. Ennélfogva szükséges azt megoltagmazni és megvédeni minden támadás ellen, melyek azt e hivatás teljesítésében akadályozzák. Ezért ismétlem: a földbirtoklásában állandóságnak kell uralkodnia. Tehát korlátozni kell a szabad oszthatóságot és szabad megterhelhetőséget, mert ezek veszélyeztetik ezt az állandóságot. A birtok szabad öröklését tehát oly rendszabályokkal s akként kell korlátozni és olyan törvényes intézkedésekre van szükség, hogy örökségi osztályoknál is a birtok felaprózása lehetetlenné legyen még a tulajdonos végrendelet nélküli elhalálózása esetére is.

Minden tárgyilagosan gondolkodó előtt bebizonyított dolog, hogy a szociálizmus- és kommunizmusnak borzalmas 133 napja Magyarországon is a liberális iskola tanainak lelkiismeretét terheli. Ehhez járul még az is, hogy a magyar állam eszmének az 1867. év óta való kiépítésével, a liberális iskola kapitalisztikus iránya Magyarország nyilvános életét teljesen uralta és a kis-, valamint középbirtoknak kisajátítása ijesztő mértéket öltött. Először az úgynevezett «gentry», vagyis kisenemesség tűnt el. Ennek helyét egy tisztviselői osztály foglalta el, amelynek az lett volna a hivatása, hogy a más

államokban erőteljes és államfenntartó polgári társadalmat helyettesítse. Ezek a hivatalnokcsaládok természetesen a főváros felé gravitáltak, nyakig adósságokban ültek s ezen körülménynél fogva inkább szolgálivá, mint szabad polgáiraivá váltak az államnak. A gentrycsaládoknak majdnem teljes pusztulása után a sor a parasztra került. Nyissuk csak föl a háború előtti éveknek Hamburg – Amerika – Linie, Norddeutscher Lloyd, Cunard-társaság stb. hajólistáit, akkor majd el tudjuk képzelni a birtok szabadelvű, határtalan és védelem nélkül való szabadoszthatóságának és szabad megterhelésének következményeit, az Amerikába való kivándorlók leküzdhetetlen áradatán ezen igazi kútforrását és az egykor oly virágzó paraszttársadalom elszegényedésének okát.

A gentry és paraszt kisajátított földbirtokát azok ragadták magukhoz, akik az országban az egész kereskedelmet és ipart képviselik és a falvakban az egyedüli intelligens elemnek tartják magukat — a zsidók. Ily körülmények között a háború előtti évtizedekben a következő társadalmi tagozódás volt észlelhető: az egyház és főnemesség kötött birtokkal, utóbbi is erősen eladósodva; a plutokrácia, amelyhez én a kereskedelemmel, iparral és uzsorával foglalkozó zsidókat számítom, akik egyenkint mint földbirtokos és bérlő, egyetemlegesen mint bankok és részvénytársaságok Magyarország teljes birtok- és pénzviszonyait uralták és irányították. Valódi keresztény, nemzeti, szabad polgári társadalom nincs, hanem a plutokrácia után közvetlenül az erősen eladósodott falusi lakosság következik, amelyből a birtoktalan napszámosoknak tömege, évről-évre gyarapodott. Európában mindenki a végletekig hangoztatja, hogy Magyarország agrárállam. Ez a régen ismert, megdönthetetlen igazság nemcsak a gyárvállalatok jelentéktelen számában nyilvánul, hanem a lakosságnak ősrégi törekvésében is: a földbirtokszerzésben. Ez a földéhség mindegyre erősebben jelentkezett s annál hangosabbá vált, mentől inkább előrehaladt a kisajátítás és mennél inkább emelkedett a földbirtok vételára. A földéhség lecsillapításának nehézsége volt az egyre jobban terjedő agrárszocializmusnak egyik főoka. Most

aztán elkövetkezett a hosszú háború s ennek nyomán Közép-Európa kiéheztetése és az élelmiszerhiány. Az árak hihetetlen magasságra emelkedtek, mert fölhajtották azok, akik a magyarországi kereskedelmi- és birtokviszonyokat évtizedek óta irányították, így tehát minden ember annak látta szükségességét, hogy az élelmicikkeket, melyeket pénzen immár nem lehetett megfizetni, maga termelje magának. Az önfenntartás ösztöne és a földéhség azonos fogalomná váltak. Végül aztán egész Közép-Európában elhangzott a jelszó: a rokkantaknak földbirtokkal való ellátása. Mindenesetre dicsérendő törekvés! De bármennyire tanulmányoztam is az idevonatkozó német és magyar irodalmat s bár akárhányszor tanulmányoztam a sokszor szenvedélyes cikkeket és beszédeket, melyek ezt a kérdést népszerűsíteni akarták, találtam ugyan lelkes, szónoki lendületet, találtam ugyan sok jelszóízű dolgot, de arra a két alapkérdésre, melyet minden földreformnál fölvettem, nem kaptam feleletet. Nevezetesen: hogyan volna lehetséges vagyontalanoknak földbirtokot biztosítani a mások jogát sértő korlátlan elszajátítás nélkül és hogyan lehetne az újonnan szerzett földbirtoknak a vagyontalanok részére való állandóságát is biztosítani? Milyen óvórendszabályokkal kell ezen új birtokok öröklés útján való oszlását, valamint megterhelését megszorítani és milyen formában oldjuk meg a vételár és üzemtőke amortizációját, hogy ezt az állandóságot elérjük? De a rokkantaknak és hazatérő katonáknak földbirtokhoz való jogát Magyarországon is mint harci jelszót dobták ki s egyre erősebben hangsúlyozták, úgyannyira, hogy mint az ígéretország csábjá fészkelte be magát a tömegek öntudatába.

Azonban nemcsak a honvédők részére kellett ezt biztosítani, hanem peremptórikusan követelték ezt a hazatérő kívándorlók részére is, akik — az volt a közvélemény, — a békekötés után tömegesen fognak az Egyesült-Államokból és a tengerentúlról visszaözönlenni. És most, tegyük kezünket szívünkre! Bármily kínosan hangzik is, nem találunk-e a helyzet ezen őszinte jellemzésében lefektetett tényállás objektív átgondolása után valamelyes mentséget arra a nyers és hatal-

mas ordításra, amely az országot a forradalom kitörése alkalmával betöltötte? Ily széleskörű agitáció mellett igazan nem csoda, hogy minden napszámos, minden kis háztulajdonos, minden paraszt és minden cseléd már hónapokkal a forradalom kitörése előtt kezét dörzsölte és magaelégedetten mosolyogva suttogetta maga elé, ha az országútról egy idegen földet látott: «Rövidesen az enyém lesz».

Közben Csákvár község dobja vigan pergett tovább a köztudomásra hozott minden rendelkezést, melyet a Nemzeti Tanács és a kormány a zöldsézzel mellett megfogalmazott. Nagy elégedetlenséget váltott ki a hazatérő katonák ellátása érdekében kiadott ruha- és fehérneműleadásra vonatkozó rendelet. Hiszen elméletileg ugyanolyan szép volt ez is, mint a földreform, csak hogy — mint az valamennyi szocialista elméletnél áll, — ezek vagy olyan népet vettek alapul, amely hiba és gyöngeség nélkül való angyalokból áll, vagy olyat, melynek egyedei automaták, amelyek jól megolajozva és beállítva, a rájuk eső munkát gondolkodás nélkül elvégzik. De embernek nem valók ezek a theóriák. Végső következményükben a bolsevizmussal, a vadállatiassághoz és pusztításhoz vezetnek és azok a reménytelen viszonyok, melyeket a szocialisták, szocialdemokraták vagy bármint nevezzük is őket, egyes országokban azáltal okoztak, hogy ezeket a theóriákat alkalmazni akarták, bár anélkül, hogy a bolsevizmushoz csatlakoztak volna, megdöntötték azokat, vagy bizonyára meg fogják dönteni. De hát nekünk ruháinkat, lábbelieinket és fehérneműinket a hazatérőkkel meg kellett osztanunk. Pontosan előírták, hogy ennyi meg ennyi egységet véve alapul, hány rend ruhát kell leadni; hány inget, hány zsebkendőt szabad megtartani. Ha jól emlékszem, Németországban már a háború alatt bocsátottak ki hasonló rendelkezéseket. Talán megfeleltek céljuknak, — nem tudom ellenőrizni. Minálunk azonban ez alkalom volt az orgazdaságra, lopásra, fosztogatásra. Már maga az a körülmény is elkeseredést szült polgári körökben, ami a kormányt szigorú ellenőrző rendszabályokra bírta, hogy a rendelet mindjárt az első napokban ki nem mondotta azt, hogy a zsidó

zsibárusoknak és készruha nagykereskedőknek is oda kell adniok felraktározott árúikat. És mivel már a forradalom első napjaitól kezdve a hivatalviselő kormányzervek kereskedelmi (zsidó) körökből rekrutálódtak, akik sohasem riadnak vissza attól, hogy maguknak valamilyen kis profitot biztosítsanak, sajnos, előfordult, hogy a rekvirált ruházati cikkek egyáltalán nem jutottak el a központi gyűjtőhelyekre, hanem ellenkezőleg, gyakran előfordult privát, önhatalmú szétosztás.

Ezen korszak legpregnansabb jelensége, a lakásinség is arra késztetett illetékeseket, hogy a városokban lakásrekvirálásokat léptessen életbe. Természetes, hogy ennek rugója is inkább a polgári elem iránti gyűlölet volt, amely sokféle vexaturához és kikapásokhoz vezetett. Olyan emberek, akiknek bár volt lakásuk, de végül is az a kedvük szottyant, hogy nagyobbat szerezzenek maguknak, megkapták azt a jogos tulajdonos rovására. Legfőképpen azonban olyan emberek kaptak luxuslakásokat, akik ahhoz voltak szokva, hogy éjszakáikat hidak alatt vagy nyilvános parkok padjain töltsék el. Hogy mennyi magán műkincs és pénzürték ment ilyenformán tönkre, azt soha sem lehet számszerint megállapítani. Ez a lakásrekvirálás csupán a fővárosra és közvetlen környékére rendeltetett el, a vidék községeire nem birt érvénnyel. A mi diktátorunk és kőművespallérunk azonban nagyzási hóbortjában kijelentette: «Minden, Pesten való érvénnyel kiadott rendelet Csákváron is érvényes.» Így aztán kezdetét vette lakóházaimban az erőszakos rekvirálás. Magyarországon egész mások a szolgálati viszonyok, mint nyugaton. Minden alkalmazott, minden cseléd, minden béres már kora ifjú éveiben megnősül, hogy saját gazdasága legyen. Ehhez a földbirtokosnak óriási épületleltár felett kell rendelkezni s így Csákváron sok házam van, mely kizárólag alkalmazottaim elszállásolására szolgál. Előfordul ugyan, hogy egyes lakások üresen állanak, mert hiszen azt nem lehet elkerülni, hogy az alkalmazottak száma ne változzék. De azért használaton kívülieknek még sem lehet tekinteni őket, mivel csak időközönként, ideiglenesen ürülnek meg és a legközelebbi felvételnél ismét benépesednek. Most tehát megindult a szocia-

lista pártban a hajsza háztulajdonaim ellen. Ugyanaz a gyűlölet, amely ezt a pártot a nagybirtok és a tőke ellen eltölti, ugyanaz a gyűlölet sujtott le az üresen álló lakásokra is és Halnek jóvoltából házaimba úgynevezett bérlőket dugtak, akik a legnagyobb zavarba hoztak, mivel így alkalmazottaim részére nem rendelkeztem lakások felett. Hiába avattam be a pártot úgynevezett üzleti titkaimba, hogy ezek a lakások végeredményben bizonyos alkalommal ugyancsak munkások elhelyezésére fognak szolgálni, dehát szocialistával nem lehet vitatkozni, mert érve mindig az ököl. Erre aztán olyan fenyegetések röpködtek a levegőben, hogy a kastélynak is igen sok lakatlan része van; s ezek a fenyegetések hónapokon át, egész augusztus 1-ig nem hagytak nyugodni. Ezen helyi jelentőségű izgalmakhoz járult az egyetemes bank- és hitelügyek összeomlása. Ezt nem kell nekem részleteiben is ismertetni, a külföld, melynek ezen lapokat szántam, saját tapasztalatából ismeri, de hogy az idegörlő gondok ezáltal nem kevesbedtek, azt nem kell hangsúlyoznom. Az életlehetőség ezen izgalmaiban egy morális jelenség is nagy szerepet játszott, nevezetesen az, hogy a «hűséges öreg cselédség» gyűjtőnév alatt összefoglalt egyének is csődöt mondtak s uraságukat többé kevésbé zsarolni szerették. Az emberi természet közönséges volta soha sem volt előttem annyira nyilvánvaló, mint ezekben a napokban, amikor 20–30 évi szolgálattal bíró cselédeim hátunk megett kéjelegve illettek a legsúlyosabb szidalmakkal s a szociáldemokratáknak örömmel teljesítettek kémiszolgálatot.

A kormány azonban nemzetgyűlési választásokat írt ki, bár a nemzetgyűlés összejövételének időpontját sohasem határozták el, jóllehet hét-hét után emlegették. Magától értetődik, hogy a szocialista kormány ellenei harcikészülődéseket tettek a választásra. Halnek és társainak többheti határtalan agitációja révén a szocialista párt tagjai jelentékenyen szaporodtak. Másrészt azonban ellenáramlatok keletkeztek, amelyek az azokban fellépett személyi féltékenykedések folytán nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az elégedetleneket pártalakulatokba tömörítsék. Budapesten is megmozdult a keresztényszocialista párt

és vidékre küldte agitátorait. Egyes, nyugodtabban gondolkozó kézmívesek és jobbmódú parasztgazdák segítségével mi is élénkebb választási agitációba fogtunk. Két ellenzéki csoport alakult, az egyik a papnak a vezetése alatt, kimondottan keresztényszocialista programmal; a másik a földmunkásokkal szemben, bizonyos agrárpolitikai színezettel, a földmíveseket egyesítette, akik csupán csak Halnek befolyása miatt is már többé-kevésbé anarchisztikus vagy kommunista célokat követtek. Mi arra törekedtünk, hogy ezt a két csoportot egyesítsük s közös alapra (plattform) hozzuk, amire a leginkább célravezetőnek látszott az, ha Csákváron az országos fogyasztási szövetkezetnek egy fiókját létesítjük, amiáltal egyrészt az egyre növekvő antiszemitizmusnak adjuk meg a helyes irányt, másrészt pedig megakadályozzuk, hogy a szocialisták a zsidók pénzének segítségével egy, az országos fogyasztási szövetkezet-től független szövetkezetet alapíthassanak. Sikertült is egy nagy, szocialista ellenes gyűlést összehozni amelyen a keresztényszocialista és agrárpárt megyeszékvárosi, székesfehérvári vezetői is megjelentek. Ezen urak több, elhangzott beszédben fejtették ki embereink határtalan lelkesedése közben programjukat s igazán öröm volt nézni, mennyi örömmel és elégtétellel látták be végre az emberek, hogy az a sok szociális baj és jaj, szociális felforgatás nélkül is közmegelegedésre nyerhet megoldást. Én azonban megindultan gondoltam vissza az évszázadforduló idejére, amikor én Zichy Nándor gróffal bejártam az országot s számtalan gyűlésben a keresztény politika bevezetését követeltük, amelynek főcélja lett volna azon szociális bajoknak enyhítése, amelyeknek erőszakos és sikertelen megoldását most a megtévelyedett szocialista tanra kellett rábizni. Akkor a liberális pártok szóvivői papcseléseknek csufoltak bennünket és programunkat, amely nem tűzött ki maga elé más célt, mint azt, hogy az országot a zsidó-liberalista törekvés uzsorakezeiből kiragadjon, ennek a tábornak éktelen dühkiáltásai közben, országfelforgató szocialista programnak bélyegezték.

Mostani gyűlésünkön azonban a szocialista zsarnokság a

legfélreismerhetetlenebb módon nyilatkozott meg. A szónoki emelvényt mindjárt kezdetben széles körben fogták körül a szocialista pártvezetőség emberei, a szónokokat állandó közbekiáltásokkal zavarták és sajnos, ez alkalommal is olyan taktikát fejtettek ki, amely a mi embereink ügyességét és tapasztalatait messze fölülmulta. Dacára ennek azonban meg voltunk elégedve első erőpróbánkkal; a szocialisták és nem szocialisták közötti szakadás ezen naptól kezdve egyre jobban erősödött elhatározottságában. A szocialistapárt budapesti központi vezetőségéből azonban kiadták a jelszót: a választási küzdelem idejére csupán a szocialista pártnak van szólásszabadsága, az ellenforradalmi és királypárti összeesküvőket és hazaárulókat tüzzel-vassal ki kell irtani. A liberalista és szocialista előcsahosok évtizedeken át az emberi jog, sajtószabadság, szólásszabadság és a törvény előtt való egyenlőség jelszávala dobálóztak, amelyek praktikus alkalmazásának módjáról ime most kellett meggyőződünk. Minthogy a népköztársaság olyan intézkedést tett, amely majdnem illuzóriussá tette a bankbetétek és szelvényivek fölött való szabadrendelkezést, maga azonban korlátlanul rendelkezett az államvagyon felett, nem csoda, hogy az ellenforradalmi pártok nem vehették fel a sikeres harcot.

Halnek egyre csak doboltatott s a szocialisták számtalan gyűlésen öntötték ki dühöket a keresztényszocialista gyűlés sikere miatt s fenyegetéseket zúdítottak reám és a papra. Egyik délután azt jelentették nekem, hogy Halnek Gyula a szocialistapárt két kiküldöttének kíséretében, beszélni akar velem. Igen kihívó módon jöttek be, vigyázz-állásban álltak meg előttem: Halnek a középben, jobbról tőle egy szocialista kézmíves, balról egy régi, jó ismerősöm. A háború alatt valamely helyőrségi kórházból saját kérésére vöröskeresztes kórházamba helyezték át s leányaim több héten át szolgálták ki. Nem állhattam meg, hogy ne nézzek rá mosolyogva, fejemet rázva. Amíg Halnek stentorhangon adta elő mondanivalóját és én erre feleltem, egész idő alatt föl sem tekintett s tekintetét mereven lábafejére irányította. De azért úgy ő, mint családja,

soha el nem mulasztották volna, hogy mint legvéresebb szocialisták, valami úton-módon ellenem és családom ellen heves támadást ne intézzenek. Halnek arról panaszkodott, hogy én erőlyesen keltem ki azon rendetlenség ellen, amely a szocialistapárt uralma óta itt többé-kevésbbé megnyilvánult. A pártvezetőség nevében kikéri magának... Nyugalommal feleltem neki, hogyha ő annyi golyót hallott volna fűtyülni az ő kertjében, mint én és családom erdőmben és kertemben hallotunk, bizonyára nem zengene dicséneket a szocialista uralomról. Egyebekben tökéletesen kvittek vagyunk. «Én — feleltem neki — sokkal enyhébb kifejezésekkel beszéltem Önről és pártjáról, mint azt Ön énrőlam tette ezen és ezen gyűlés alkalmával, amidőn több párttagja, felingerülve beszédén, hozzám jött, hogy a szocialistapártból való kilépését velem közölje. S ezzel, úgy hiszem, el is válhatunk egymástól». Halnek este pártértekezletet tartott, amelyen kijelentette: «Esterházynál voltam — (éljen-kiáltás hangzott el a bátor, rettenthetetlen hősre) — és sikerült nekem őt a szocialistapártról alkotott téves fogalmáról meggyőzni. Teljesen meg vagyok elégedve».

Már említést tettem arról, hogy Halnek, mint a szocialistapárt elnöke kényúri befolyást gyakorolt a község igazgatásába. Egy szép délelőttön megperdült a dob. Tizenkét órára gyűlést hívtak egybe. Uradalmi tisztviselőimet telefonon értesítette, hogy minden munkának meg kell szűnnie és minden cselédnek a faluban tartandó népgyűlésen kell megjelenie. A cselédség erről már magánúton értesült s éppen csakhogy bekötöttek ökröt és lovat az istállóba, már özönlöttek is a három kilométerre levő majorokból a községbe. Eközben Halnek néhány párttaggal behatolt a községházára, letartóztatás és agyonlövetés melletti fenyegetéssel a bírót, jegyzőt és a községi képviselőtestületet a szocialista párt és kormány nevében elcsapottnak nyilvánította, onnan a népgyűlésre rohant, melyen magát közfelkiáltással a direktórium elnökévé választatá; ez a direktórium három tagból állt s beállított egy munkástanácsot, melynek tagjait a szociáldemokrata párt tagjai választották. Ez az eljárás ép oly törvénytelen volt, mint a

többi, a népakaratból származott erőszakos változtatás. Hogy ez a népakarat a szabad fejlődés melegágyát, vagy pedig emberi szenvedélyek szemétdombját jelenti-e, azt még ezen elbeszélés során meg fogjuk állapítani. Annak, hogy semmiféle ellentállást nem fejtettek ki, itt Csákváron az volt az oka, hogy a csendőrség régen felesküdt a köztársaságra, az őrsparancsnok pedig soha egy ujját nem mozdította volna meg, hogy rendet teremtsen. Ne felejtjük el azonban, hogy a forradalom felülről indult lefelé, hogy minden kormányzati testület abban a pillanatban bomlott fel magától, amikor a hadsereg szét volt rombolva, valamint azt sem, hogy a legkisebb ellenkezésnél már akkor is azt a terrort lehetett észrevenni, amely később a tanácsköztársaság kikiáltását is lehetővé tette. A kormányzat-ellenes elemeket, akik helyükön maradtak, vagy a forradalmi ellenőrző szervek tartották sakkban, vagy az kárhoztatta tétlenségre, hogy a cselekvésre kedvezőbb alkalomra vártak. De épen az első hetekben volt ez a cselekvés a legjobban megnehezítve, mert az ellenforradalom sem fegyverrel sem pénzzel nem rendelkezett és a spicliskezés és feladás ép oly hatalmasan dolgozott, mint a nagy francia forradalom idején.

Teljesen a szociáldemokratáknak voltunk tehát kiszolgáltatva, s a nagybirtok ellen intézett támadások egyre gyakoribbá és mélyrehatóbbakká váltak. A kormány majdnem minden nap arról adott hírt hivatalos lapjaiban, hogy a földosztási törvényjavaslaton fáradhatatlanul dolgoznak, s rendkívül ügyesen tudta azt is keresztülvinni, hogy nap-nap után valami «szenzációs indiszkrécio» jutott napfényre a készülő törvénytervezetből. A kedélyek tehát egyre tüzeesebbek lettek és a türelmetlenség a végletekig fokozódott. A természetgazdaság Magyarországon még nem tűnt el végképen. Így tehát igen sok mezőgazdasági üzemben még mindig szokásban van az, hogy bizonyos munkákat nem pénz, hanem természetbeni ellenszolgálat fejében végeznek. Így például a kaszálást egyharmad részben a kaszáló, kétharmad részben az uraság javára végzik. A kapásnövényeket is: kukorica, burgonya, répa, részre adják ki. A tulajdonos adja a magvat, a megmunkáló elvégzi az

összes szükséges munkát, a kukoricatörést, a burgonya és répakiszedést. Ez rendszerint a feléért, vagy — amint népszerűen mondják — felesben történik. Halnek olyanképen biztosította magának a nincstelen földmunkások bizalmát, hogy majdnem mindegyikök részére egy kukorica vagy burgonya-földet követelt. S bár a követelt holdmennység jóval felültulta a vetés forgóban a kapásnövényekre kivetett évi holdszámot, tárgyalásba bocsátkoztam vele, hogy valamiképen okot ne szolgáltatassak az elégedetlenségre. Hetekig tartott a küzdelem, mivel én ezeket a földeket részre akartam kiadni, az emberek pedig csak neveltségesen csekély pénzbeli haszonbért akartak fizetni, hogy az össztermést maguknak biztosítsák. Ennek révén abba a kétségbeejtő helyzetbe jutottam, hogy az 1919-1920. évi télre állatállományom részére sem a szükséges kukoricát, sem répát sem burgonyát nem biztosíthattam volna. Óriási nehézségül hozzájárult még a folytonosan többet követelő bérmozgalom, amely azzal végződött, hogy az alkalmazottak országos megegyezése után mindaz, aki eddig egy holdat munkált meg illeték gyanánt, két holdra tarthatott igényt, és mindazok, akik eddig ilyen illetékföldet nem kaptak, egy holdra tarthattak igényt. Azonkívül az aratók is több holdat követeltek, mint eddig s így most, 1919. novemberben ott állok, hogy gazdaságom továbbvezetéséhez szükséges kukoricát részben cselédségemtől, részben idegen emberektől drága pénzen kell megvásárolnom. Azon földek után azonban, amelyeken én egy szemet sem arattam, az adót továbbra is nekem kell fizetnem.

Időközben Buza Barna földművelésügyi miniszter törvénybe iktattatta földreformjavaslatát és a törvényt az újságokban nyilvánosságra hozta.

A földreform.

Buza Barna földművelésügyi miniszter fogadta ma a sajtó munkatársait s azon néptörvény tartalmát, mely a földreformot fogja magában foglalni, a következőkben ismertette.

A népköztársaság ezen új törvényben foglaltak értelmében az ország földjét a földműveléssel foglalkozó nép tulajdonába akarja juttatni. Ebből kifolyólag az államnak jogában áll minden, 500 holdon felüli birtoknak az ezen felüli részét kisajátítani. Ha valamely községben vagy felosztócsoporthoz a népnek földdel való ellátására nagyobb mérték látszik kívánatosnak, jogában áll az államnak a szóbanforgó község határában egyes birtokoknak 200 holdon felüli részét is kisajátítani. Egyházi birtokoknál a kisajátítási jog általában mindenütt már 200 holdnál kezdődik. Ruzska-Krajna területén, ha a népnek földhöz való juttatása okvetlenül szükségessé teszi, az állam kisajátítási joga minden birtokra vonatkozik, amely a családi birtok méreteit felülmúlja. Ilyen rendkívüli kisajátítást a népjóléti és ruzska-krajnai miniszterekkel egyetértésben a földművelésügyi miniszter engedélyez.

A kisajátítás.

A kisajátításnak az a körülmény, hogy kötött birtokról van szó, nem akadálya. A földbirtok kiterjedésének megállapításánál — egyéb hiteles bizonyítékok hiányában — a földadókataszter adatai mérvadók. Ruzska-Krajna kivételével, a 200 holdon aluli birtok a kisajátításnál egyáltalán nem jön tekintetbe. Csakis ott van kivételnek helye, hol a lakásinség enyhítésére házhelyekről kell gondoskodni. Ilyen esetben a községeknek vagy városoknak a törvény által meghatározott sugarán belül 200 holdon aluli birtokok, illetve azok részei is kisajátíthatók. A tulajdonosnak jogában áll meghatározni, hogy a kisajátítás alá nem eső birtokrész hol hagyassék meg neki. Ez a kívánság, amennyiben azt a nép földszükséglete és a kisajátítandó terület gazdasági berendezése megengedik,

figyelembe veendő. Különösen arra kell tekintettel lenni, hogy a meglévő épületek és egyéb gazdasági berendezések a régi birtokos használatában maradjanak. Aki több községben rendelkezik művelés alatt álló földbirtokkal, annál a kisajátítás alkalmával összes földbirtokai beszámítandók. Ilyen esetben a birtokos megjelölheti, hogy mely községben vagy községekben akarja a kisajátítás alól mentesített területet megtartani. Ezen kívánságra azonban csak akkor kell tekintettel lenni, ha azt a nép földszükséglete megengedi. Együvé kell számítani azon birtokokat is, melyek 1918. november 1-én még egy kézben voltak egyesítve s csak azután irattak különböző birtokosok nevére, ha ez nyilvánvalóan ezen törvény kijátszására történt. Kivételt képez a továbbadása olyan birtokoknak, melyek a földművelésügyi miniszter vagy az országos tanács által a birtokrend érdekében engedélyeztettek. Az 1918. évi november 1-e után több birtokosra átírt birtokok tekintetében a törvénynek ugyanis külön rendelkezései vannak. A magántulajdonban lévő birtoknál jogában áll a birtokosnak, mindazon gyermekeinek, akik gazdasági akadémiát vagy ezzel egyenrangusított gazdasági vagy erdészeti főiskolát végeztek, ugyanakkora területet mentesíttetni a kisajátítás alól, mint amekkora a maga személyére is esik. Jogi személyek, beleértve az egyházi és világi testületeket, közbirtokosságokat is, a kisajátítás alóli mentesítésnél egy tulajdonosnak tekintendők. Ha a nagy földszükségletből kifolyólag egy bizonyos birtokból 500 hold kisajátítás alól mentesített birtokrész nem hagyható meg, jogában áll a birtokosnak követelni, hogy az 500 hold, vagy annak egy része ugyanazon értékben más helyen, esetleg más község határában, engedjék át s ezen kívánságát a lehetőséghez képest teljesíteni is kell. Ha valamely birtokosnak bizonyos helyen egész birtoka kisajátítás alá kerül, akkor a birtokos kívánságára a kérdéses községben lévő házát is, gazdasági udvarával együtt, ki kell sajátítani.

Veteményes és gyümölcsös kertek, valamint községi-, úrbéres- vagy más közlegelők nem kerülnek kisajátítás alá, tehát a kisajátítás alá eső terület megállapításánál nem vehetők

számításba. Kivételt csak azon esetek képeznek, ha házhely parcellákról kell gondoskodni. Általában erdők és erdei legelők nem sajátíthatók ki és a kisajátítandó terület megállapításánál sem veendők számításba. Ahol a nép érdeke kívánja, a nép szükségletének arányában erdő és legelőtestek is kisajátíthatók, de csakis olyképen, hogy úgy a kisajátított, mint a ki nem sajátított részek gazdaságilag kihasználhatók legyenek. Ilyen területek csak községeknek, közbirtokosságoknak, egyesületeknek vagy az összirtokosság szövetkezeteinek adhatók át, esetleg állami kezelésbe vehetők vagy az állam tulajdonában tarthatók meg. Ötven holdon felüli szőlőbirtoknál az állam az ötven holdon felüli részt a nép között való felosztás céljából szintén kisajátíthatja. A szőlőbirtok kisajátításánál azonban ez az egyéb művelési birtokterületről elkülönítendő s a kisajátítandó terület megállapításánál külön veendő figyelembe. Ahol a nép kielégítésére nagyobb mértékben van szükség szőlőbirtokokra, az állam kisajátítási joga már a 30 holdon felüli szőlőbirtokrésznél kezdődik.

Egészben vagy részben nem sajátíthatók ki olyan földbirtokok, amelyek valamely különös, nyilvános (tudományos, kulturális, vagy a földművelés ügyét előbbrevívó) célt szolgálnak. A kisajátított ingatlanokkal egyetemben az ezekhez tartozó malmok, szeszgyárak és a gazdasággal egyébként viszonyban levő üzemek, haszonbérletek vagy jogok is kisajátíthatók. Amennyiben azonban ezek nem jutnának állami kezelésbe, csakis községeknek vagy földműves-szövetkezeteknek adhatók tovább. A kisajátítás alól mentesített területekhez tartozó malmok, szeszgyárak és egyéb üzemek, haszonélvezetek vagy jogok, szintén mentesek a kisajátítás alól.

Az új birtokmód.

A földműveléssel foglalkozó népek földhöz való juttatása érdekében a felosztásra kerülő birtokból általában olyan terjedelmű családi kisbirtokok alakítandók, amelyeket egy-egy, földműveléssel foglalkozó család saját erejével meg tud munkálni s amelyek egy-egy földművescsalád tisztességes megélhe-

téséhez elégségesek. Ilyen családi kisbirtokok 5 holdnál kisebbek vagy 20 katasztrális holdnál nagyobbak nem lehetnek. Ugyanígy alapon kell családi kis-szőlőbirtokokat is létesíteni, amelyek nem kisebbek egy fél katasztrális holdnál, de három katasztrális holdnál sem nagyobbak. Olyanok, akik jelenleg kisebb birtok fölött rendelkeznek, mint fenntebb a családi kisbirtoknál megállapított, amennyiben a törvény szellemében földre jogos igényük van, követelhetik, hogy kisbirtokaik az imént közölt határokon belül kiegészíttessenek. Emellett már meglévő házhelyek is sorozandók be a családi kisbirtokok területébe. A közös legelőkben való részesedést azonban nem kell figyelembe venni. Ahol a nép földszükséglete megengedi, a földművelés ügyének behatóbb fejlesztése érdekében középirtokok is létesíthetők, ezek azonban sehol sem haladhatják túl a 200 hold kiméretét. Egy éven belül ezen törvény alapján felosztás alá kerülő földbirtokmennyiségből csak tíz százalékot lehet ilyen középirtokok létesítésére felhasználni. Népesebb városok és ipartelepek közelében maximálisan két holdra terjedő családi kertek és egy holdra terjedő családi szőlőkeretek, valamint kiskertbirtokok is létesíthetők, azonban legföljebb öt hold terjedelemben. Ezenkívül megvan engedve mindenütt három katasztrális holdnyi munkásbirtokok alapítása. Hasonlóan családi házhelyek is hasíthatók ki, amelyeknek terjedelme 10 ezer lakóson felüli községek vagy ipartelepek közelében egy fél, máskülönben egy egész holdat meg nem haladhat. Családi házhelyek családi kisbirtokokkal, szőlő- vagy munkásbirtokokkal együttesen is oszthatók ki. Végül mindenütt alakíthatók közös legelők, erdők és közös szövetkezeti birtokok.

Igényjogosultak.

Családi kisbirtokra, illetőleg birtokának kiegészítésére minden magyar állampolgárnak jogos igénye van, ha ezen törvény életbelépte előtt is már földműveléssel foglalkozott és az előírt nagyságú kiméretben családi birtok fölött nem rendelkezik. Rokkantak, akik 1914--1919. években katonai szolgál-

latot teljesítettek, akkor is igényrel bírnak családi kisbirtokra, ha eddig nem is foglalkoztak földműveléssel, de őmaguk vagy egy családtagjuk erre a munkára alkalmas. A törvénynek azután beható intézkedései vannak, milyen sorrendben elégtendő ki az igényjogosultak. Ezen célra tizennégy kategória állítatik fel, ezek között rokkantak, a földműves nép hadiözvegyei, elvált asszonyok, továbbá férfi- vagy nőnembeli hadiárvák, akik 21. életévüket betöltötték, végül olyan hajadon nők, akik 21. életévüket betöltötték, előnyben részesülnek. Egyenjogosultak között a gyermekek száma és az életkor dönti el a sorrendet, amely esetben mostoha- és házasságon kívüli gyermekek, úgymint unokák, elsőfokú unokaöccsök és unokatestvérek ép olyan elbírálás alá esnek, mint a gyermekek. Gazdasági oktatás céljára minden községi népiskolának is joga van egy családi kisbirtokra. Szőlőmunkások között a szőlőbirtokoknak felosztása hasonló szempontok alapján történik. Családi középbirtokokra olyan magyar állampolgárok is tarthatnak igényt, akik gazdasági akadémiát, gazdasági- vagy erdészeti iskolát végeztek és mint gazdasági vagy erdészeti tisztviselők, esetleg bérlők, vagy önálló földművesek legalább öt éven keresztül már működtek. Ilyen képesítés hiányában legalább tizenötévi működést kell bizonyítani. A részesedés sorrendje tekintetében tíz osztályt állapítottak meg. Ezek után határozatok következnek arra, kiknek van joguk családi földekre, szőlőparcellákra, továbbá munkásbirtokokra. Olyanok részére, akik mint kivándoroltak, hadifoglyok vagy internáltak külföldön tartózkodnak, az igényt rokonok vagy meghatalmazottak is bejelenthetik. Ezután olyan határozatok következnek, melyek termelősövetkezetek birtokszerzési módjára vonatkoznak. Ilyenek alapítására legalább 20 tag egyesülése kívántatik meg.

További határozmányok.

A továbbiakban intézkedést tartalmaz a törvény egy birtokrendészeti országos tanács felállítására és a kisajátítási eljárás keresztülvitelére. Az ingatlanok kisajátítási ára általában az

1913. évi forgalmi értéknek felel meg. De ez az ár semmi esetre sem lehet kisebb, mint a birtokon 1915. év januárjában mutatkozott kölcsönteher. Egy kisajátító-csoport egyformán megfelelő területein az igénybevétel sorrendje a következő: 1. 1914 augusztus 1-e óta szerzett magánbirtokok. 2. Külföldiek birtoka. 3. Egyházi testületek birtoka. 4. Alapítványi birtokok. 5. Részvénytársasági birtokok, szövetkezetek és más, nyilvános számadásra kötelezett vállalatok birtokai. 6. Egyéb magánbirtokok. 7. Állami, közcélokra fordított birtokok. 8. Olyan kincstári és községi birtokok, amelyek közcélokat nem szolgálnak.

A földbirtokkal egyetemben a «fundus instructus» is kisajátítás tárgyát képezi. Ugyancsak meg kell téríteni a birtokon már elvégzett munkák értékét. A «fundus instructus» átvétele forgalmi értéken történik.

Ha a kisajátított birtok haszonbérbe van kiadva, úgy a bérlet a gazdasági év végével, szükség esetén még hamarabb is érvényét veszti, a bérlőt azonban kártalanítani kell. Ha olyan ingatlanoknál, melyeket az 1917—1918. évek folyamán vásároltak, a kisajátítási ár kisebb, mint az az ár, melyet a birtokos vételárként kifizetett, és ha az így megnövekedett veszteség a birtok gazdasági összeomlását okozná, vagy a vételárhátralék kifizetését veszélyeztetné, egy bíróság határoz afelől, mekkora megfelelő összeget kell az eladónak az eladás alkalmával kikötött eladási árból részesedésként elengednie.

Intézkedik ezután még a törvény az igényjogosultság megállapításáról, megjelöli azokat az egyéneket, akik a földdel való ellátásból kizáratnak. Idetartoznak a munkaiszonyban szenvedők is. Intézkedik továbbá elosztási tervek készítéséről, továbbá a tényleges felosztás keresztülviteléről és az új birtokok védelméről. Emellett gondoskodik a népjóléti miniszter beszerzési, termelő és értékesítő szövetkezetek felállításáról. Az új birtokosok a földbirtokot általában mint öröklődő bérletet kapják, de jogukban van ezen bérletet akár meg is váltani és az ingatlanokat becsérték szerint egyszeri kifizetéssel, ötven évre terjedő amortizációval megvásárolni. Az új birto-

kokat csakis a népjóléti miniszter, vagy az ő általa felhatalmazott hivatal engedélyével szabad újólaj elosztani. Senkinek sem szabad három birtoknál többet szereznie. Az első birtokos a birtokot tíz éven belül sem el nem adhatja, sem meg nem terhelheti. Földbérlet esetén a bérlőnek egyévi felmondási joga van.

Az örökösödési jogot külön törvény fogja szabályozni. Különös intézkedések vonatkoznak a termelés biztosítására. A földreform pénzügyi keresztülvitelét záloglevelek kibocsátásának útján fogják megvalósítani. A pénzügyi keresztülvitelről külön törvény fog intézkedni.

A törvényt a földművelésügyi és népjóléti miniszterek hajtják végre.

★

Ezzel bizonyára kissé felrázták az ország lakosságának minden rétegét abból a bódulatból, amelyben az októberi katasztrófa óta voltak; az ellenforradalmi elemek pedig az egész országban egymásrataláltak, úgyannyira, hogy mégis csak észre lehetett venni egy ellentétes áramlat csirahajtását. 1919. február 4-re összehívták a negyedévi megyegyűlést Székesfehérvárra. A vármegye önkormányzati jogaihoz tartozik a mindenkori kormánnyal szemben való állásfoglalás kinyilvánítása. Ez rendszerint egy bizalmi vagy bizalmatlansági szavazat leadásával történik a kormányváltozás, vagy pedig valamely fontosabb törvényjavaslatnak a képviselőházban való benyújtása alkalmából. Ezen megyegyűlésen főispánunk, Károlyi József gróf egy beszédet tartott, melyben tüzes szavakkal ostorozta a jelenlegi kormányzatot és azt trón- és rendfelforgató forradalomnak bélyegezte. Lelkes közbekiáltások mellett, nagy szótöbbséggel a kormány iránti bizalmatlansági szavazatot adtak le. Ezen bizalmatlansági javaslat ellen csak a szocialista párt néhány tagja (többnyire zsidók) szavaztak, akik hangos kiabálásokkal kavargást akartak előidézni. A budapesti lapok zsidó tudósítói természetesen megragadták az alkalmat, hogy a gyűlés lefolyásáról a legszemenszedettebb hazugságokat telefonálják meg a pesti lapoknak. A forradalom vezetői

minden látszólagos eredményük dacára állandóan az ellenforradalom és a «royalista» lakosságnak Budapestre való nyomulásától rettegtek. Egyes budapesti lapok ezért jelentették, hogy kormányhű csapatok indultak el Székesfehérvárra, hogy a felkelést elnyomják. Különösképen azonban egy lapnak értesítése tetszett nekem, mely szerint néhány nagybirtokos egy szocialista tag beszéde közben a gyűlés tartama alatt felugrott és bicskáikkal az ellenpártra vetették magukat. Úgy látszik, ez a reményteljes «smok» egy kocsmai verekezésnél, ahol a zseb-kés mindenestre fontos szerepet játszik, kellemetlen emléket szerzett és a parlamentáris összekoccanás ismeretének érthető hiányában, azon vágytól vezettetve, hogy reális képet adjon az eseményekről, az általa ismert környezet forrásából merített. A szavazás eredménye az egész Dunántúlon nagy örömet keltett annál is inkább, mert 2—3 másik vármegyében is hasonló ülések ugyanilyen eredményt mutattak fel. Mint-hogy azonban Fejér vármegye virilistáinak jelentékeny része főnemes és a szavazáson a főpapság is résztvett, érthető, hogy a forradalom budapesti vezéreinek félelme, megdöbbenése és bosszúszomja határtalan volt. Midőn Károlyi röviddel a gyűlés megtartása után magánügyben Budapestre utazott, csak akkor vette észre, hogy mily nagy port vert fel az ő bátor s a megyei élet tradícióinak megfelelő fellépése és hogy ez az egészen törvényes eljárás a ma hatalmon lévők felfogása szerint törvénytelennek minősítettett. Rendőri felügyelet alá helyezték és úgy budapesti lakásán, mint kastélyában is a legaprólékosabb házkutatást rendelték el. A budapesti hatalmon lévők szörnyű félelmükben nemcsak öellene, hanem az egész vármegye ellen a legbosszantóbb rendszabályokat léptették életbe és a kömmün bukásáig a szocialista és kommunista rendeleteket valóban a mi vármegyénkben hajtották végre legelsősorban, a legválogatottabb szigorral és kegyetlenséggel. Károlyi József gróf azt a bizalmas tanácsot kapta, hogy vonja ki magát a rendőri felügyelet alól, mert az elégtelen lesz ahhoz, hogy őt megvédelmezze. Elutazott tehát és csak a kömmün bukása után tért vissza. Ez a tény azonban semmi-

vel sem fogja azon érdemeit kisebbiteni, hogy ő törekedett legelsőnek kifejezni a nemzetnek — a pillanatnyilag Magyarországot rabszolgatartó zsidó-szabadkőműves klikkekről alkotott véleményét.

Minthogy a budapesti hatalmasok között Halneknek néhány kollegája is bent volt, mindenkor nagyon jól értesült azon irányzatról, melyet a politikai körök felvenni szándékoztak, viselkedését tehát azokhoz szabta. Bármennyire is megvetendő volt jelleme és életmódja, ki kell jelentenem, hogy elsőrangú agitátor volt. Nap-nap után tartott most gyűléseket és üléseket, amelyeken újabb és újabb követeléseket támasztottak velem szemben: egyszer erdei legelőt kértek, jóllehet a csákvári birtokosság már évek óta több száz hold legelőt kapott tőlem; máskor meg visszanyúlt az 1848. évi úrbéri földváltásra (kommasszálás) és azt akarta a parasztnak bizonyítani, hogy mennyire igazságtalanul vitték akkor keresztül a földreformot. Ilyesmi mindig esténként, a legvadabb kiabálások között történt és sohasem lehattunk biztosak afelől, hogy nem vonulnak-e fel a legvéresebb kommunisták a kastély ellen, hogy legalább az ablakokat zúzzák be és kárt okozanak. Miután már évek óta falun lakom és birtokaim vezetésével vagyok elfoglalva, nem volt semmi olyan szellemi foglalkozásom, amelyet ezen gondok és izgalmaktól való elvonatkozásra felhasználhattam volna. Ezenfelül feleségem november vége óta orbáncban veszélyesen megbetegedett; elképzelhető, igen sokszor mily nehezemre esett, hogy nyugalمامat megőrizsem, ha nyomott hangulatomban elgondolkoztam, mit kezdhetnék majd a magas lázban fekvő beteggel, ha a forradalmi izgalom a csákvári lakosokat tettlegességre ragadtatná kastélyom és családom ellen. Ily esetben a lövöldözés és dobpergés igazán nem lehetett ideggyógyszer.

Többszöri kísérletre Halneknek sikerült egy székesfehérvári fő-szocialistavezért egy népgyűlésre ünnepi szónokul megnyerni. Önkényuraskodása végül mégis csak odavitte a dolgot, hogy a parasztnak és kézműveseknek gondolkozóbb része tőle visszahúzódott. Most tehát szüksége volt egy beugratóra, hogy

szocialista pártjába tagokat szerezhessen. Azt mondják ugyanis, hogy ő a budapesti pártkasszából húzott fixfizetésen felül minden tagsági jegy után százalékokat is kapott, ezenkívül kezelte a csákvári pártkasszát, amely kezelés ellen gyakran akkora elégedetlenség mutatkozott, hogy később bekövetkezett bukása kevésbé mondható politikai jelentőségűnek, hanem inkább a pénztárkezelésben keresendő az ok, amely különben is számtalan vizsgálatra szolgált alkalmul. Mikor egy bizonyos napon tekintélye ismét nagyon kétes színben állott, Halnek egy elvtársat hivatott Székesfehérvárról, aki igen népes gyűlésen Halnek kiváló erényeit dicsőítette és hangosan hirdette, hogy én őt 50.000 koronával meg akartam vesztegetni, ő azonban sértődötten dobta lábaimhoz az ezreseket. Viharos tetszés, éljenkiáltások, győzelmi ordítás tört ki arra, hogy a hős Halneknek sikerült az «ancien régime» korrupcióját az én személyemben eltaposnia. Amikor azonban az éj sötétjében a gyűlés szerteoszlott, egy szocialista egyik alkalmazottamhoz lopakodott, aki szintén végighallgatta a beszédet s azt sugta: «Ez az 50.000 koronás mese aligha igaz; mert ha a gróf csak tizedrészét ajánlotta volna fel Halneknek, már régóta megszabadultunk volna ettől a bolondtól».

A megyegyűlésen történetekre Halnek természetesen rettenetesen dühbe gurult s amikor még budapesti összeköttetései révén is arról értesült, hogy mi, fejmegyeiek meg leszünk büntetve, dühe kétszerezett erővel irányult a gróf és a pap ellen. Éretlen tacsókát küldtek ki a legényegylet és katolikus kaszinó összejöveteleinek megakadályozására. A szocialista párt terrorja és kényurasága abban is megnyilatkozott, hogy Halnek parancsára Csákváron senki sem juthatott zsírhoz, petroleumhoz és húshoz, aki magát párttagsági jeggyel igazolni nem tudta. Így tehát alkalmazottaimat nem akadályozhattam meg abban, hogy a pártba belépjenek, mivel nem tudtam kárpótolni őket. Mikor azonban Halnek annyira jutott, hogy alkalmazottaim javarésze a pártfegyelem alá került, titokzatos mosollyal járta végig a falut: a gróf csak vigyázzon, majd megmutatjuk neki; később meg egy tüntető felvonulásról lehetett

hallani, mely a grófot kényszeríteni fogja, hogy a párthoz jöj-
jön könyörögni s egyéb ehhez hasonló. Halnek igen jól fel-
ismerte, hogy a népakaratra támaszkodó kormánynak meg kell
szívlelnie a régi közmondást: «Panem et circenses», egy rezes-
bandát állított tehát össze, amely ünnepélyes alkalmakkor a
Marseillaiset, a munkáról szóló éneket fújta nagy lármával és
talán meggyőződéssel is, de a kétségbeejtésig hamisan. Egyik
szombati napon, 1919 március 8-ika volt, azt jelentették nekem,
hogy a szocialista pártgyűlésen büntetésemre egy, vörös lobogó
alatt, zenekísérettel mellett a városon és a kastély utcáján átvonuló
tüntető felvonulást határoztak el. Ezen felvonulással arról akar-
tak bizonyosságot tenni, hogy az én pártfelfogásom az övének
ellenséges. A vörös lobogó kissé csodálkozásra birt, mert eleddig
még sehol sem tűzték ki a vörös lobogót, kivéve a budapesti
kommunista tüntetéseket, amelyek ott az utóbbi hetekben mind
gyakoribbakká váltak. Ez a hír csak megerősített meggyőző-
désemben, hogy Halnek már nem szocialista, hanem kommu-
nista célokat követ és hogy általában a Fejérmegyében erőszako-
san létesített községi direktóriumok, munkástanácsok, az uradalmi
alkalmazottak által kényszerűen megválasztott bizalmiférfiak egy
kommunista szervezkedésnek előfutárait jelentik, amit Pesten
követeltek a royalista grófi és papi pártok elnyomására, ahol
bizony a kommunista elemek — Károlyi Mihály atyai védnöksége
alatt — a szocialista pártban egyre gyarapodtak hatalomban és
tekintélyben. Azon alkalmazottaimnak, akik a szocialista párt-
ban voltak, a szívére kötöttem, hogy vegyenek részt a felvonu-
lásban, mivelhogy a pártfegyelem alól nem vonhatták ki magu-
kat, de kértem őket, hogy lehetőleg úgy helyezkedjenek el,
hogy minden sorba jusson valaki, hogy így netalán túlkapá-
sokat megakadályozhassanak. Életemben épen elég szocialista
felvonulást láttam, május 1-én és sztrájkok alkalmával, sőt
kíváncsiságból különféle városokban a tömeggel masiroztam,
hogy meg tudjam becsülni azt a vasszereget, amely a szo-
cialista pártban uralkodott és amely ilyen ünnepélyes alkal-
makkor minden kihágást kizárt, föltéve, hogy a vezetők ilye-
neket nem akartak.

Nem is igen aggódtam tehát ezen ünnepség kimenetele miatt. Következő napon, vasárnapon, megszólalt a telefonom és alkalmazottaim egyike, aki a szocialista párthoz tartozott, nagy izgatottsággal jelentette: «Halnek elhatározta, hogy a rüntető felvonulást a kastély udvarára vezeti és ott népgyűlést tart». Ez már kissé közelebből érintett. A csákvári lakossághoz való viszonyom még egészen sajátságos volt. Az emberek nagyobb része az uraságban misztikus valamit lát, amely, függetlenül az én személyemtől, oka a Csákváron előforduló jónak és rossznak. Ha valakinek pénzre van szüksége, akkor mérsékelt kamat mellett a nyugdíjalapból kér kölcsönt; ha valami szerencsétlenség történik, vagy tűzvész fordult elő, úgy tégláért és egyéb építőanyagért az urasághoz fordulnak; ha valaki gyógyíthatatlan beteg, az uraságnál kér támogatást, s aki kényelmes kenyérkeresethez akar jutni, ennél keres szolgáltatot. Szokásban van még a kézcsók is, ha azonban a modern felfogás és a ragályos betegségektől való óvakodás és a télen csöpögő orrok miatt a «jóságos uraság» arra az elhatározásra jutott, hogy a kézcsókot elhárítsa, akkor mindjárt azt hangoztatták: «Milyen büszke! Még csak kezet sem szabad csókolni». És csak jó későn, a kommün alatt szokott le jóbarát és ellenség arról, hogy engem uraságnak, jószágaimat uradalomnak mondja, de amint a kommunizmus augusztus 2-án megbukott, a egyeszedelmesebb bizalmiférfiak voltak az elsők sorában, kik nekem gyáván kezet csókoltak. A kastély és az uraság Csákváron tabu volt. Nem tudom szavakkal teljesen megértetni, de még a kommunizmus alatt is például igen gyakran hallottam kapuőreimtől és vadászaimtól méltatlankodva említeni, hogy ez vagy amaz nagy kommunista, mert a kastély körül hangosan fűtyülni és kiabálni merészelt. Hogy valaki engedély nélkül hatoljon a kastélyba, az olyan valami rendkívülinek és valószínűtlennek látszott, hogy egyesek ezen áldott délelőttön nevetve és hitetlenül beszéltek: «Hallotta már? Halnek a kastély udvarába akar menni!» Kezdetből fogva az a helyes véleményem volt, hogy az embereknek nem szabad megmutatnom, mennyire kellemetlen a látogatásuk, s miután elhatároztuk, hogy inkább idehaza veretjük

agyon magunkat, mintsem valahol máshol, menekülés közben, nyugodtan néztünk az események elé. Kértem családomat, hogy a gyűlés alatt ne mutatkozzanak, viselkedjenek nyugodtan és egyáltalán ne lépjenek fel támadólag. A forma kedvéért néhány ajtóhoz inasokat állítottam fel arra az esetre, ha netalán az elvtársak fosztogatásra gondolnának. Nagyobb összegű pénzt vettem magamhoz s ezt ajánlottam mint egyetlen elővigyázati rendszabályt családomnak is, arra az esetre, ha a kastélyt el kellene hagynunk.

Véletlenül ezen napra sógornőm, Lamberg Eleonora grófnő és közvetlen birtokszomszédom, Meran Fülöp gróf, bejelentették magukat ebédre. Csákberényben, ahol Meran Fülöp gróf lakik, egész ideális állapotok voltak a csákváriakhoz viszonyítva. Ott nem volt agitáció, ott nem volt Halnek, a néhány nagyszájút pedig kinevezték. Mindkettő tehát nem kevésbé csodálkozott, mikor közöltem velük a délutáni látványosságot, amelynek ők velünk egyetemben részesei lesznek. Ebédünk szokás szerint folyt le; azután egész csendes véleménycseré indult meg az általam előírt haditerv célirányosságáról. Miután az a leküzdhetetlen szokásom van, hogy ebéd után fekvőkurát végezzek erkélyemen, ajánlottam magam a jelenlevőknek s jó mulatást kívánva arra kértem őket, hogy alkalmazkodjanak szigorúan az én óvintézkedéseimhez; fekvőszékemre dültem és belebujtam jó lábzsákomba. Erkélyemről semmit sem láttam, de egész jól hallottam azt a jellegzetes, morajló, tagolatlan lármát, melyet a tömegek hallatnak s melyet, amint hallom, a szinpadon is akként utánoznak, hogy a statiszták, kik a népet helyettesítik, a «rhabarber, rhabarber» szót ismételve. Most tehát behatoltak a kastélyudvarra, a vöröslobogót a legfelsőbb lépcsőfokra tűzték, melyen a magát mint favágó, ács, építőmester stb. fenntartó Fendrich elvtárs, a gyűlést megnyitotta. Minden ilyen népgyűlésen bizonyos szinpadias külsőségeket tartanak be. Az elnökség szónoki emelvényen van, mely köré az erőskezű és nagyhangú elvtársak sorakoznak, azonban Halnek Gyulától jobbra és balra, szigorú vigyázásban két csatlós állott és a nézőközönség osztatlan

csodálkozását igen gyakran kihívta az a kitartás, amellyel ez a két testőr még a legnagyobb hidegben is a szabadban megtartott népgyűléseken, sokszor 1—2 óráig tartó tanácskozáson ezen szolgálati állást végezte. Halnek Gyula tehát nagyszámú tömeg élén, ünnepélyes lépésekkel, vöröslobogó alatt bevonult a csákvári kastélyudvarra. Sok száz résztvevő volt, kik közül némelyek kíváncsiságból, mások pedig mint önkéntelen szociálisták vonultak együtt a tömeggel. Mindazonáltal épen elég jutott Halnek odaadó párttagjai közül is, hogy beszédeire örömmámmorral helyeselhessenek. Méltóságteljesen lépkedett fel a lépcsőn a perronra, feje mellett lebegett a vörös lobogó s a gyűlést a választott elnök megnyitotta. Halnek beszédének magva birtokaim felosztása volt. Az indítványt örjöngő ordítás mellett egyhangulag elfogadták. Egy másik javaslat arra utasította a kormányt, hogy a régebbi minisztereket, Wekerlét és Szurmayt ne tekintsék politikai foglyoknak, hanem börtönözzék be mint gonosztevőket. Ezen javaslatnál is egyhangú hozzájárulást kapott. A beszéd folyamán gyakori kirohanás volt én ellenem, amely nemszocialista füleknek teljesen izléstelen volt, de azért az elvtársak általános tetszésnyilvánítását váltotta ki. Egyike azon gonosztetteknek, melyeket ilyen gyűlések alkalmával szememre vetettek, a következő esemény volt: jóllehet — amint már említettem is — a lehetőséghez képest a falu arra rászorultjainak tüzelőfát osztottam ki, a falopás szokatlan mérveket öltött. Csapatonként vitték az asszonyok a száraz fát a faluba. De nem elégedtek meg az erdei fosztogatással, hanem a kastély parkjában a száraz gally gyűjtésén felül ágakat és gyenge fákat is tördeltek. Ilyenkor sokszor elhagyott türelmem s a népet erőlyesen kergettem ki a parkból. Erre minden körülmények között jogom volt, mert rájöttem, hogy ez a falopás korántsem a szegény emberek szükségletének fedezésére szolgált, hanem élénk kereskedést űztek vele. Kölcsönös irigységtől hajtva ugyanis egyesek feleségemhez jöttek panaszkodni: «Még a lopott fát sem lehet már megfizetni. Egy kötényre való lopott fáért már két koronát kérnek.» Erre aztán egy öreg asszonynak egyszer elvettem

a kötelét, mellyel a rőzsetát át akarta kötni. Azután egészen a park kapujáig veztettem és én a kötéllel hazatértem. A legtöbb gyűlésen tehát megemlékeztek erről a kötélről, amely legfényesebb bizonyítéka arisztokrata szívtelenségemnek, telhetlenségemnek és elbizakodottságomnak; élénk közbekiáltások hangzottak el ilyenkor, hogy ezzel a kötéllel lábaimnál fogva kellene engem felakasztani, az öreg asszony pedig minden gyűlésen sápítozott, hogy épen őneki kellett kényúri szeszélyem áldozatául esnie. S ime, most itt, ablakaim alatt is megemlékeztek erről a kötélről s nem volt épen kellemes a szitkozódások áradatát szolgaszemélyzetem jelenlétében végighallgatni, mivel különösen egy, 30 éven felül szolgálatomban álló háziszolgám üdvözölte kárörvendő mosollyal a vörös lobogót.

Családom és vendégeim csukott ablakok mögül, szinte azt mondhatni, hogy incognito-páholyból nézték ezt a méltatlan komédiát s szinte bizonyosra veszem, hogy Halnek felette csodálkozhatott, hogy őt ennyire ignoráltuk. Végre elhangzott az utolsó forradalmi frázis is. A nép kiözönlött a kapun s legnagyobb csodálkozásomra hallottam, hogy egy sokhangú tömeg a Himnuszt énekli.

A nem eléggé nemzetközivé gyúrt elvtársak naiv tévedése volt-e a Himnusznak ezen alkalommal való éneklése, avagy talán Halneknek szánt ellentüntetés? Ezt nem tudtam megállapítani soha. Bármennyire nyugodtan és bátran viselkedtünk is, mégis megnyugodva lélekzettem fel, mikor Valentine leányom hozzám jött közölni, hogy végre szerencsésen elszéledtek. Halnek ujjongott, azt erősítette, hogy engem a porba taposott s már arról álmodozott, hogy a forradalom legfelsőbb hatalmi köreibe jut. Arról álmodozott, hogy bevásztják a nemzetgyűlésbe s szerényen azt is bevallotta, hogy miniszter akar lenni. De az egész bizonyos, hogy ezen naptól kezdve csillaga elhalványult, bírálói megszapordtak és saját pártjában vele ellentétes áramlatot lehetett észlelni. A választásra mindegyre későbbi időpontot tűztek ki. Buza Barna földművelésügyi miniszter azonban ennek dacára az egész

országban földosztó-bizottságokat állított be. Ezek legtöbbszörre egy zsidó ügyvédből, egy vagy két mérnökből és egy szakértőből állottak, utóbbi rendszeren olyan valaki, aki gazdasági tisztviselő volt. Ezek nagy napidíjat kaptak, de természetesen a felosztandó nagybirtok terhére estek, mivelhogy nem lehetett rossz néven venni, ha mindenki arra törekedett, hogy velük lehetőleg jó lábon álljon. Nálunk is megjelent egy háromtagú bizottság s megkezdődött a nekik minden bizonynyal fáradságos munka, amely azon lakosok névjegyzékének összeállításával vette kezdetét, akiknek a törvény értelmében földbirtokra igényük volt. Minthogy az akadémiailag képzett tisztviselők mindegyikének 200 hold jutott volna, nálam pedig annyian voltak, hogy csákvári 2000 holdra terjedő birtokom nagy része azoknak kezére került volna, azonfelül pedig én is bejelenthettem 500 hold igényemet, a bizottság a parasztokkal és cselédséggel szemben igen kényes helyzetben volt, mivel ezek természetesen valamennyien a csákvári határban akarták maguknak a rájuk eső parcellákat kiutaltatni s vonakodtak attól, hogy néhány holdjukat a több kilométerre távol eső, 12.000 holdra terjedő, idegen határban lévő birtokomból kapják. Ez érthető is volt, mert hiszen a paraszt vagy cseléd, kinek eddig semmi, vagy csak 1—2 hold földje volt, gazdasági felszerelés és épület nélkül, több kilométer távolságra eső birtokát nem tudta volna megmunkálni. Ez a földreform igen sok ilyen részletkérdés betegségében szenvedett. Tisztviselőim és cselédeim igen gyakran kezüket tördelve jártak körül és sokszor kérdezték tőlem, hogy miként fognak ezután birtokukból gazdasági eszközök, épület és forgótőke nélkül megélni, miután fizetést már nem kaphatnak? A törvény ugyan tudott az épületkérdésben segítséget adni, mert úgy intézkedett, hogy a lehetőséghez képest az épületek is kisajátítandók és az új birtokosoknak közös használatra átadandók. Valószínűleg fölösleges, hogy ezt a butaságot tovább részletezzem, mert hiszen minden földműveléssel foglalkozó belátja ennek az ideának keresztülvihetetlenségét; csak a nagy tömeg járkált örömmel és büszkén azon tudatban, hogy most földhöz jut-

nak s már amilyen ez a derék társasállat, a homo sapiens, a jelszó elég volt arra, hogy reményeket és álmokat keltsen, amelyek bizonyára felülmulták azon várakozást, melyet a Mózes által, a pusztán keresztül, a tejjel-mézzel folyó Kánaánba vezetett zsidóság táplált.

Most aztán minden oldalról csak ezekről a bizottságokról lehetett hallani s munkájuk még nem is igen haladt előre, mikor a nép szép álmainak és a bizottságok szép napidíjának a kommunizmus hirtelen véget vetett.

II.

Meg fogom kísérlni, hogy a magyarországi kommunizmus katasztrófáját előidéző okok vizsgálata mellett azok erkölcsi indítóokát is megvilágítsam. Károlyi Mihály és cinkostársai államiságunk és népünk megbetegedésének pusztán külső jelenségei voltak, ezen betegség megállapításánál tehát ezeket a jelenségeket, vagyis ezen emberek tevékenységét bizonyára figyelembe kell venni. Tevékenységük további tartama, avagy annak vége azonban még korántsem jelenti ezen állapot gyógyíthatóságát vagy gyógyíthatatlan voltát. Ha tehát most, amennyire ezt alkalmam volt falusi magányomban megfigyelni, a kommunizmust megelőző események rövid ismertetését kísérem meg, úgy kérem azokat inkább személyes benyomásoknak, mint történelmi feljegyzéseknek tekinteni, mivel ezeket az időköt a központtól igen távol töltöttem el, naplójegyzeteimet pedig a mindig fenyegető házkutatás miatt el kellett égetnem.

Azt hiszem, nem igen nyújtok optimista képet Károlyi Mihály jelleméről, ha azon véleményemet nyilvánítom ki, hogy politikai pályájának kezdetén nem tűzte ki magának végcélul a magyarországi kommunizmust. Szertelen hiúsága, szenvedélyessége és az önuralom hiánya, amely minden cselekedetében megnyilvánul és az osztrák állam ellen táplált gyűlölete azon pártemberek karjaiba hajtották őt, akik őt kihasználták s akik, Károlyi Mihállyal ellentétben, végcélul a vörös lobogót tűzték ki maguknak. Ehhez járul még az a körülmény, hogy olyan környezetben nőtt fel és nevelkedett, ahol igen sokat beszéltek és gondolkoztak szociális kérdésekről és hogy ő, mint egészen fiatal ember, olyan emberek tevékenységét

látta, akik őszintén akartak segíteni az úgynevezett negyedik társadalmi rétegen s épúgy akarták a kiáltó ellentéteket nemzetgazdasági rendszabályokkal enyhíteni, mint a merkantil kizsákmányolást is szocialis óvórendszabályokkal megakadályozni. Mint egész életén keresztül dilettánst, valószínűleg, mint olyan sok más is, megzavarták őt a XIX. század szocialista tanokat hirdető könyvei s valószínűleg arra a téves végső következtetésre jutott: minek ellentéteket enyhíteni? Minek óvórendszabályokat ajánlani, mikor ezen siralmas állapotokat a szocialis tantételek alkalmazásával egyszerre meg lehet szüntetni? Így lett belőle Magyarországon a legszélsőbb radikális pártok «gróf»-ja és «a tűz és szemét torzszülötte» (Goethe, Faust). Egy osztrák politikus, mikor vele egy hasonlóan egyén politikai tevékenységéről beszéltem, azt mondotta nekem: «Jaj, ő olyan, ő a . . . párt grófja». Ausztria-Magyarországon minden pártnak megvolt a maga grófja; a gróf volt a cégér, őt ünnepelték mint pártvezetőt, ő adott helyiséget a tanácskozásnak s vagyonát elpazarolta pártcélokra.

A magyarországi választótörvény, mely szerint a legutóbbi választást is megejtették, elzárta a szocialistáktól a parlamentbe vezető utat. Bejutottak ugyan néhányan, akiknek szocialista nézeteik voltak, de azért a szocialistáknak nem volt passzív választójoguk, mivel akkor nem volt általános választói jog. Így hát a tevékenységüket jobbára csakis a sajtó terén és az utcán fejthették ki. Szervezkedésük és erősödésükről a nagy nyilvánosság tudomást nem szerezhette és a párt haladásáról és térfoglalásáról csak a minisztériumokban eltemetett titkosrendőri jelentések nyújtottak némi felvilágosítást. Mint-hogy azonban ezen pártnak a sajtóban és utcákon megnyilvánuló életjelei igen visszataszítók és ellenszenvesek voltak, kormány és törvényhozás egyformán csak habozással foglalkoztak szocialis kérdésekkel s azok pusztá hangoztatását is izgatásnak minősítették, amelyet el kell nyomni. S mikor mi a XIX. század kilencvenes éveiben a keresztény politika programjával foglalkozva, annak keretébe szocialis kérdéseket is felvettünk, kicsi hűja volt, hogy bennünket is, mint felette veszedelmes

társaságot ugyanarra a bélpoklosok szigetére számkivessenek, melyre a magyar államéletben a szocialista párt is számüzve volt.

Mióta a monarchia, a dualisztikus kiegyezés óta, új vágányokra terelődött, Magyarországon a liberális, merkantil (*laissez faire, laissez aller*) iskola uralkodott korlátlanul. És ezen rendszer változatlanul akkor is uralta a helyzetet, ha, bár nagyrítván is, a képviselőházi többség politikai iránya és színezete változott. Hiszen igen sok pontban ellentétetek voltak a lajtáninnenai és lajtántuli érdekek s ahányszor csak áldozatot kértek a magyar államtól a közösiügyekre, mindannyiszor valamilyen törvényben ellenszolgáltatást kapott a liberális párt és a liberális rendszer, ami a keresztény jelleget mindegyre jobban kiküszöbölő, kapitalisztikus irányzatot tette Magyarországon uralkodóvá. Ez a politika, melynek boldogtalan következményei tisztán állottak szemem előtt, engem is kétségbe ejtettek, jóllehet meggyőződéses 67-es voltam. A kiegyezéshez hí, de azért a liberális és kapitalisztikus párt megerősödésében látták az egyedüli védgátat a 48-as personalunionisták ellen. Ha társadalmi rendünk romjairól a nemrég lezajlott események okaira visszatekintünk, úgy azokat a pártvezéreket, kik a liberális párt ellen küzdöttek és parlamenti taktikai okokból nem egyszer a 48-asokhoz közeledtek, nem jogtalanul éri az a panasz, hogy ők is hibásak a katasztrófa felidézésében, mert sohasem beszéltek olyan alapról, amely őket dualisztikus értelemben kormányképessé tette volna és a belső politikában egy keresztény antiplutokratikus törvényhozás feltámadását biztosította volna. Ez a mulasztás, ez a tévedés volt a magyar politika átka a monarchiának dualisztikus átalakulása óta. A parlamenti ellenzék egyes vezéreinek politikai és személyi gyűlölete Tisza Kálmán és Tisza István miniszterelnökök irányában, ugyancsak az egyik ok (bocsássák meg a kifejezést) politikánk biológiai vizsgálatában. Montecchs és Capuletti, a Welfek, a Gibelinek, a Fronde hasonló jelenségek, melyeknél nem a személytelen principiumokon alapuló ellentétek, hanem inkább egyes vezetők szenvedélyes érzelmei voltak okai a harcnak, mely egész államok sorsát befolyásolja. Ez azonban nem kisebbíti

saját politikai helyzetünk reménytelenségét. Bármennyire ellentétes volt is meggyőződésemmel a Tisza vezette pártok gazdasági és szociális politikája, azt el kell ismernem, hogy egyéb politikai működésük, t. i. Magyarország viszonyát illetőleg Ausztriához és a dinasztiahoz, hullámtörő volt az ellenzéki pártok romboló árja ellen. Nem lehet feladatom, hogy itt a közelmúlt évtizedek politikai viszonyait jellemezzem. Ha a mai reménytelen helyzetünkben ezen harcok eredményét látjuk, mégis csak megdöbbenve kérdezhetjük magunkat: nem voltak-e a mérsékelt elemek vezérei süketek és vakok, hogy, ha mindjárt pusztán csak parlamenti taktikából is, olyan elemekkel léptek fegyverszövetségre, amelyek évtizedek óta a dinasztia tekintélyének aláásását, a hadsereg mindennemű hierarchikus érzelmének elpusztítását és a keresztény világnézet megingatását tűzték ki célul? Gyilkosságnál és rablásnál undokabb cselekedet egy betegnek orvosával szemben táplált bizalmát elvenni anélkül, hogy valami kárpótlást adhatnánk, egy embernek ideális célját lerombolni anélkül, hogy magasztosabbat, ideálisabbat tűznénk neki. Az úgynevezett sajtószabadságnak forradalmi magyarázata és további kibővítése, mely annak minden sorában a materialista világnézet mérget terjesztette Magyarországon és úgy gazdasági, mint politikai, művészeti, irodalmi és tudományos téren zsidó nézeteket tett divatossá és philosemita törekvéseket juttatott diadalra, száműzve az emberek fogalomköréből a keresztény felfogást, éppen ilyen merényletet követett el a magyar nemzet és a magyar állam ellen. Ilyen, tökéletesen materialista felfogásban volt az ország, mikor kitört a háború. Ha Károlyi Mihály viselkedése már a sarajevoi katasztrófát megelőző időben is minden józan politikus szemében veszedelmesnek volt bélyegezhető a közrendre és az államra nézve: visszatérése Amerikából, azzal a kitéréssel a franciaországi fogolytáborba, immár alig volt félreérthető. S ha akkoriban azon törték az emberek a fejüket, hogyan sikerülhetett neki s néhány társának az internáltak táborából hazajutniok, erre megkaptuk a feleletet főpártvezére, Lovászy szájából, aki nyílt ülésen kiáltotta: «Igen! entente-barátok vagyunk!»

Bele kell szőnöm itt egy személyes epizódot. A Károlyi-család egyes tagjaival rokonságban vagyok s minthogy igen sok telet töltöttem el a Bordeaux melletti Arcachonban, Andrieux bordeauxi bíbornokérseket közelebből ismertem. Károlyi Mihály legközelebbi rokonaihoz fűződő barátságom arra készítetett, hogy levelet írjak a bíbornoknak, hogy a bordeauxi internálási táborban lévő Károlyi Mihály sorsáért közbevesse magát. Ezt a levelet, már nem emlékszem, milyen módon, Franciaországba, Károlyi Mihály kezeihez juttattuk. Ha volt neki érzéke humor iránt, bizonyára jókat mulathatott, amikor naiv segélyakciónról értesült ő, az entente-barát, aki fogolytársával, Nordau íróval egyetemben, igen kevésbé lehetett kétségben fogságának tartama és kimenetele felől.

Minden nem-szocialista szemében Károlyi Mihálynak és pártjának parlamenti szereplése a képviselőház háború alatti ülésein mindenkor élénk visszatetszést és felháborodást okozott, hiszen minden egyes beszédük célja a hadsereg és külpolitikánk lebecsmérlése volt. Nemzetközi volta már akkor is kézzelfogható volt és a szocialista párttal parlamenten kívül kötött szerződése elég feltűnővé vált szokatlan népszerűsége révén, mely népszerűségét nem pusztán beszédeivel szerzte meg ezen körökben. S ha elgondoljuk, hogy aránylag számra nézve mily gyenge volt ez a csoport a parlamentben a többi parlamenti párttal szemben, különösen érintheti a tárgyilagos szemlélőt, hogy ennek a könnyű fajsúlyú csoportnak turbulens fellépésével sikerült a többi pártot olyképen magával ragadni, hogy ezen pártokat, kiknek vezetői és tagjai évtizedeken át abban a hiszemben voltak, hogy államfenntartó politikát folytatnak, Károlyi egyszerűen legázolta és annyira befolyásolta, hogy ő a királyság utolsó napjaiban a helyzet egyetlen lehető megmentőjének látszott. Erős az a meggyőződésem, hogy ez nem történhetett volna meg, ha ebben a parlamentben legalább egy csoport lett volna, mely a — főntebb már vázolt — materialista, zsidó és szabadkőműves befolyástól menten, őszintén keresztény világnézet alapján állva, egyensúlyozta volna az elzsidósodott sajtót és kereszténytelenné tett parlamentet.

Az entente vonakodása, hogy a kommunizmus bukása után József főherceget mint kormányzót a kormány élén meghagyja, abban az aggodalomban és félelemben, hogy a Habsburg-ház ismét hatalomhoz és tekintélyhez juthatna ezáltal, minden vöröskönyvnél és vizsgáló-bizottságnál találóbban igazolja azt, ki a háború tulajdonképeni okozója és hogy miként igyekezett a zsidó szabadkőművesség fegyvertársakat biztosítani mindazon körökben, hol gyűlöletes következetességgel folytonosan katolikus dinasztiánk ellen piszkálódtak, rágalmaztak és harcoltak. Hogy «függetlenségi» pártjaink legszélsebb csoportját ezen munkatársakhoz kell számítanunk, azt nem kell előbb bizonyítani és ők sem tagadják azt, hogy ezt a politikát «Kossuth Lajos kormányzó»-tól vették át. A szabadkőművesség támadásai mindenütt elsősorban a pozitív vallás viselője, a katolikus egyház ellen irányulnak, így tehát elsősorban a katolikus uralkodóházak és országaik ellen, mint hatalmuk és tekintélyük forrása ellen; s miután a habsburg Ausztria-Magyarország mindenkor sikraszállt vallásért és törvényszerűségért s amellet a leghatalmasabb is volt, el kellett hát pusztítani. Hogy ezt elérhessék, arra legalkalmasabb fegyvernek az bizonyult, ha a nacionalizmust legvégsőbb, tarthatatlan következményeiben alkalmazzák, továbbá a politikai gyilkosság. Ezek a fegyverek a győzelmet már el is döntötték. A zsidóknak már régóta imperialisztikus világhatalmi törekvéseik vannak, hogy tehát ezeket megvalósíthassák, a világnézeteket el kellett zsidósítaniok és forradalomra is volt szükségük, hogy a tömegek felett fizikailag uralkodjanak, azon tömegek felett, melyek többnyire öntudatlanul, szellemileg már régen táboruk hatalmában voltak, anyagilag meg a plutokrácia alattvalóivá lettek.

Hogy a zsidóságnak Középeurópa ezen átalakításában vitt szerepét tisztán megvilágítsam, Houston Stewart Chamberlains munkájára, a «Grundlagen des XIX. Jahrhunderts»-ra kell hivatkoznom, aki ezen könyv fejezeteiben a zsidóknak a nyugati államok történetében való fellépését megcáfолhatatlan módon jellemzi, hogy miként fogja a zsidók évszázados ön-

tudatos munkája feltartóztathatlanul a kommunizmust és proletárdiktatura legundokabb formáját — mint az Oroszországban és Magyarországon meg is történt — eredményezni. Süketek, vakok voltunk, hogy a katasztrófától meglepettük magunkat.

De térjünk vissza a napszámosokra, kik arra voltak hivatva, hogy ezt a művet megvalósítsák. Emlékezhetünk arra, hogy a forradalom kitörése és a király trónfosztása azzal a neszsel történt, hogy egyedül Károlyi Mihálynak a tömegre való befolyása és az ententetal való személyes összeköttetése vezethet olyan fegyverszünetre, amely az ország határainak integritását biztosítja és hogy egyedül a pacifista politika, melynek megszemélyesítőjéül adta ki magát, biztosíthatja a háború folytán kimerült ország nyugalját és újra való felvirágzását. Emlékezzünk még arra is, hogy Károlyi úgy a hadseregfőparancsnoksághoz, mint a frontra is azt a felhívást küldte, hogy a magyar csapatokat küldjék vissza Magyarországra, azon indokolással, hogy az országhatárokat román és szerb betörések ellen megvédelmezhezzük. Miként a forradalom előtt és forradalom után, a Károlyi-párt által kimondott vagy leírt szavak, már magukon viselték a nem őszinteség jegyét, épúgy meghazudtolta ezeket az úgynevezett ideális motivumokat a forradalmi hadügyminiszternek, Lindernek, közismert felkiáltása: «Nem akarok többé katonát látni!» s amely arra készítette a magyar csapatokat, hogy fegyvereiket eldobálják és — egyes alakulatoktól eltekintve — mint zabolátlan horda özönljenek vissza Magyarországra. A «Pester Lloyd»-nak 1919. évi november 20., 22., 24. és december 12-iki közleményei egészen jól megvilágítják azt a ravaszságot, melynek Károlyi és pártja győzelmüket köszönhetik.

Bartha Albert volt hadügyminiszter súlyos vádjai a Károlyi-kormány ellen.

A «Virradat» fontos és érdekes leleplezéseket közöl, amelyek súlyos vádat tartalmaznak a Károlyi-kormány ellen. A leleplezéseket Bartha Albert közli, akit Károlyi annakidején Linder

helyett hívott meg az első forradalmi kabinetbe. A leleplezések azt a célt szolgálják, hogy bebizonyítsák, miszerint Károlyit és szűkebb politikai környezetét terheli az a borzalmas katasztrófa, amely Magyarországra azáltal következett el, hogy idegen csapatok szállták meg az ország terjedelmes részeit.

1918 december 3-án a francia katonai misszió elnöke, Vix alezredes, Barthát látogatóba hívta meg magánlakására. Ez alkalommal Vix azt a kérdést intézte Barthához, hogyan lehetséges az, hogy a magyarok még országuk területi épségéről is lemondottak. Amikor Bartha előlött csodálkozni látszott, megkérdezte Vix: «Hát nem tudja, hogy a Diazzal megkötött fegyverszüneti szerződés a magyar területek teljes épségét biztosította?» Bartha biztosította őt arról, hogy erről mitsem tud, mire Vix a magyar hadügyminiszter egy hivatalos iratát mutatta fel előtte. Ebben a magyar hadügyminiszter azt a meghagyást közli Kövess tábornaggal, hogy csapatait vonja a magyar határ mögé, mivel a Diaz-féle fegyverszünetben demarkacionális vonalul a magyar határok vannak megjelölve. Az akta-darabon Linder hadügyminiszter aláírása volt. A darab másik helyén azonban Károlyi aláírásával az az intézkedés volt feljegyezve, hogy a parancsot nem kell elküldeni, mivel Berinkey miniszter Belgrádba utazik. Egy későbbi megjegyzésben hozzá van fűzve, hogy Berinkey helyett Károlyi és Jászi fog Belgrádba utazni. Bartha ezen közléseit kiegészíti még egy információval, melyet Nyékhegyi ezredestől kapott. Nyékhegyi mint magyar képviselő volt jelen a Diazzal történt fegyverszüneti megállapodásnál. Miután az osztrák-magyar csapatoknak azon területről való visszavonulására vonatkozó megegyezés megtörtént, melyre az olaszok igényt tartottak, Nyékhegyi azt a kérdést vetette fel, mi fog Magyarországgal történni? Az olasz tábornok erre azt felelte, hogy Magyarország részére a demarkacionális vonal egybeesik az országhatárokkal. Nyékhegyi kívánságára ez a tény is felvételre került a szerződésbe.

Bartha és Vix között lefolyt további beszélgetésben utóbbi azt mondta: Gróf Károlyi Franchet d'Esperey tábornoknak egy memorandumot nyújtott át, amely valóságos vádirat Magyar-

ország ellen. Azt mondják abban, hogy Magyarország elnyomta nemzetiségeit, hogy Magyarországon igazságtalan, kényúri kormány uralkodott. Az emlékirat szerint még a háborúnak is Magyarország volt az oka. Franchet d'Esperey mindefölött szörnyen elcsodálkozott, az eredmény azonban az volt, hogy a magyar kiküldötteknek sokkal kedvezőtlenebb fegyverszüneti szerződést nyújtott át és az egész eseményről sürgönyjelentést küldött Versaillesba. Az onnan visszaérkezett határozatban az volt, hogy ha a dolgok így állanak, akkor a magyaroknak természetesen sokkal szigorúbb feltételeket kell szabni. Belgrádban azon nézetek voltak, hogy a magyar kormány időközben értesülni fog a Diaz-szerződésről és meg fogja tagadni a Franchet d'Espereyvel megbeszélte megállapodás aláírását. Valóban meglepetésként hatott, mikor Linder pár nappal később mégis Belgrádba érkezett azon meghatalmazással, hogy a magyar kormány nevében a Franchet d'Esperey által kívánt megállapodást aláírja.

Egy másik leleplezése Barthának: 1918 november 28-án Diener-Dénes államtitkár azt jelentette ki a fegyverszüneti bizottság ülésén, hogy a magyar kormány késznek nyilatkozik arra, hogy mindazon területeket, melyeket a szerbek a fegyverszüneti szerződés aláírásáig megszálltak, szerbek által elfoglalt területnek elismerje. Természetes tehát, hogy Magyarország egyéb szomszédjai is igyekeztek a szerb példát követni. A Versaillesból erre kért meghatalmazást, a magyar álláspontra való tekintettel, nem lehetett tőlük megtagadni. Diener-Dénes volt az, aki egy fontos és előnyös szerződést, melyet Balla Aladár Zágrábban a jugoszlávokkal kötött, rendes szokása szerint zsebreágott és azután elveszített. Ennek az eredménye az volt, hogy a magyar vasutasokat tömegesen utasították ki Horvátországból.

Bartha Vix-szel történt beszélgetése után több barátjával Károlyi Mihályhoz ment, hogy a halálos állapotok ellen valamit tegyenek. Alig kezdett azonban beszélni, amikor Károlyi a legnagyobb izgatottsággal kiáltott rá: nem tűri a palotaforradalmat, nincs rászorulva semminemű tanácsra, különben

is tovább megy a maga útján s ne nehezítsék meg ilyenfajta Frondekisérletekkel a kormány helyzetét. Midőn Bartha kitar-
tott amellett, hogy panaszait előhozza, Károlyi így kiáltott
fel: «Nem akarok semmit sem hallani, mindent tudok. Diener-
Dénes ellen pedig nem engedek semmit, ő velem jön Párisba».

A rákövetkező napon rendezte az akkor még katonatanács-
i elnök, Pogány József, a budapesti helyőrségnek Bartha
Albert elleni felvonulását, aki erre hadügyminiszteri állásától
visszalépett.

Károlyi katonai árulása.

Wien-ből, külön helyről, a következő információkat kaptuk:

Az a nyilvános vád, mellyel Bartha Albert volt magyar
hadügyminiszter a Károlyi-kormányt illeti, mivel őket okolja,
hogy tudatlanságból, könnyelműségből és frivolságból a mon-
archia katonai katasztrófáját elmergesítették s ebből kifolyólag
a Magyarországra vonatkozó fegyverszüneti szerződés feltéte-
leit rendkívüli módon rosszabbakká tették, helyreigazításra,
illetve kiegészítésre szorul. A «Pester Lloyd» joggal mutatott
rá, hogy ez a vád lesújtó, de miután itt olyan kérdéseket vet-
nek fel, amelyek nemcsak Magyarország, hanem más államok
szempontjából is felette fontosak, meg kell akadályozni, hogy
a bűnösök a Bartha-féle beállítás tévedései mögé bújhassanak
és így a szokott módon menedéket kereshessenek.

A történeti igazságnak megfelelőleg mindenekelőtt meg
kell állapítani, hogy úgy a volt magyar hadügyminiszter, Bartha
Albert, mint az általa tanúként megemlített Nyékhegyi ezre-
des tévedésben vannak, ha azt állítják, hogy az a fegyver-
szüneti szerződés, melyet Diaz és Wolff tábornok kötöttek,
Magyarországra nézve demarkációs vonalat tartalmaz. A Diaz-
féle szerződés egy hiteles másolata ezen sorok írójának birto-
kában van, s a történelmi igazságnak teszünk szolgálatot, ha
annak egyes részeit szószerint, a többi részeit kivonatosan adjuk,
hogy ezáltal gátat vessünk az egy év óta a nyilvánosság előtt
tárgyalt feltevéseknek.

A Diaz-féle fegyverszünet a következő szavakkal kezdődik:

«Jegyzőkönyv az egyesült és társult hatalmak és Ausztria-Magyarország között kötött fegyverszüneti feltételekről.»

Már itt meg kell jegyezni, hogy a szerződésben mindig Ausztria-Magyarországról beszélnek, Magyarországot külön sehol sem említik meg. A szerződés tartalmazza: 1. a hadseregre vonatkozó feltételeket, és 2. a tengerészetre vonatkozó feltételeket. Ezután következik a pótjegyzőkönyv, ugyancsak 1. részben a hadseregre, 2. részben a flottára vonatkozó határozatokkal.

A főbb pontok a hadsereget érintik és szószerint a következőképen hangzanak:

«1. Az ellenségeskedéseknek szárazföldön, vizen és levegőben azonnal való beszüntetése.

2. Az osztrák-magyar hadsereg teljes leszerelése és minden egységnek, mely az Északi-tengertől Svájcig terjedő fronton működésben van, azonnali visszavonása. Ausztria-Magyarország területén, a 3. pont alatt felsorolt határokon belül, mint osztrák-magyar véderő legfennebb húsz, a béke idején szokásos volt békélétszámra redukált hadosztályt szabad fenntartani.

3. Minden olyan területnek kiürítése, melyet Ausztria-Magyarország a háború kezdete óta megszállt és az egyesült és társult hatalmak főparancsnoksága által, a különböző frontokon megállapított időponton belül, az osztrák-magyar haderőknek, az alábbiakban megállapított vonal mögé való visszavonása.

Az Umbrail-csúctól a Stilff-nyeregtől északra terjedő területig a vonal a Rasti-alpokat követi, egészen az Etsch és Eisack forrásáig és elhúzódik Roschen- és Brennerhegyen át az Ötz és Ziller magaslatokig. A vonal ezután délfelé fordul, átlépi a Toblachot és eléri a Karni-alpok mostani határát. Követi a határt a Tarvishegyig és a hegy elhagyása után a Juli-alpok vízválasztóját, a Mangart do Tricorne (Troglau) Predil dombján át és a Pedorde, Podla és Idria vízválasztóját. Ebből a pontból kiindulva a vonal délkeleti irányban a Schneeberg felé szalad és onnan a part felé ereszkedik.»

Ezt a három pontot szószerint idéztük, mert a legfontosabbak. Az ezután következő, egyes helységek kiürítésére és megszállására, az anyagok kiszolgáltatására, a requirálás jogára, a német csapatok és hadifoglyok elvonulására vonatkozó részletek, valamint a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés egyéb pontjai semmi bizonyító erővel nem bírnak a Károlyi-kormány bűnösségének megállapításában, habár le kell szögeznünk azt, hogy az 1918 november 3-iki Diaz-féle szerződés minden részletében előnyösebb a monarchiára s így Magyarországra nézve is, mint az a szerződés, melyet Linder hadügyminiszter 1918 november 13-án a Károlyi-kormány nevében Belgrádban írt alá.

Most újból visszatérünk Bartha hadügyminiszter vádjára, amely közismerten abban csúcsosodik ki, hogy a Diaz-féle szerződés szerint a demarkációs vonal az országhatárok lettek volna, Károlyi és emberei azonban Magyarországot önként prédául dobták oda az ellenséges megszállásnak s ezáltal épen oly sok nyomort, mint becstelenséget hoztak hazájukra. Ilyen demarkációs vonalat — amint azt már említettük is — a Diaz-féle szerződés nem tartalmaz, de az a logikus következtetés mindenestre megáll, hogy az ententenak november 3-án eszében sem volt magyar területet megszállni, mert különben ezt a fegyverszüneti szerződésben kifejezésre juttatta volna. De ezen — azt mondhatni negatív bizonyítékhoz — pozitív bizonyítékot is fűzhetünk hozzá. Tudomásunk szerint úgy a wieni katonai levéltárakban, mint a magyar hadügyminisztériumban is, Weber tábornoktól eredő táviratok vannak, amelyekben ő jelenti, hogy azon közvetlen kérdésére, hogy Magyarországra nézve milyen demarkációs vonal bír érvénnyel, Diaz tábornok Magyarország határait jelölte meg demarkációs vonalul.

Szükséges volna ezen táviratokat közölni, hogy végre Magyarországon tisztában legyenek azzal, micsoda merényletet követtek el ellene Károlyi és társai. Az a mentség, melyet itt-ott hallani lehet s amely azt mondja, hogy Károlyi, Linder és társaik, mint Ausztria és a közös hadsereg régi ellenségei, Ausztriáról mitsem akartak tudni, hanem a szerződéskötésnél

Magyarországot mint önálló félt akarták szerepeltetni, ez a mentség nem állhat meg, ha azt látjuk, mennyivel rosszabb a Károlyi-féle szerződés. De egyenesen botrányosan nevetségessé válik, ha tudjuk azt, ami Wienben már régóta nem titok, hogy Károlyi néhány bizalmasa, Ferenc Ferdinánd Belvederének, a beszéd tárgyát képezett «Nagyausztria» érdekében felajánlották szolgálataikat, sőt tettek is ebben az irányban szolgálatokat.

Mára csak azt állapítsuk meg, hogy Linder, a volt magyar hadügyminiszter, mint a «Belvedere» levelezője tevékenykedett és Ferenc Ferdinánd főherceg részére szánt jelentéseiben, különösen katonai téren készítette elő a hangulatot. Meg lehet állapítani továbbá, hogy Károlyi Mihály gróf, mint a függetlenségi párt egyik vezére, egyik wieni ügynöke útján, Ferenc Ferdinándtól kihallgattatását kérte, ami azonban merev visszautasításra talált. Jólétesült arisztokraták azt állítják, hogy Ferenc Ferdinánd akkor azt mondotta: «Nem akarom ezt a hasardeurt megismerni». (Károlyi akkoriban a wieni klubokban igen gyakran hazárdjátékot folytatott, sokat veszített, amiről városszerte beszéltek.)

Ha tehát tudjuk, milyen szerepet játszott Károlyi Wienben és hogy szellemi és erkölcsi tekintetben milyen jelentéktelen embereknek volt döntő szavuk az ő kormányában, akkor nem csodálkozhatunk afölött, hogy Magyarország a Diaz-féle szerződés helyett a Linder-félét kapta és egyáltalán odajutott, ahol jelenleg van.

* * *

A következő átiratot kaptuk:

«F. hó 12-iki b. estilapjukban «Károlyi katonai árulása» című cikkükben nekem olyan tévedést tulajdonítanak, amelyet soha nem követtem el.

A tényállás helyreigazítása érdekében kérem becses lapjukban a következőket közölni:

A Diaz-féle szerződés szóról-szóra sokkal ismertebb előttem, semhogy egy, ezen szerződésben Magyarországra vonatkozó demarkációs vonalra hivatkozhattam volna. Épen ez

az igazi tévedés. Tény az, hogy a fegyverszüneti bizottság november 1-én Páduában (Villa Giusti), az olasz vezérkar másodfőnökével, Badoglio vezérőrnaggyal megbeszélést folytatott, kitől több, a nekünk kefelevonatban átnyújtott fegyverszüneti feltételekben előforduló, nekünk nem eléggé világos dolog tisztázását kértük és különösen a szerződés 3. pontjára nézve azt a választ kaptuk, melyet Trientből november 2-án Verh. Nr. 40. alatt Hughes-távírat útján a következő szavakkal jelentettünk a hadsereg főparancsnokságnak:

A 3. ponthoz. Bár ez a pont a háború alatt Ausztria-Magyarország által megszállt összes területek kiürítésének feltételét tartalmazza, azt a vonalat, mely mögé az osztrák-magyar haderőt vissza kell vonni, csak a délnyugati frontra nézve állapítja meg. Ehhez Badoglio vezérőrnagy azt a magyarázatot fűzi, hogy a montenegrói és szerbiai harctérre nézve, azután Romániával, Ukrajnával és Lengyelországgal szemben a kiürítés végrehajtásánál demarkációs vonalul az eddigi országhatárokat kell venni.

Budapest, 1919 november 24.

Tisztelettel:

* * *

Nyékhegyi,
alezredes.»

Ugyanezen ügyben Módly Zoltán vezérkari alezredes úrhoz fordultunk s tőle a következő értesítést kaptuk:

Mint a hadsereg főparancsnokság hadművelleti osztály csoportfőnöke, a vezérkar helyettes főnökétől, báró Waldstätten tábornoktól azt a feladatot kaptam, hogy a Károlyi-kormány-nak a magyar csapatok fegyverletételére vonatkozó parancsát — melyet én november 1-éről november 2-ára virradó reggel személyesen vettem föl — november 2-án reggel Schönbrunnban, a királynál tartózkodó vezérkari főnöknek, báró Arz tábornagnak adjam át.

Velem egyidejűleg Schönbrunnba jött Schilhawsky vezérkari alezredes is, az olasz hadművelleti osztály csoportfőnöke, hogy részéről az ugyancsak november 2-án beérkezett Diaz-féle fegyverszüneti feltételeket Arz tábornagnak beterjessze.

Amint Waldstätten tábornok előtt is azon meggyőződés-
semnek adtam kifejezést, hogy a magyar kormány a fegyver-
letétel által azt akarja elérni, hogy a hazatérő csapatok a for-
radalmat ne veszélyeztessék, Schönbrunnban is arra töreked-
tem, hogy a fegyverletételt megtagadtassam. Arz tábornagy és
a király katonai irodájának főnöke, Zeidner tábornok igen jól
ismerték a magyarországi helyzetet, tehát mindkettőnek az volt
a szándéka, hogy a fegyverletétel ügyében a királynak hasonló
értelemben tesznek előterjesztést. Hogy egyáltalán keresztül-
vitték-e ezen szándékukat és hogy miként tették ezt, azt nem
tudom megállapítani. Tény azonban, hogy a hadseregfőparancs-
nokság a fegyverletétel keresztülvitele iránt, csak Linder had-
ügyminiszter többszöri sürgetése után, november 2-án este
— tehát majdnem 24 órával később — intézkedett a hadsereg-
csoportoknál.

Schönbrunnban való tartózkodásom alatt Weber gyalog-
sági tábornoknak egy páduai jelentése érkezett be. Ezen táv-
irat szerint Weber tábornoknak november 1-én Páduában
Badoglio tábornokkal, az olasz vezérkar helyettes főnökével
megbeszélése volt, hogy a fegyverszüneti szerződés több kér-
dését tisztázzák.

A Pester Lloyd f. hó 22-iki estilapjában közölt s a felté-
telek 3. pontjára vonatkozó kérdéses jelentés szószerint a kö-
vetkezőket tartalmazza: «A kiűrésre vonatkozó határvonal
csak a délnyugati frontra állapított meg. Ehhez Badoglio
tábornok felvilágosításul hozzáfűzi, hogy a montenegrói és
szerbiai harctérre, továbbá Romániával, Ukrajnával és Lengyel-
országgal szemben a kiűrésnél az eddigi országhatárok tekin-
tendőik demarkációs vonalnak».

Olyan bizonyítékok birtokában vagyok, melyek igazolják
azt, hogy Linder hadügyminiszter Weber tábornok ezen jelen-
téséről haladéktalanul értesítést nyert.

A belgrádi fegyverszüneti megállapodások előzményeihez.

Módlly Zoltán vezérkari alezredes úr egyik munkatársunk kérdésére, hogy kapott-e hivatalos értesítést a Károlyi-kormány a reggeli lapban közölt, Weber tábornok-féle táviratról, a következő feleletet adta:

— Olvastam lapjukban Weber gyalogsági tábornok Verh. Nr. 45. jelzésű táviratának hiteles szövegét. Minthogy valóban kétely merülhet fel aziránt, hogy ez a nagyfontosságú jelentés idejében jutott-e az akkori magyar kormány tudomására, nem habozom Önnel a következőket közölni.

— Weber gyalogsági tábornok idézett jelentése Badenbe, a hadseregfőparancsnoksághoz november 3-án délután 12 óra 12 perckor érkezett meg, s ugyanazon napon délután 4 óra 30 perckor Öfelsége szárnysegédje útján a magyar hadügyminiszterrel telefonon közöltetett. Ezen közlésre ugyanaznap délután 6 óra 45 perckor a magyar hadügyminiszter következő távirata érkezett a hadseregfőparancsnoksághoz:

«Weber gyalogsági tábornok Verh. Nr. 45. jelzésű táviratára.

A magyar kormánynak az Öfelsége által is elismert Magyarország függetlensége folytán vissza kell utasítania azt, hogy Weber gyalogsági tábornok a fegyverszüneti tárgyalásoknál közös képviselőként szerepeljen. Csak az események nyomásának engedve és azért, hogy a fegyverszünet megvalósulását a maga hibájából ne odázza, egyezik bele a magyar kormány abba, hogy Weber gyalogsági tábornok a magyar érdekek képviselőtét egyelőre átvegye».

Ezzel az okmánnyal aztán lezárul azon bizonyítékok sorozata, amelyek Károlyinak, a belgrádi szerződés nyomán Magyarországra szakadt szerencsétlenség okozásában való tudatos bűnösségét igazolják.

Wienből újabb, alapos bizonyítékhoz jutottunk, amely igazolja, hogy a belgrádi fegyverszüneti szerződésből Magyarországra háramló rettenetes következményekért a felelősség kizárólag Károlyit és kormányát terheli. Az előlött való nyilvános vita tulajdonképpen már befejezést nyert Nyékhegyi és Módy egybehangzó leleplezésével, melyet kevés idővel ezelőtt a Pester Lloydban közöltek. Már abból is minden kétséget kizárólag meg lehetett állapítani, hogy a Diaz—Weber-féle fegyverszüneti szerződés az összes osztrák-magyar frontokra kötött meg, Magyarország részére demarkációs vonal nem állapított meg, sőt az olasz vezérkar főnöke még aláírás előtt kifejezetten kijelentette, hogy Magyarországra nézve a demarkációs vonal az országhatárokkal esik egybe. Az említett leleplezésekben az is bizonyítást nyert, hogy Károlyi Mihály kormánya ezen hiteles magyarázatról, melyet olasz részről adtak, hivatalosan értesült és azt tudomásul is vette. Károlyi mégis Franchet d'Esperey tábornokhoz, az ántánt balkánhaderőinek főparancsnokához fordult azon távirati ajánlattal, hogy lépjen a magyar kormánnyal külön fegyverszüneti szerződés megkötése iránt tárgyalásra. Így jutott a dolog a belgrádi expedícióhoz, amely arra az eredményre vezetett, hogy Magyarországnak olyan fegyverszünetet kellett elfogadnia, melynek révén óriási kiterjedésű magyar területeket kellett prédául odavetni oláh, jugoszláv és cseh csapatok megszállásának.

Most pedig Wienből, teljesen megbízható oldalról, egy távirat szó szerinti szövegét közlathatjuk rendelkezésünkre, melyet az osztrák-magyar képviselő, Weber tábornok, 1918 november 2-án Páduában a hadsereg főparancsnokságnak adott fel.

A felette fontos jelentés a következőképen hangzik:

«fr. impavido 66. II. 2-ori 23. 12.

Az olasz hadsereg főparancsnokságnak éppen most bekövetkezett értesítése szerint Diaz vezérkari főnök az entente és az Egyesült-Államok részéről felhatalmazást kapott, hogy az összes osztrák-magyar frontokra bíró érvénnyel fegyverszünetet kössön; ebből kifolyólag a

vezérkar értesítése szerint esetleges román vagy balkán frontra irányuló fegyverszüneti bizottságokat nem fogadnak el. Ezért egy itten kötött fegyverszüneti szerződés az összes osztrák-magyar frontokra kiterjedő érvénnyel bír.

Padua, 1918 november 2.

Weber gyalogsági tábornok, Verh. Nr. 45.»

Megállapítottnak lehet tehát tekinteni, hogy Diaz olasz vezérkari főnöknek fegyverszünet megkötésére vonatkozó megbízatása az összes osztrák-magyar frontokra birt érvénnyel és, hogy a Diaz és Weber között létrejött szerződést már előre is az összes osztrák-magyar frontokra jogérvényes megállapodásnak kellett tekinteni. Ha Károlynak nem lett volna az az örült ötlete, hogy olyan okokból, melyeket csak később kellett volna tisztázni, túltegye magát a Diaz—Weber-féle szerződésen és Franchet d'Esperey-vel közvetlen tárgyalást provokáljon, úgy Magyarország megmenekült volna mindennemű idegen megszállástól. Ebben most már senki sem kételkedhetik. A közvélemény ítélete, melyet Károlynak, Magyarország rettenetes sorsának előidézésében való bűnössége fölött hozott, újabb bizonyítékkal is megerősítést nyert. Az aktákat ezzel végérvényesen lezártaknak tekinthetjük.

* * *

Ami pedig Károlynak az entente-tal való személyes összeköttetéseit és az arra való befolyását illeti, álljon itt annak a szomorú szerepnek ismertetése, melyet Franchet d'Esperey francia tábornok előtt játszott, amikor rövidesen a forradalom kitörése után zsidó kíséretével Belgrádban megjelent, hogy megkösse «az ő» fegyverszünetét, amely Magyarországra nézve annyira megszégyenítő s annyira kedvezőtlen eredménnyel járt. Amikor a tábornoknak a bizottság tagjait egyenkint bemutaták, Károlyt, amikor az ő nevét említették, a lámpák alá vezette, hogy őt közelebbről megnézzék, s azt kérdezte tőle, hogy ő is zsidó-e? S amikor a tárgyalás folyamán Károlyi, kormány- és házizsidaival egyetemben álláspontját és politikáját kifejtette, a francia tábornok valódi fölháborodással vágta Ma-

gyarország megmentőjének szeme közé: «Comment, Vous êtes tombé aussi bas, que cela!» Ezzel, azt hiszem, a világtörténelem ítéletét mondották ki a forradalom és a szocialista kormányforma ideális céljai fölért.

A magyar népköztársaság ezenközben egyre jobban balra vett irányt és az a remény, hogy Károlynak sikerülni fog a vörösöket ártalmatlanná tenni, csalókának bizonyult, mikor ő miniszterelnöki székét a köztársasági elnöki székkal kényszerült elcserélni és a bolsevisták egyre nagyobb befolyáshoz jutottak. Ma már be van bizonyítva, hogy Károlyi Kún Bélával és társaival, kik már hosszabb idő óta mint politikai foglyok voltak internálva, teljesen egyetértve tárgyalt s hogy a Berinkei-minisztérium háta mögött lemondott, a hatalmat Kún Bélának adta át, nemzetét és hazáját pedig hallatlan árulással zsidó hóhérok kezére szolgáltatta. Végre aztán március 21-én az a távirat érkezett Budapestről Csákvár községhezára, hogy az országban a proletárdiktatura van hatalmon és az itteni direktórium, Halnekkel az élén, hajtja végre itt a diktatúrát és várjon a további parancsokra. Azonnal életbeléptették a vármegyei diktatúrát Székesfehérváron is, minek következtében az ügyek közigazgatási vezetése a legveszedelmesebb zsidó rablóbanda kezeibe került. Móríc fiam akkor Budapesten volt, mivel menyem egy budapesti szanatóriumban szülésére várt. A hiányos összeköttetések miatt csak ritkán kaptunk híreket s ez a körülmény csak növelte az izgalmakat, melyek mindenkin elhatalmasodtak, aki a «bizonytalanság» nyomása alatt állott. Egy budapesti ügyvéd-barátunk érkezett meg, hogy előszóval közölje velünk, miszerint ő és Móríc a legfőbb időnek tartják, hogy Magyarországot elhagyjuk; de hát hová, mi módon menjünk? Annyit már megtanultam az elmúlt hetekben, hogy az itteni szocialisták nem engednek megszökni s ha sikerül is elmenekülnünk, úgy a következő 24 órában bizonyára kirabolják a kastélyt. Részletes vezérkari térképeken minden elképzelhető irányt áttanulmányoztunk, de több kilométeres gyaloglás, alig fölépült feleségemre való tekintettel, kizártnak látszott. De az is elviselhetetlennek látszott nekem,

hogy valamennyien külön utakon keressük boldogulásunkat. Végre arra a meggyőződésre jutottam, hogy itt vagyunk meg a legbiztosabbak s hogy legfőljebb internálás vagy fogság várakozik ránk, amely nem is fog soká tartani. De mit jelentett volna ez azzal a bizonytalansággal szemben, amely akkor következett volna be, ha egymástól elválunk és kölcsönösen semmitsem tudunk meg egymás sorsáról? Mert családosul menekülni teljesen ki volt zárva, végül pedig némiképen abban is bízunk, hogy itt, Csákváron, mégsem gyűlölnék annyira, hogy legalább némely emberek ne segítettek volna. Így tehát abban a tudatban maradtunk itt, hogy nemcsak a mi tulajdonunkat, hanem az országnak is megmentünk egy nagybirtokot és kastélyunkkal történelmi és művészeti értékeket. Egy másik távirat arra utasította a földosztó-bizottság három tagját, hogy továbbra is Csákváron maradjanak, de szüntessenek be minden további munkálatot.

A pesti hírek azonban elég kellemetlenek voltak, mert a tanácskormány mindjárt az első napokban az összes bankokat megszállotta és a letéteket zár alá helyezte. Ugyanez történt a vidéki városokban is, tehát eléggé tanácstalanul álltam azzal a gonddal szemben, miként fogom a folyó kiadásokat fedezni. Csákváron azonban a népköztársaságnak tanácskormányra való átalakulása sokkal nyugodtabban folyt le, mint az első forradalom. A szocialistapárt egyszerűen ülést tartott, melyen, vezetőik példáját követve, a két párt egybeolvadását mondták ki.

Március 24-én délután félötkor Mari leányommal épen a pótanyagból készült teánkhoz akartunk ülni, feleségem és Valentine leányom a szomszédban voltak látogatóban, mikor inasom látható felindultsággal jelentette, hogy Halnek felfegyverzett csendőrök és népörség élén a kastélyba hatolt és követelik, hogy vezessék őket elém. Első benyomásom az volt, hogy le fognak tartóztatni. Azonnal Mari leányom után küldtettem s megmagyaráztam inasomnak, hogy az embereket csakis vele egyidejűleg engedjék be hozzám. Pár pillanat múlva belépett leányom, nyomában a diktátor és fegyveres kísérete.

Kihívó, pöffeszkedő magatartással vettek körül a mannlichekkel és revolverekkel felfegyverzett csendőrök. Halnak sürgőnyt vett elő zsebéből, melyet stentori hangon olvasott föl előttem, s mely szerint Lukács népbiztos Velinczky megyei megbízottnak meghagyja, hogy halálbüntetéssel való fenyegetés mellett foglalja le a csákvári kastély műkincseit s a csákvári direktórium azonnal tegye meg a hivatalos lépéseket.

Meg kell említenem itt, hogy a tanácsköztársaság első óráiban az általános alkoholtilalmat s minden fegyver beszülgáltatását rendelték el. Minden rendelet halálbüntetéssel vagy a forradalmi törvényszék elé való állíttatással fenyegetett, mely utóbbi a szabadságvesztés és pénzbüntetés szédületes magasságával volt egyértelmű. Már maga a fogalmazás magán viselte jellegét annak a terrornak, amelyen az egész rablóvállalkozás felépült s melynek ismerete révén távolabbállók is könnyebben megérthetik, hogy miért nem mert senki még csak mukanni sem az első napokban Magyarországon. S mikor rövidesen ítéleteket is hoztak és ezek köztudomásra jutottak, az egész népesség ennek az ijedelemnek igézete alatt állott. Az alkoholtilalom jótétemény volt, ezt nem kell külön indokolnom s az első hónapokban szigorúan is kezelték. Az is magától értetődik, hogy az előttem megjelentek az agyonlövétéssel való fenyegetést, vagyis inkább az attól való félelmet kedélyeskedő «add-tovább»-játék formájában értésemre adták.

Tehát «leltározás» és nem «elzárás» — gondoltam magamban megkönnyebbülve. Mivel hasonló dologra már napok óta el voltunk készülve, hiszen a hivatalos lapokban mindennemű tulajdont közvagyonnak nyilvánítottak, Mary leánnyommal gyors pillantást váltottunk s azt feleltem, hogy gyenge egészségi állapotomra való tekintettel, egyelőre Mary fogja a bizottság vezetését átvenni. Ezenközben a szoba a csákvári férfi és női nembeli kétes elemek legdíszesebb mintagyűjteményével telt meg; egyik része hivatalos minőségben volt jelen, a másik részét azonban kárörvendő kíváncsiság vezette, hogy jelen lehessenek a kastély elfoglalásánál. Leányom ezen horda élén az egyik ajtón kilépett, s mikor az ajtó az utolsó elvtárs mögött becsukód-

dott, egy másik ajtón át feleségem szobáiba rohantam, előhívtam komornáját s futva közöltem vele, mi történt. Elkértem tőle azon fiókládák kulcsait, melyekben feleségem értéktárgyai voltak. Ideges kapkodással kerestük a kulcsokat, az idő telt, hallottam az elvtársak lépteit, amint a folyosókon ide-oda járkáltak s egyre jobban tartottam Marynak kíséretével való gyors visszatérésétől, ami minden további cselekedetemben meg fog akadályozni. Végre, végre mégis csak megnyíltak a fiókládák s az értéktárgyak egyrésze helyet talált bő térdnadrágomban, melynek övénel bedugva, térdemnél, ahol a nadrág szorosra zárul, fennakadtak. A nagyobb, értékesebb rész azonban egy kazettában tűnt el; gyorsan egy keszkenőt dobtam a komorna vállaira, mely alá elrejtette s egy tapétaajtón át a kertbe engedtem ki, hogy azt egy általam kijelölt helyen elrejtse és azonnal visszajöjjön, mert még egyet-mást meg kellett mentenünk. Istennek hála, közben besötétedett s kémlelőszemek nem tudták megfigyelni a komorna «sétáját». Szívdobogva vártam visszatérésére; visszajött anélkül, hogy rajtakapták volna s folytattuk a mentési munkákat. Alighogy kimerülve szobámba visszaérkeztem, belépett a bizottság is leányommal a szobába. Mary addig húzta azon kastélyszárny leltározását, melyben az ő és testvérei lakosztályai voltak, amíg csak lehetett, s a kommunistákkal, akiket majdnem mind ismertünk, tréfálgató beszélgetéseket folytatott és az eljárást a nevetségességig elhúzta, csak hogy nekem minél több időt engedhessen. Most tehát vendégeimnek szenteltem magamat. Halnak kőművespallér mellett a másik főszemély egy budapesti és ostendei fürdő-intézetnél alkalmazásban volt fürdőmester és tyúkszemvágó volt; a jegyzőkönyvet egy nyugdíjas budapesti biztonsági őr vezette, aki, akárhányszor őszintén és jóakarattal a gyorsítás és egyszerűsítés érdekében ajánlatokat tettem, mindig azzal vágta el szavamat: «Ezt én jobban értem, mert amikor Budapesten az Ernst-múzeumot leltározták, ott őrt állottam s amint én csinálom, úgy csinálták a tanárok is». Így aztán könyveimet például a következőképen leltározták: «129 olasz könyv (egy nagyobb művészeti és történelmi lexikon), ennyi centiméter

magas». Midőn Voltaire-nek, kit francia filozófusnak mondtam, egy szép kiadását mutattam meg, Halnek élettársa a következő megjegyzést tette: «Ja, igen, Moltke könyvei!» Ezután a kápolna következett sorra, amelyikbe ezek a bestiák kalappal a fejükön léptek be. Az oltár mellett egy üvegszekrényben elesett fiam blúza, kardja és kitüntetései vannak elhelyezve. A csendőrök és népőrség egyike-másika, aki a fronton volt, közeledtek feléje, kegyelettel néztek a rendjelekre és örültek a sok kitüntetésnek. Halnek azonban, akinek ez nem tetszett, az Ernst-múzeum szakértőjének odakiáltotta: «Elvtárs, ezt nem leltározzuk, ez értéktelen és senkit sem érdekel». Így következett egyik szoba a másik után. Halnek fiókokat nyitott ki, minden szögletet felkutatott s egyre-másra «műkincseim» után tudakozódott. Képeimre mutattam és azon arcképekre, melyek a falon függtek s különböző századok mestereitől vették eredetüket. «A maga családi képei senkit sem érdekelnek» — rőf-fent rám. Megmutattam antik butoraimat, de ezek sem elégtették ki őt. «A tanácskormány a műkincsek biztosítását hagyta meg, egy Esterháznak tudnia kell azt, mik a műkincsek; hol vannak azok?» Ime tehát, sohasem volt és nincs is birtokomban arany- vagy ezüstserleg, ékszer, Niebelung-kincs, mint ami olyan sok más családnál az eset. Ami kincset felmutathatok, annak művészeti, történelmi értéke van, amelynek becsét a családi emlékek iránti kegyelet öregbíti; a vásári értéket eddig nem vettük számításba. Mikor feleségem lakosztályába érkeztünk s a bizottságnak megmutattam a kínai, japán, szász és egyéb porcellángyűjteményeket, többé-kevésbbé megnyugodott s amikor előtte a dolgozószobában lévő két kínai vázának nagy értékét dicsértem, miután épen női szobában voltunk, a következőket diktálta az «elvtársnak»: «Két női váza porcellánból!» Ezalatt a többi: csendőrök, népőrök és rabló... pardon, elvtársak a fauteuiljökben terpeszkedtek.

De mindennek van vége, így tehát ennek a tragikomédiának is! Fáradtan, elernyedve mentünk szét valamennyien, de azért Halnek nem mulasztotta el tudomásomra hozni, hogy felelős vagyok a leltárért, amely «köztulajdon». Este egy követ

azzal az örömhírrrel érkezett meg Pestről, hogy menyem szerencsésen egy fiúgyermeknek adott életet! Szegény kis Mátyás! Évszázadok óta az első Esterházy volt, aki rang és mód nélkül jött a világra!

A kastélynak kissé különös, hiányos és elszigetelt leltározása súlyos gondokat hagyott vissza bennem. Az eljárás folytatásától tartottam s egyáltalán nem voltam megnyugtatta annak pillanatnyi befejezése által. Igazam volt; március 26-án este féltizenegy felé a kastélyban már majdnem valamennyien ágyban voltunk, inasom azzal a hírral rontott szobámba, hogy Halnek Gyula és egy itteni zsidónak fia, Sterk Károly, a csendőrség és népőrség élén a kastélyba hatoltak. A kastély minden bejáratához őrszemet állítottak, kiket kétóránként fognak leváltani. Felfegyverzett erdőőreimet, kikről elbeszélésem elején megemlékeztem, egyszerűen elküldötték azzal, hogy nekik itt nincs mit keresni. Az őrszemektől igyekeztem valamit megtudni, de ők, ugyancsak elég kellemetlen hangulatban azért, hogy az éjszakát ágyon kívül kell eltölteniök, csak azt a felvilágosítást tudták adni, hogy nekik holnap reggelig senkit ki- vagy beengedni nem szabad. Halnek, a fővezér és Sterk ezen intézkedés után visszavonultak. A dolog nem volt valami megnyugtató, de kölcsönösen azzal a feltevessel biztattuk egymást, hogy ez az erőlködés a még «meg nem talált műkincseknek» szól. Lefeküdtünk s nem is aludtunk rosszul. Másnap reggel, a házikápolnában tartott mise alatt, Maryt kihívták. Kis idő múlva én is kimentem s ekkor közölték velem, hogy a leltárt újólág felveszik és azokat a szobákat, melyekben a könyvek vannak, le fogják pecsételni. Erre diplomáciai tárgyalásba bocsátkoztam, melynek eredménye olyan kompromisszum volt, mely szerint továbbra is a szobákban lakhattam «a könyvekkel», de a könyvszekrényeket takarókkal fogják elfüggönyözni s ezeket a könyvszekrényekhez fogják pecsételni. Ezt az eszmét azon reményben «lanciroztam», hogyha ezek az állapotok egyszer mégis csak véget érnek, ezáltal könyvtáramat megmentettem. De hosszú, keserves heteket töltöttünk el ezekben az elfüggönyözött szobákban anélkül, hogy

bár csak egy könyvhöz is hozzájuthattunk volna, mert minden nap megjelent egy ellenőrző közeg, hogy a pecsétek sértetlenségéről meggyőződést szerezzen. Minthogy a postaforgalom is sok kívánni valót hagyott maga után, a legtöbb budapesti újság megjelenése megszűnt és a wieni újságok is egészen megbízhatatlanul érkeztek hozzánk, kizárólag a kommunista sajtóra voltunk utalva, melynek minden sora szemérmetlen hazugságot tartalmazott. Az új leltározást akként vitték keresztül, hogy Halnek, Sterk zsidóval, a kastély összes személyzetét és kertiszolgáit összehívta s mindenekelőtt a kápolnában lévő képeket és szobrokat távolították el, mert a tanácskormány meghagyta, hogy különösen távolítsanak el minden olyasmit, ami a népben «a babonát» (vagyis inkább a vallásos érzést) ébren tarthatja. A kápolna s egyéb szobák összes képeit, kivéve a családi arcképeket, minden porcellángyűjteményt, antik órákat és művészeti tárgyakat két teremben halmozták össze s az ajtókat lepecsételték. Akárhány öreg szolgánk könnyekkel teli szemekkel cipelték ki szobáinkból a sok szép, értékes dolgot, melyet velünk egyetemben érinthetetlen javaknak tiszteltek; sőt a munkástanács egyes tagjai is, kik a leltározáshoz voltak kivezényelve s úgy tettek, mintha kommunisták volnának, őszintén panaszkodtak nekem: «Uram, utálatos dolgot kell nekünk itt elvégezni!» Sterk elvtárs, a zsidó, érdekelt engem. Egy csákvári zsidónak volt a fia, akivel azon időből, mikor tűzoltóparancsnok voltam, ő pedig egyesületi pénztáros, jobb lábon álltam. Sterk Károly elvtárs egyenruhában jelent meg (tisztí jelvények nélkül), csupán csak a szocialista «kalapács» jelvényvel ékesítve. Mint főhadnagy a háborút «illő lőtávolságban» töltötte el és a forradalom kitörése után mindenki tudta róla, hogy Halneknek ő a tulajdonképeni «spiritus rector»-a, de igazi zsidó módra, Halneket tolta előre, s ha ez hivatalos vagy magánpénzzavarban volt, mentőként lépett melléje. Sterk Károly elvtárs — úgymond ő — tizenöt évi meggyőződésből volt kommunista s így vele, míg könyvszekrényeimet pecsételte, a kommunizmus felett komoly beszélgetésbe bocsátkoztam, amelynek révén egész bizonyossággal megtudtam, hogy

a budapesti tanácskormányt az orosz Trotszkij és Lenin elvtársak esetről-esetre felvilágosítják, milyen hibákat követtek el Oroszországban kezdetben a bolsevisták, melyeket itt el kell kerülni. Mindjárt kijelentette nekem, hogy többé nem kell adót fizetnem, hogy a kastélyt «elkommunizálják» vagyis magasztosabb célokat fog szolgálni s mindezen keresztül azt látatta velem, hogy a forradalmi törvényszék előtt nem kapnék kegyelmet, ha esetleg a szesztilalmat vagy más tilalmat átlépnek. Formailag azonban udvariasan viselkedett velem szemben. Végül tehát a kastélynak igen sok része le volt pecsételve, minket azonban kegyelemből meghagytak szobáinkban. Hogy mennyi butaság és előítélet uralkodott a tömegben, melyet a forradalmi vezérek ügyesen ki tudtak használni, a következő két epizód fogja bebizonyítani.

Mikor Halnek társával leányaim szobáinak kiürítését elrendelte, Halnek élettársa, ki a munkát ellenőrizte, nem akarta elhinni, hogy ez valóban a «kontessz» szobája, mert az ágy igen egyszerű és «az uraságok csipkelepedőkön alszanak, ezt tudom, mert valamikor előkelő házakban szolgáltam!?» Lehetőséges, hogy azokban a «házakban», amelyekben ő szolgált, a «hölgyek» csipkelepedőkön aludtak, de amióta évszázadok folyamán Esterházyak jöttek a világra, soha egyet sem fektettek csipkelepedőre. A Sopron melletti Bánfalván édesanyám által alapított karmelita apácázárdába is forradalmi hordák törttek be, hogy a zárdában felhalmozott «pénzt és terményeket» felkutassák. Mikor azonban ez a horda a jámbor asszonyok tökéletes szegénységét látta, még a vezetőik is megindulva huzódtak vissza, mivel sohasem hitték volna el, hogy ily tökéletes vagyontalanság lehetséges volna.

Ezután bekövetkezett országszerte a földtulajdon kommunizálása. Minden vármegyében egy főirodát állítottak fel, melyben zsidókölykök hallatlan tömege «dolgozott»; ez vezette a főfelügyeletet, ellenőrzést az egyes «termelőszövetkezetek» felett, melyek a nagybirtok egyes «gazdaságai»-ból alakítottak. A gazdálkodás költségei egyideig a tulajdonos folyószámlájára mentek, mikor azonban az egyre előbbrehaladó szer-

vezkedés folytán többet és többet kommunizáltak, zár alá helyezték a különféle pénztárálladékokat, a magánszámlákat beszüntették és a hetenkint szükséges összegeket az adóhivatalok utalták ki a termelőszövetkezeteknek. Ezek a gazdasági objektumok azonban a «proletárok» vezetése alatt állottak. A szakszervezetekbe tömörített béresek választás útján határoztak afelett, hogy az eddigi gazdasági tisztviselők «szellemi vezetőkül» továbbra is megtarthatók-e? A bizalmiférfiak határozták meg, hány liter tejet szabad vajkészítéshez felhasználni, hány disznót kell hizlalni és hány borjút kell felnevelni. Minden termelőszövetkezetben egy-két «termelőbiztos» volt, akik a központnak tartoztak felelősséggel, hogy a korábbi tulajdonost csakugyan kiemelték birtokjogából. Így konfiskálták el az én pénztári készleteimet is; egy csapásra megszűntek pénzgondjaim. Minden tisztviselőm, szolgálóm a termelőszövetkezet szolgálatában volt. Örült pénzpocsékolás vette kezdetét, amelyet csak az a «protekciónwirtschaft» múlt felül, amely a legsötétebb zsidóexisztenciát is hatalomhoz, jóléthez és gazdagsághoz akarta juttatni. Ha valahol egy keresztény volt elhelyezve, akkor a «biztosok» egész ranglétrájának zsidó raja vetette rá magát, hogy őt leszorítsák és helyét olyannal töltsék be, aki «az ő emberük» (von unsere Leit). Hogy ezek a parvenük milyen kulturátlan, neveletlen fölénnel és kegyetlenséggel viselkedtek a régi tulajdonossal szemben, azt csak az tudja megérteni, aki már megfigyelte azt a hangos, fontoskodó tevésséget, melyet a zsidók nyilvános helyen szoktak tanusítani. Mivel Trotzki—Lenin a parasztbirtokok kommunizálásával szomorú tapasztalatokat szereztek, Magyarországon nem volt szabad száz holdon aluli birtokot kisajátítani; a zsidók rettenetesen félték a parasztoktól, akik valamennyien antiszemiták voltak, a kommunizmust pedig rövidesen «zsidówirtschaft»-nak mondták. Az összes fegyvereket mindjárt az első napokban elrekvirálták ugyan, de a vörös gárda tulajdonképpen csak Budapesten állott rendelkezésre, a vidéki zsidók elég védtelenek maradtak. Tulajdonképpen csak elméletileg kommunizáltak, mert a termelőszövetkezetek megtartották a

nagybirtok kereteit, csak az azt «élvezők» lettek mások. Tőlünk elrabolták és a zsidók és a szövetkezet béresei lettek a nagybirtokosok. Így aztán gyalog jártam ki a majorudvarba, régebbi tisztviselőim pedig és a biztosok lovaimmal, barátságosan köszönve, valami szolgálati kiküldetésben robogtak el melletttem. A változott gazdaságban már az első napokban a deficit jelei mutatkoztak, amint az más «zsidówirtschaft» alatt álló termelőszövetkezetnél is az eset volt. A hallatlanul felemelt bérek, a termelt élelmiszerek és termények jogtalan felhasználása mindennemű «jövedelmet» lehetetlenné tettek. Egy rendelet szerint a béresek részére minden udvaron meleg fürdőt kellett volna építeni és minden bérescsaládnak 3—4 szobás lakást kellett volna kapnia. Ilyen beruházásokkal kellett számolni s olyan tervezeteket készíteni, amelyeket építőanyag és munkaerő hiányában sohasem lehetett volna megvalósítani. Ilyen kecsegtetésekkel nyerték meg a «proletárokat», miközben a parasztok egészen fel voltak dühödve amiatt, hogy a Buza Barna-féle földosztás receptje szerint való parcellázás félbemaradt és a vörös hadseregnek, valamint a városoknak élelmszerrel való ellátásában megtagadtak minden részvételt. Hamburger népbiztos-elvtárs óriási zsidó sereggel dolgozott azon, hogy a nagybirtokokat mielőbb kommunizálja és termelőszövetkezetekké alakítsa, hogy azok révén a fenyegető éhínséget megakadályozzák. Amikor ő hangosan hirdette azt, hogy «sikerült neki a termelőszövetkezetek áldozatkészségét Budapest részére biztosítani», úgy ezen szavaiban és programjában az az önvallomása volt belefoglalva, hogy nagybirtok nélkül való államot éhínség fenyeget. De a termelőszövetkezetek rablógazdálkodása folytán az «áldozatkészség» szürke elmélet maradt s ha a szociális kérdés valóban csak gyomorkérdés, úgy a bolsevizmus, tömött zsebei mellett, a gyomor ürességén pusztult el.

Miként a parasztbirtokokhoz nem volt szabad hozzányulniok, hasonlóképen vissza kellett szívniook a keresztény házasság és szabadvallásgyakorlat ellen kiadott rendeletet is. A proletárdiktatura és terror dacára, a tiltakozásnak akkora

vihara vonult fel az egész országban azon cinizmus ellen, mely a házassági rendeletben megnyilvánult, hogy a vörös kormány szükségét látta annak, hogy az emberiséget előbb új nevelési rendszabályokkal tegye az újjítások iránt fogékonyrá. Csak a polgári házasságkötés és a válás körüli eljárást «egyszerűsítették». Igen sok zárdát is kommunizáltak, az apácákat pedig vagy szétkergették, vagy oly feltételek elfogadása elé állították, hogy fogadalmaik megszégése nélkül tovább nem maradhattak. A magyarországi Paulai szent Vincéről elnevezett apácák rendtartománya inkább feloszlott, szabad választást engedve tagjainak, hogy otthonukba akarnak-e térni. Plébániákban és templomokban is kérlelhetetlenül pusztítottak. Mindennemű templomi vagyont, még a misealapítványokat is, zár alá helyezték. Minden egyházi beszéden felvigyázók voltak jelen, akiknek kötelessége volt a papot azonnal feljelenteni, ha politikai beszédet mondott: s ez az egész országban oka volt a hitvallás gyönyörű példáinak, mivel a papok bátran prédikáltak. Az egyházi személyek és azon hívők ellen, kik a templomokat látogatták, a támadások olyan mérvet öltöttek, hogy röviddel a Nagyhét előtt a kormány attól való félelmében, hogy a lakosság olyan helyeken, ahol a vörösgárda nem ölhetett és tartóztathatott le, esetleg fellázad, hosszú kiáltványt bocsátott ki, amelyben a «szabad vallási gyakorlatot» a templomokban és templomon kívül is biztosítja. Hiszen úgy is tudta, hogy az ifjabb generációt a kommunista iskolák teljesen korrumpálni fogják s ebben, a szellemi és gazdasági pusztulásnak szabadprédájává lett országban, egyszer majd igen gyér lesz a templomlátogatók sora.

A Nagyhét és Húsvét Csákváron pompás tavaszi idő mellett, látszólagos nyugalomban teltek el, bár a fővárosban komoly erjedési folyamat ment végbe, mert a proletárdiktatúrán felül külső ellenség is fenyegette az országot. Északnyugatról a csehek, kelet felől a románok nyomultak a főváros felé. A «vörös hadsereget» megverték s a népbiztosok számos népgyűlésen tartottak beszédeket, hogy a népet fegyverbe szólítsák s megakadályozzák, hogy a külső ellenségek-

kel belső ellenforradalom is szövetkezzék. E célból követelte Pogány, a zsidó népbiztos, hogy mindazokat, akik a proletárdiktatura előtt nyilvánosan szerepeltek, túszként vegyék őrizetbe. Amikor tehát ügyvéd barátunk a húsvéti ünnepek során hozzánk belépett, semmi jót nem sejtettem s valóban azért sietett hozzánk, hogy tudunkra adja, miszerint Móríc fiamat néhány száz szenvedőtársával egyetemben túszként letartóztatták. Ha már ez a hír is borzasztó volt, aggodalmunkat csak növelte az, hogy egy fiatal vörös gárdista jött be hozzánk Budapestről és elmesélte, hogy a vörös gárdánál nem tudják, hová vitték Mórícot. Ezeket a letartóztatásokat nem közvetlenül a tanácskormány rendelte el, hanem az úgynevezett terrorfiúk, egy új fegyveres alakulás, hajtotta végre. Ez az «új formáció», amely Cserny parancsnoksága alatt állott, rövidesen mint «terrorcsapat» és «Leninfiúk» váltak országszerte közsismertté s úgy Budapesten, mint a vidéken is ez a rémcsohada hajtotta végre a legtöbb gyilkosságot Szamuellinek, a zsidó főhóhérnak vezetése alatt. Ez a «vörös gárdista» hosszú szolgálati idővel bíró szolgám fia volt, mint fémmunkás szocialista vizekre került s bizonyos szerepet játszott a fémmunkások szakszervezetében. A kommün kitörése alkalmával megemlékezett atyjának családomhoz való viszonyáról s mikor egyszer leányaim nevelőnője Pestről való hazautaztában a vagonban vele találkozott, bemutatta neki egyik barátját, aki ugyanabban a gyárban mérnök volt, azzal a kéréssel, hogy engem látogatására előkészítsen. A fiatal mérnök, kit a kommunista tanok nagyon befolyásoltak, pompás színekkel festette meg a nevelőnő előtt, mily gondtalanul és fényesen fogok élni; életjáradékot kapok, az állam gondoskodik rólam, kezelni fogja vagyonomat stb., stb. A kommün első napjaiban valóban akadtak bolondok, akik ebben a délibábban hittek s akik aztán csak a «zsidóvirtsaft»-tól csömörlöttek meg. Ez a két fiatal ember a kommunizmus bukásáig igen sok, komoly pillanatban biztonságunk igen gondos megvédelmezőjének bizonyult és sokszor hozzájárultak ahhoz, hogy vagyunk a lehetőséghez képest megkiméltetett. Ez a fiatalember fiam helyzetét igen

veszélyesnek mondotta, mivel a Cserny-csapat önhatalmúlag jár el s a kormánytól független törvényszéket állíthat fel, amely előtt a túszoznak meg kell jelenniök. Mary elhatározta tehát, hogy a következő vonattal Pestre utazik, hogy segítségére legyen szegény menyemnek és az után kutasson, melyik fogházban van Móric, s ha lehetséges, megmentését valami módon kieszközölje. Mivel Margit maga táplálta gyermekét, nagyon tartottunk attól, hogy mindezen izgalmak mindkettőre nézve nagyon káros következményekkel lesznek. Mary kora hajnalban az ügyvéd társaságában elutazott. Délután pedig megtudtuk, hogy a községi direktorium igazolványa és szocialista pártigazolvány nélkül vasuton többé utazni nem lehet s miként a pesti üzletekben kizárólag «elvtársaknak», akik az igazolvánnyal magukat igazolni tudták, adtak el árút, ugyanígy járnak el a vasúti jegypénztáraknál is. Mary tehát Pesten blokád alatt volt! Gyorsan elhatározásra jutva, egy bizalmasomat s teljesen megbízható emberemet körülküldtem a faluban, hogy elegendő igazolványt szerezzen, melyeket futárral Budapestre küldök, hogy Mary, Margit és Móric, ha Pestről menekülni akarnának, elutazhassanak. Ezt a kollekciót megkaptam s bizalmasom azzal a meghagyással utazott gyorsan Pestre, hogy bocsássa magát teljesen Mary rendelkezésére. Egyidejűleg kiadtam azt a rendelkezést is, hogy ilyen igazolványok kieszközlése végett engem és hozzátartozóimat jelentsenek be az itteni szocialistapártba, mert enélkül nem tudtuk cselekvési szabadságunkat megőrizni. A pártvezetőség egyáltalán nem tört ki diadalordításba, miután kitalálta azokat az okokat, melyek elhatározásomban vezettek s támadó magatartásuk velünk szemben hajszálnyival sem kisebbedett. De később, amikor a kommün csődöt mondott, amikor már semmi veszély nem volt s honfitársaink az önkéntes számkivetésből visszatértek, akárhány fölényesen kritizálta az igazolványi jegyeknek ily lépés árán történt megváltását anélkül, hogy az akkori viszonyokat ismerte volna, pedig ezt a lépést anélkül tettük meg, hogy tőlünk elveink megtagadását kérték, vagy az be is következett volna. A föltétlenül szük-

ségesnek bizonyult igazolványi jegy segítségével Mary két nap múlva Budapestről visszatért s a következő drámai eseményeket beszélte el: Mórict a husvéti ünnepek egyik éjszakáján ágyból vezették el. A Leninfiúk egy csapata hatolt be házukba (amelyikben Móric Margittal és a kis Matyival csak 2—3 szobát lakott, mivel minden lakhelyiséget proletárok rekviráltak el) és letartóztatottnak nyilvánították. Lassan felöltözködött s követte őket a készen álló autóba, amely őt a gyűjtőfogházba vitte. Később azt mondotta, hogy az utolsó napok azon bizonytalansága, vajjon letartóztatják-e vagy sem, sokkal kellemetlenebb volt, mint maga a bekövetkezett tény. Sok száz ismerőst talált a fogházban, akik részint ugyanazon éjszakán, részint előtte és utána hozattak be. Onnan azonban nemsokára egy kőbányai, Budapestről több kilométerre lévő fogházba vitték át. Oda kísérte Mary Margit sógornőjét, akit pár nappal ezelőtt csak azzal a feltétellel bocsátottak ki a szanatóriumból, hogy kimélni fogja magát. Kimondhatatlan fáradtságukba került, hogy Mórícnak élelmiszert, egy kis cédulát és fehérneműt juttathassanak a fogházba s a szomorú ház előtt egy padon ülve, órákon át vártak arra, hogy a fogolyról valami hírt halljanak. A letartóztatás utáni harmadnapon korán reggel újból több autó állt meg házam előtt s megint megjelent néhány Lenin-fiú azok közül, kik Mórict elvezették, hogy saját szakállukra rekviráljanak, «miután Móric amúgy is fogva van s így a holmijaira nem lehet szüksége». Csak később érthettük meg ezen kijelentés borzalmas jelentését. Most tehát a szó valódi értelmében kezdetét vette Móric és Margit holmijainak s Mátyás pólyáinak fosztogatása. A banda közül az egyik tisztességesebb volt s segített Margitnak és Marynak egyet-mást az «elvtársak» elől elrejteni. Egyébként egész udvariasak voltak, beugrottak a két hölgy vicceinek s az egyik, egész lovasgiasan meghívta Maryt, hogy menjen vele a «korzó»-ra sétálni. Sőt midőn az egyik «udvarlója» Margit egyik fiókjában valami ruhaszövetet talált, azt azon indokolással, hogy: «Eh! ez női holmi», Marynak átnyújtotta kedves ajándécul. Minden holmit gyorsan belepakoltak a lent álló autókra, midőn hirtelenül

Móric lépett a szobába, közvetlenül a fogházból, egészségesen, épen, de féreggel tele, fürdőt kívánva. A Lenin-fiúk egyike, aki a letartóztatásnál jelen volt, megnémulva meredt rá, majd öntudatlanul motyogta: «Maga megszabadult?» — s ekkor megértettük, mire gondolt ez a bestia, mikor azt mondotta, hogy Móricnak nem fognak kelleni a holmijai. Biztosnak érezte magát afelől, hogy ő sohasem, vagy pedig csak nagyon sok idő múlva fog hazatérni. Erre aztán a gyilkosok mindent összekapkodtak még, amit elérhettek, és zsákmányukkal autóikon elrobogtak. A földszinti szobákat, melyek ebben a házban régebben az én lakosztályomul szolgáltak, mindjárt a forradalom kitörése után egy fogorvos rekvirálta el. Felesége az utóbbi napok eseményei folytán, melyeknek színhelye fiam lakása volt, nagyon ideges lett és sirógörcsökben gyászolta egy tucat keztyűjének elvesztét. Mikor Mary látogatást tett nála, lelkiállapotát a következő szavakkal jellemezte: «Mindkettőjüket nem értem (t. i. Maryt és Margitot) arisztokrata egykedvűségükkel». Szebb vitézségi érdem nem is kívánhatott Mary magának. Két nappal ezen események után az állami telefon csengetett rám amely már a forradalom kitörése óta csupán hivatalos személyeknek állott rendelkezésére. «Halló! itt vörös gárda — Halló! Itt Eszterházy!» s mérnök barátunk közölte velem, hogy hozzám tartozóim a délután folyamán a vasuti állomásra érkeznek és kocsit kérnek. Pár órával később megjött a karaván s a kis proletár Mátyás, sok öröm és remény hordozója, különböző elvtársak beleegyezése után megtartotta bevonulását oda, amit már nem lehetett atyái örökének mondani. A kedélyes együttlét nem tartott sokáig, mert Móric arról értesülvén, hogy őt újabban «keresik», biztosabb tanyát választott magának. Rövidesen erre megtudtuk, hogy menyem atyja, Károlyi Gyula gróf, Szegeden átvette az ellenforradalmi kormány elnökségét. Ezen hírré menedékhelyéből ismét körünkbe tért vissza, mert ha Kun Bélának sikerül Károlyi Gyula leányát és unokáját, mint tuszokat letartóztatni, erős ütőkártyát kap. Haditanácsot tartottunk, amelyen elhatároztuk, hogy Margit a kis Mátyással «sétakocsizásra» fog indulni és hogy Móric

maga fogja a lovakat hajtani, nehogy, amint mi leveleinkben ezen menekülést chiffrirozva elneveztük, árulója akadjon az «Egiptomba való menekülésnek». Hogy az utipodgyász és a kis Matyi fehérneműkészlete a kocsin sok helyet nem foglalt el, mondanom sem kell. Mivel azonban azon a környéken, ahova Margit álnév alatt vándorolt, Móric fiamat mindenki ismerte, Csákvártól vagy 30—40 kmnyi távolságban elbúcsúzott családjától és nehogy jelenlétével Margit biztonságát veszélyeztesse, más irányban eltűnt. Margitot akkor még Mátyás «Kindsfrauja» is elkísérte, de mivel ez az uriházak kényelméhez volt szokva, a menekültek sanyarú kenyerét nem igen élvezte, pár nap múlva uraságát a faképnél hagyta. Most Margit egyedül maradt a kis fiával. Szoptatta, dajkálta, pelenkáit maga mosta. Tőlünk és férjétől csak nagyritkán és titkos úton kapván híreket, bátran és vigan folytatta ezen életmódját egész július végéig, amikor a terrorcsapatok menhelyének közelében razziákat tartottak és ő ismét mihozzánk volt kénytelen menekülni. A jó Isten annyi erővel és nyugalommal áldotta meg ezen kedves asszonykát, hogy amidőn a kastély előtt kocsijáról leszállt és ismét «Margit grófnévá» vedlett, mindenki azt gondolhatta, hogy csakugyan valami kényszerűségről tér vissza, de nem azt, hogy ő az az «N. N. Naccsád», aki rejtékhelyéből ismét előkerült. Ésha visszagondolok azok mindenféle elővigyázati intézkedésre, melyek ifjúkoromban egy piciny rangbelink születését megelőzte, amelyekkel a lebetegedett anyákat körülvették s most mindezt összehasonlítottam azokkal a körülményekkel, melyek Mátyás születését és léte első hónapjait kísérték (például, hogy a csákvári gyermekszoba, melybe a megérkezéskor hozták, egyáltalán az első fűtött szobája volt!), anélkül, hogy hála Istennek anya és gyermeke megbetegedett volna, és ha visszagondoltam a vitézségi éremre, melyet Mary a fogorvosnétól kapott: akkor arra a megnyugtató következtetésre jutottam, hogy tehát mégsem igen lehet szó a nemesség degeneráltságáról.

De nemcsak Budapesten, hanem a vidéken is összefogdostak túszoikat, így p. o. barázdásszomszédomat, gróf Cziráky Antalt lovasberényi kastélyában letartóztatták és a fehértvári

fogházba szállították, ahol ő a zárkába lépve, mint rabkollegáját már gróf Hadik Jánost találta, aki, úgy mesélték nekem, nyugodtan patience-kártyákat rakott. De most mégis megmozdult a közönség és főleg a seregélyesi, de a lovasberényi parasztok is (én igazán nem értem, hogy a földmunkások és kispazdák, vagy dunántúliasan a «pógáremberek» miért tartják magukra nézve lealázónak ezen kifejezést) hangosan követelték közéletünk ezen két tiszteletreméltó tényezőjének azonnali szabadonbocsátását. Hála az Égnek, 10—12 nap múlva a két tűsz szereteteihez ismét visszatérhetett.

A forradalom kitörése óta gróf Szécsen Miklós (magyar udvarnag) egész családjával Móron, gróf Lamberg Henrik nagybátyjánál tartózkodott; őt is, fiát is keresték a proletárnépbiztosok, tehát ő is fiával együtt vándorútra kelt. Röviddel távozásuk után egy pesti terrorcsapat autón a móri Lamberg-kastély elé robogott és igazi proletár-öntudattal a szobákban a két eltűnt után kutatni kezdett. Henrik sógorom mitsem sejtve szobájában olvasott, mikor a négy Lenin-fiú cigarettázva, kezükben revolverrel hozzá betoppant. A háziúr első mozdulata az volt, hogy az egyik proletárnak kezéből a cigarettát kiüsse, kijelentvén, hogy az illetlenség, ővele cigarettázva beszélni. Azután németül a csapatra förmedt rá, mert a Lenin-fiúk revolverekkel hadonáztak: «Lasst's die dummen Revolver in Ruh!» és egy boxert, amely asztalán feküdt, vett kezébe. Ez mégis imponált a proletároknak és mikor belátták, hogy egyrészt a háziúrral kedélyes társalgást folytatni nem igen lehet, de hogy másrészt Szécsen Miklós nyomát már nem találják, visszaültek az autóba és elillantak. A későbbben halálraitélt Lenin-fiúkról a képeslapokban közölt arcképsorozatokban Mary egykori udvarlóira, Henrik sógorom pedig látogatói egynémelyikére véltek ráismerni.

Csákváron igen keserves életet folytattunk a direktórium kényuraskodása és a gazdasági bizalmiférfiak, szolgálók és béreseink közepette. A pénzszerzés minden lehetősége nélküli, gondterhelten néztünk jövőnknek eléje. Mi és szomszédaink teljesen a járási termelőbiztos jóindulatának, vagy rosszakara-

tának voltunk kiszolgáltatva, aki szeszélye szerint vagy megengedre, vagy megakadályozta, hogy a gazdaságból tejet és élelmiszereket szerezzünk, vagy lovainkat magáncélra használjuk. Ekkor Budapestről, a földművelésügyi népbiztosságtól távirat érkezett, hogy a csákvári gazdaságot ki kell kapcsolni a vármegyei termelési szövetkezetből és azt államosítani kell. Évtizedekkel ezelőtt ugyanis csákvári gazdaságomhoz egy földművesiskolát kapcsoltam, melyben a földművesek fiai teljesen ingyen egy kétéves elméleti és gyakorlati kurzust végezhettek, melynek bizonyítványai állami érvénnyel bírtak és a legényeket arra képesítették, hogy nagyobb gazdasági üzemekben mint intézők, kisebb üzemekben mint önálló vezetők szolgálhassanak. Sok száz legény került már ki ebből az iskolából s majdnem mindegyik becsülettel állta meg helyét az életben. Valamennyien hálásan emlékeztek vissza a csákvári földművesiskolára, s hála munkatársaimnak, a tanerők céltudatos fáradozásának, országszerte jó hírnévnek örvendett ez az iskola. A proletárdiktatura theoretikus jelszavai között a népművelés is bennfoglaltatott. A gazdasági kiképzés kibővítése küszöbön állott. Most tehát a földművelésügyi népbiztos elhatározta, hogy a háború alatt szünetelt csákvári földművesiskolát újból életrekelje és kibővíti. A gazdasággal együtt a kastélyt is államosították, hogy abban tantermeket és a tanerők részére lakásokat biztosítsanak. Körülbelül 100 hallgató felvételét vették számításba. Mivel az általam épített iskolaépület csak 20 hallgató részére volt berendezve, elégtelennek látszott. Nekem is felajánlottak az iskolában egy tanítói állást, melynek ellenében terjedelemre pontosan megállapított, ingyen lakást kaptam a kastélyban, valamint azt a jogot is, hogy még megállapítandó fizetésemre minimális összegű előlegeket vehetek a tulajdonomat képező, de elkommunizált gazdaság jövedelméből. Amellett az óriási pocskéolás mellett, mellyel a pénzt szórták, egészen csodálatos volt, hogy azokra az óriási illetményekre, melyeket a kommün alkalmazottai részére rendszeresítettek, mindig csak előlegeket fizettek ki. Mivel pedig az előlegek egészen jelentéktelenül kicsinyek voltak, a hivatalos hatalom-

mal való visszaélés — köznyelven: lopás — életszükségletté vált. A proletár bőségben úszott, de a szellemi «fejmunkás», ha nem lett mezei napszámossá, az éhhalálnak vált szabad prédájává. Így például, amikor a bíróságokat megszüntették és helyükbe a forradalmi törvényszékeket állították, amelyekben proletárok voltak a bírák, az ügyvédséget egyszerűen eltörölték és eltiltották. A budapesti ügyvédi kamara helyiségeiben azonban egy hirdetményt függesztettek ki, hogy egy Budapest közelében lévő téglagyárban 50 korona napszámmal munkásokat fogadnak fel. Mint mezőgazdasági tanítónak, egyéb természetbeni járandóságokon felül családom részére napi három liter tejilletményem volt, míg ellenben tisztviselőim és cselédeim felemelt számban kaptak illetmény-teheneket. Most tehát kezdetét vette a népbiztosság felügyelete alatt az államosított tanulmányi birtoknak a leltározása s megkezdődtek különböző elvtársakkal a végnélküli megbeszélések. Ezek földművesiskolai tanárok voltak, akiket azért küldtek ki hozzám, hogy a helyszínén állapítsák meg, milyen hallgatókat oktassanak itten. Előbbi rendszerem érdekében küzdöttem, vagyis kisbirtokosoknak a felvételéért és minél hosszabb tanítási idejéért, mert abban a meggyőződésben voltam, hogy ha már mindenképpen ebben a pokolban kell ülnöm, amely ma a Proletár-Magyarország volt, kötelességem a lehetőséghez képest megtartani és megmenteni, amit csak lehet. Magától értetődik, hogy elsősorban helyénvaló volt az országfenntartó földműves-társadalomnak az ápolása, hogy ezekbe a körökbe a híres «büszke proletáröntudat» bele ne fészkelje magát. A budapesti elvtársak azonban szellemi, vagy ahogy mondták: fejmunkásokat akartak felvételni, s ha az a gyilkos banda augusztus elején össze nem omlott volna, úgy állástalan lelkészek kiválogatott sorát kaptam volna, kiket hathetes kurzusokban gazdasági vándortanítókká kellett volna kiképeznem. Ezek a lelkészek a proletárdiktatura által veszítették el állásaikat; voltak közöttük katolikusok, protestánsok, görögök, s ez a vándortanítás lett volna a kárpótlás régebbi jövedelmükért. Nem igen lehettek közöttük sokan vörösök, vagyis kommunisták, s

előre láttam, ha ezt a kis csapatot a mindegyre jobban észlelhető fehér irányzat felé terelném, bizonyára a fejemmel játszanék.

Komárom vármegyében, néhány kilométerre Csákvártól, egy másik kastélyom van, melyben házassága óta fiam lakott. Ehhez két major tartozik. Ezeket a kastéllyal együtt hamarosan elrekvirálták s a kastélyt, mint kényelmes lakhelyet, a termelőbiztos választotta ki magának. Az első többé-kevésbbé hóbortos volt, aki hatáskörét komolyan fogta fel, következésképpen megbukott s mást jelöltek ki helyére. Ez közönséges szélhámos volt, a termeléssel mitsem törődött, megszákmányolta és elsikkasztotta a gazdasági pénztárt, amelyet a gazdaság továbbvezetésére kapott, saját céljaira fordítva azt. Ezt megelőzőleg Tatán volt a proletárdiktaturánál alkalmazásában, ahol unokaöcsém kastélyát kommunizálta el és ruhaszekrényeit ürítette ki. Következésképpen hódítóan elegáns volt. Az érdekes embernek csendes szerelmi bánata is volt, mely ellen, az alkoholtilalom dacára, alapos ivásban keresett vigasztalást. Ottani szolgálommal és béreseimmal még szomorúbb tapasztalatokra tettem szert, mint itt Csákváron. Kimondottan vörös kommunisták voltak, fiamról csak egyszerűen mint elvtársról beszéltek s a község munkástanácsával egyetemben a termelőszövetkezet kezére játszottak. Ami élő leltárban: lovakban, szarvasmarhákban stb. elveszett, azt csak igen-igen magas összeggel lehet kifejezni, amiből még csak egyetlen fillért sem kaptam vissza. Ezért a kastélyért, miután lakatlan volt, heves küzdelem indult meg. A szobákat lepecsételték, minden tárgyat leltároztak, a fehérneműket elrekvirálták s hét-hét után újabb bizottságok jöttek s egyik a másik elől kommunizálta el a kastélyt. Gyermekszanatórium, erdészeti iskola, üdülőház a közeli Tatabánya bányászainak, váltakoztak mint tervek a kastéllyal. S midőn egyszer egy kommunizáló orvosnak megmagyarázták a kastélybeli csatornázást és vízvezetékhiányt, több száz ember élelmezésének lehetetlenségét, tekintettel arra, hogy a kastély inkább erdei remetelak és lakóit normális időben Csákvárról látták el, ami azonban most lehetetlen és hogy

nagy távolságra van a vasútállomás, azt felelte büszke proletár-
öntudattal: «Látja, én 14 nap óta marhakupéban lakom, most
tehát a magam és családom részére lakást akarok ebben a tüdő-
szanatóriumban. A többivel én nem törődöm!» Hová tolták
el az elvtársat a vaggonnal együtt, nem tudom. A legutolsó
terv egy erdészeti iskola volt, melyet augusztus 2-án Karl-
steinba vittek magukkal.

Egyelőre megerősödött a proletárdiktatura. A terror
egyre borzalmasabb lett, a pesti hírek, melyeket suttogva adtunk
tovább egymásnak, egyre rettenetesebben hangzottak, egyre
több ismerős menekült el, nap-nap után hallottuk az ágyú-
dörgést a cseh-szlovák és román frontról s számtalan repülő-
gép szállt el Csákvár felett, vágyódó tekintetünktől kísérve,
nem hozza-e meg valamelyik közülük a megváltás hírét?
Életünk mindegyre jobban hasonlított egy puszta sziget hajó-
töröttjeinek életéhez. Vasút- és postaforgalom a legminimáli-
sabbra zsugorodott, német lapokat nem lehetett kapnunk. Kül-
földi utazások rendes úton ki voltak zárva, mert nem adtak
ki útleveleket. Könyveket Pesten nem lehetett kapni, mert
minden könyvesbolt zárva volt s mindennemű szellemi moz-
galom a proletárdiktatura ellenőrzése alatt állott, s miután
Böhm népbiztosnak sikerült vörös hadsereget összetoboroznia,
amely győzelemmel verte vissza a külső ellenségeket, Kun
Béla hatalma hosszú hónapokra biztosítottnak látszott. Egye-
dül azzal foglalkozva éltünk, hogy hasonló rémuralmak tarta-
mát a történelemből emlékünke idézzük s ezen történelem-
kutatásból bátorságot merítsünk. A proletárdiktatura elleni
gyűlölet oly általános és mélységes, ezeknek a klikkeknek
tombolása pedig oly esztelen volt, hogy józan eszünk azt
súgta: nem tarthat sokáig, nem tarthat a végletekig. Más
oldalról azonban ezeknek a budapesti zsidó hóhéroknak ügyes-
sége oly bámulatkeltő volt, hogy a legrosszabbtól kellett tar-
tanunk. Teljes tétlenségre voltunk kárhoztatva, mert pénz és
fegyver nélkül a legnagyobb erkölcsi bátorság sem tud sikert
elérni. S mivel magában Budapesten sem sikerült igaz híreket
megtudni s a feladás, kémkedés, mint minden rémuralom idején,

ezúttal is teljes virágjában állott, legtöbbnyire hamis hírek keltek szárnyra, melyek azonban ideges reménység csalóka képei voltak s melyeket gyors sietséggel sugdostunk egymásnak. Hányszor szaladtunk az állomás felől berobogó postakocsi elé, hogy az utasoktól valamit elkaphassunk; hányszor küldöttünk küldöncöt Pestre, hogy titokban, ismerősök útján vigasztaló hírekhez jussunk, s hányszor borultunk térdre kápolnánkban, hogy Istenhez fohászkodjunk, hallgasson és szabadítson meg bennünket! A parasztság, ellentétben a nincstelen földmunkásokkal és kézmívesekkel, kimondottan fehér, azaz ellenforradalmár volt. Igen gyakran s több helységről hallottunk, melynek lakói a diktatúrát vezető proletárok ellen fellázadtak és szabadulási kísérletet tettek. Sajnos, ezek az erőtlen jelenségek mindig csak az illetők bűnhődésére vezettek s a sátánlelkű zsidó Szamuely boszuló hordái egyre csak szaporították azoknak a mártiroknak a számát, akiket valószínűleg a túlvilágon is mint ilyeneket fogadtak és jutalmaztak. Császár község határában nagyobb birtokom van s ott kegyúri jogot is gyakorlok. A falu kizárólag fehér volt, mégis a vörös diktatura alá került, egy pár proletár révén. A plébános Wohlmuth Ferenc, igen jámbor úr, a kommün kitörése óta szakadatlanul a szocializmus istentelen iránya ellen prédikált, de hiába kelt ki az iskoláknak gyalázatos kommunizálása ellen. Régóta gyűlölt volt a vörös körökben. Egyik napon egy repülőgép ereszkedett le a község közelében, melynek utasai idegennyelvűek voltak. A pap és parasztok kisiettek, hogy a csodadolgot megsejmeljék, amely rövidesen tovább is szállt. Nem lehetett eddig teljesen tisztázni, hogyan terjedt el a hír, hogy ezek a repülők a budapesti szovjetkormány bukását hozták hírül; elég az hozzá, hogy a tömeg lelkesedéssel rontott a község házára, a direktóriumot lecsukatta s újból a régi községi elöljáróságot helyezte vissza hivatalba és méltóságba. Egyik proletárnak azonban sikerült elmenekülnie, aki aztán Tatából riadót fújt. Huszonnégy óra múlva a terroristáknak egy 140 főből álló falkája jelent meg fegyverekkel, kézigránátokkal és gépfegyverekkel felfegyverezve. Csak néhány tudott közülük

magyarul, legnagyobbbrészük orosz-zsidó volt és németül beszélő idegenek, akikről azt beszélték, hogy Wiener-Neustadt közeléből valók és beléptek a vörös hadseregbe. A papot 80 lakossal együtt elfogták, ezek közül a papot és 15 parasztot halálra ítélték. Erre megindult a tárgyalás és puhítgatás. A vörösök minden halálraitéltól magas összegű készpénzt követeltek, melynek ellenében kegyelmet ígértek és adtak. Kilószámra volt akkor pénz és minden paraszt kis hadimilliomos volt! A pap annyit adott, amennyit csak össze tudott kotorni és kölcsönözni; erre azt követelték tőle, hogy lépjen be a pártba, amit azonban borzadva utasított vissza, így tehát sorsa meg volt pecsételve. Rengeteg pénzért csak azt, az általa kért kedvezményt adták meg, hogy az éjszakát a templomban imádkozással tölthesse. Másnap reggel az összlakosságot kirendelték a telefonoszlophoz, melyet akasztófául szemeltek ki részére. A többi halálraitélt valamennyi megvásárolta életét s ezek a rongy zsidók állítólag 200.000 koronát vittek magukkal. Bátisan és nyugodtan lépett Wohlmuth Ferenc az akasztófa alá, hiveitől hangos beszédben búcsúzott, kérve őket, hogy lelkiüdvéért imádkozzanak s megígérte Istennél való közbenjárását. Hóhérainak azt kiáltotta, hogy semmit sem bánt meg abból, amit az istentkáromló, embertőlő proletárdiktaturára mondott, vagy az ellen tett és Isten kezébe ajánlotta lelkét. A hóhérok egyike felhuzódzkodott a kötélre, hogy «tréfából» megpróbálja, «elég erős-e a kötél a csuhásnak?» A kötél elszakadt! Erre felkutatták az egész községet, hogy erősebb kötelet szerezzenek, végül háromnegyedóra múlva, mely időt a boldogult Wohlmuth Ferenc az akasztófa alatt, hiveit vigasztalva töltötte el, találtak egyet a községi bikaistállóban, amellyel aztán a gyilkosságot végre is hajtották. Kun Béla uralmának első napjaiban kijelentette: «Bizonyára nem jelenti a proletárdiktatura a földi paradicsomot, de mégis szükséges átmenet!...»

A kommunisták a meglévő intézmények rendszeres rombolásában legerélyesebb támadásaikat a hitvallásos iskolák ellen irányították. A tanítótöröndék gyűlöletük céltáblái voltak és a katolikus elemi- és középiskolákat, melyeket vezettek, azon-

nal kommunizálták, a tanítókat és tanárokat elkergették, ha csak azok közül valamelyik szerencsétlen nem állott a kommun szolgálatába. Székesfehérváron a cisztercita-rend tanárai voltak azok, kik a legtöbbet szenvedtek a kommunisták őrjöngésétől, akik az egész iskola és zárdaépületet azonnal birtokukba is vették. A ferencrendi zárdát is elkommunizálták és a szegény atyák táborukat a kóruson voltak kénytelenek felütni. Egyházmegyénk püspökének, Prohászka Ottokárnak palotája első volt azon épületek között, melyeket a vörösök céljaira lefoglaltak s míg a megyés püspök ceremoniáriusával egyetemben egy egészen igénytelen kis lakásban húzódott meg, ahol a ceremoniárius maga hasogatta a fát, melyre a konyhának föltétlen szüksége volt, addig a vörösök a püspök szobáit és könyvtárát piszokkal és undoksággal töltötték meg s a palota egyes részeibe egészen méltatlan lakókat szállásoltak el. Még mai napig is utálattal beszélnek a székesfehérváriak arról, mily kihívóan viselkedtek az elvtársak a püspökkel szemben, azzal a Prohászka püspökkel szemben, akiről az egész világ tudja, hogy szóban és írásban nemcsak a keresztény karitásznak, hanem a legenergikusabb szociális reformoknak is mindig kiváló harcosa volt. De hát ő pap s mint ilyen az elvtársak előtt közutalat tárgya. Hogy mily ördögien viselkedtek ezek az elvtársak a papsággal szemben, abból a körülményből is kiviláglik, hogy számos lelkésznek azt a választást engedték meg, hogy vagy elhagyják plébániájukat és mint napszámosok állnak valahol munkába, vagy mint kommunista agitátorok járják be az országot s minden népgyűlésért kapnak 3—500 koronát. A falusi iskolák közül leginkább a paulai szent Vincéről elnevezett apácák elemi iskolái voltak támadásnak kitéve. Ott, ahol maga a nép kelt ki erélyesen az apácák elkergetése ellen, itt-ott sikerült őket, ha az iskolákból el is távolították, legalább a kórházi betegápolásnak megtartani. Fátyolukat azonban még ebben az esetben is le kellett tenniök, sőt legtöbbször rendi ruhájukat is polgári öltözettel kellett felcserélniök. Említettem már, hogy itt Csákváron egy Vince-nénike kolostort tartok fenn kórházzal, iskolával és

egyéb szeretetművekkel. A direktórium azonnal elkommunizálta a leányiskolát és proletáriskolatanácsot állított fel, amely a legfőbb iskolai hatóság volt. Van nálunk katolikus, kálvinista, lutheránus és zsidó hitvallásos iskola. Most tehát valamennyit összekommunizálták, a katolikus iskolákból eltávolították a kereszteket s egészen különös tapintattal protestáns tanítókat tettek az azelőtt katolikus iskolákba. A gyermekeknek megtiltották, hogy «Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus»-sal köszönjenek és csinos kis énekeket taníttattak be velük. Ezek közül az egyik körülbelül így hangzik: «Szeretöm a táncba vezet és meg fog csókolni, este aztán haza fog kísérni!» A volt zárdaiskolás lányok az udvaron, ahol az apácák házimunkájukat végezték, szünet alatt ezeket az énekeket dalolták bosszantásukra. Borzasztó volt látni, mily rövid idő alatt durvultak el a gyermekek. Amikor pedig a direktórium az apácákat a tantermekből kikergette, a családanyák tüntetést rendeztek és hangosan tiltakoztak az új rendszabályok ellen, melyek az új tanerők fizetésének és elhelyezésének révén új megterhelést jelentettek a községnek; sőt leginkább kálvinista anyák voltak azok, akik a leghangosabb tiltakozással rótták le hálájukat az apácákkal szemben, mert leányaik legnagyobb-részt, anélkül, hogy vallásbeli különbséget tettek volna valaha, a zárdában nyerték neveltetésüket. Ismét egy paraszt találta fején a szöveget, mikor így nyilatkozott: «Hát, ha már a grófnak úgy tetszik, hogy iskolákra adja ki pénzét, kinek van joga neki ezt megtiltani?» Mindenesetre megfélemedezett a derék ember arról, hogy rangommal együtt módom is az ördögé, pardon, a Kun Béláé lett! Fegyelem és rend eltűnt a gyermekek sorából s ha rajtakaptuk őket valami neveletlen rakoncátlanságon s felelősségre vontuk, olyan szemtelen feleletet kaptunk válaszul, hogy ezekkel a bitangokkal szemben teljesen védtelenül állottunk. Akárhány pap és tanító még ma is, amikor ezeket a sorokat írom, panaszkodik nekem, hogy ennek az eldurvulásnak utolsó nyomai még most sem tűntek el a gyermeki lelkekből.

Miként Majkon, úgy Csákváron is a kastély a különféle

bizottságok szakadatlan vizsgálatának volt kitéve. Mivel azonban szívésen tartottam ki a földművelési iskola fentartása mellett, akárhány csatát kellett megvívnom a népbiztosokkal, akik a kastélyt kórházi célokra akarták fordítani. Mikor aztán végre sikerült nekem józan orvosokat meggyőznöm, hogy nem minden épület alkalmas kórházi célokra, újabb veszély szakadt rám. A helybeli protestáns tánítók egyike keresztülvitte, hogy a kastélyt az elemi iskolák részére elrekvirálják. Természetesen nagy építkezési átalakítások lettek volna szükségesek, amelyek a kastély történelmi és művészeti értékét megsemmisítették volna, de ezzel édeskeveset törődött a proletárdiktatura. S valamint a szocialista teoriák, melyeket évtizedek óta hirdetnek szóban és írásban s melyeknek alkalmazása egy aranykor eljöttét ígérte, most, amikor a világ egyes részeiben valóban alkalmazták, teljes tarthatatlanságukat bizonyították be: úgy a budapesti népbiztosok is rendeletet rendeletre adtak ki s egyik pompásabb volt a másiknál, amikor azonban alkalmazásra került a sor, vagy butaságnak bizonyultak, vagy épen a homlokegyenest ellenkezőjét érték el annak az «ideális» célnak, amelyre törekedtek.

Milyen ideális például a kapitalisták vagy «burzsujok» (a bourgeois oroszosított kifejezése, vagyis nemproletár) által nem használt lakásoknak a nincstelen proletárok között való felosztása. És milyen borzalmas az eredmény, amely piszkos, egészségtelen tömeglakásokat csinál minden házból, melyben antihygienikus állapotok mellett egy legközelebbi ragálynál óriási lesz az áldozatoknak száma. Milyen fenségesen hangzik, a kastélyokat szanatóriumokká változtatni, de mekkora tudatlanságot, milyen elrettentő felületességet árul el ez a rendelkezés azok szemében, akik tanúi voltak a helyi viszonyok hónapokig tartó beható vizsgálatának, amelynek lelkiismeretes orvosoknak kell magukat szentelniök, mielőtt végérvényes elhatározásra juthatnának. És mily egyszerűen nevetséges az a gondolat, egy épületet szanatóriummá átalakítani, amely épen ellenkezőjét mutatja egy modern szanatórium egészségügyi és hygienikus tekintetben támasztott követelményeinek.

A proletárdiktatura mégis szükségét látta a szovjet vagy tanácsparlament összehívásának. E célból választásokat írtak ki, melyeket mindegyre kitoltak. A tanácskormány presztizse azonban mégis csak nagy csorbát szenvedett volna, ha nem szikratávíratozhatta volna egész Európához, hogy a választások hangos, egyhangú bizalmat jelentenek Kun Béla és társai számára. Megcsinálták tehát a választásokat. A szovjet indirekt választásokon alapult, melynek tagjait a vármegyei «tanácsok»-ból választották, melyekbe megint a községekből küldöttek bizalmiakat. Hivatalosan és nem hivatalosan elrendelték, hogy csak a szocialista szakszervezetek tagjai bírnak szavazati joggal, ha azonban például egy kézműves, egy kereskedő vagy földműves üzemében fizetett alkalmazott volt, akkor az alkalmazottnak volt választójoga, de a munkaadónak vagy «burzsuj»-nak sem aktív, sem passzív választójoga nem volt. A választási lajstrom, azaz a megválasztandó elvtársak névsora a szocialista pártban nyert megállapítást, anélkül, hogy — amint hasonló esetekben oly gyakran történik — az általános véleményt meghallgatták volna. A névsoron mindennemű változtatás meg volt tiltva. Nagy ingerültség vett erőt a csákvári lakosságon, mert ezekben a rendszabályokban Halnek elviselhetetlen zsarnokságának érvényesülését vélték felismerni. A választás napján pedig az ingerültség Halneket egyszerűen elsöpörte tevékenységének eddigi helyéről. Majdnem minden lajstromon törölték az ő és szorosabban vett elvtársai nevét s minthogy ez a választás épúgy szólt a községi képviselőnek a vármegyei választmányban, mint közvetve a szovjetben való részvételére, új direktóriumot kaptunk Halnek nélkül s egy új munkástanácsot is, melynek tagjai kereken szocialistáknak és többé nem kommunistáknak mondták magukat. A választás alatt azonban Halnek élettársa jelen volt a választási teremben s a leadott szavazólisták felett annyira részrehajló ellenőrzést gyakorolt, hogy úgy őt, mint Halneket, a most letört hatalmast is, szidalmak és gyalázkodás közepette zavarták ki csak a csendőrség közbelépésére lehetett őket a tettelegességtől megmenteni.

Június 14-én Budapesten megnyitották a szovjetet. Bizo-

nyára azonban nem jelentett egyhangú bizalmi szavazatot Kun Béla részére. A teljes héten át tartott üléseken hatalmas ellenzéki beszédek hangzottak el, legtöbbször erősen antiszemita tartalommal s a vármegyei- és termelőbiztosok üzelmeit a legkiméletlenebb módon leplezték le. Az üléseket a képviselőházban tartották, melynek pincehelyiségei a legborzasztóbb tömeggyilkosságoknak, kivégzéseknek és a bolsevizmus áldozatai legválogatottabb kínzásának volt a színtere. Azt mondják, hogy néhány különösen heves ellenzéki szónokot sohasem látták viszont többé választói. A képviselőház közelében van a földművelésügyi minisztérium s akárhány kivégzés nem a pincékben ment véghez, hanem a nyilvánosság előtt, a képviselőház lépcsőin. S miként a francia forradalom tricoteusesei körülállották a guillotine-t s türelmetlenségüknek hangos kifejezést adtak, ha bizonyos napokon a látványosság várakozásukon alul maradt, ezek az ördögi asszonyok itt is összefutottak, ha valamelyik hirhedt autó, szokásos Lenin-fiú rakományával és foglyokkal ezen lépcsők előtt megállt s hangos sápítózással kérdezték, hogy hát ma nem lesz kivégzés? Egy, a földművelésügyi minisztériumban alkalmazásban volt «elvtárs» beszélt el nekem, hogy ezeket a kivégzéseket oly borzalmasan és ügyetlenül hajtották végre, hogy ahányszor csak valamilyen szerencsétlent ott agyonlőttek, a golyók a kőlépcsőfokokról visszapattantak és hangos zirrenéssel fűtyültek el irodájának ablaka mellett. Ez az elvtárs «rettek» volt: kívül vörös, belül fehér! Így neveztük mi, fehérek, mindazokat, akik a kényszernek engedve, állásukban megmaradtak s őket abban a tanácskormány meghagyta, amiáltal lehetővé vált nekik, hogy a bolsevista pusztítástól és rombolástól milliárdnyi értékeket mentsenek meg. Ha ma még vannak telivérmenek, szarvasmarhatenyészcsordák stb., s nem hajtották valamennyit a budapesti vágóhidákra, azt ezeknek a földművelési minisztériumbeli retkeknek köszönhetjük, kik a fejükkal játszva, a népbiztosok ész nélküli pusztítását megakadályozták. Egyes megyei városokban is voltak olyan közigazgatási tisztviselők és rendőrségi szervek, akik szerény hatáskörükben igen sok bolsevista intézke-

dés keresztülvitelét akadályozták meg. Sajnos, ezeket a hősöket a szovjetkormány bukását követő első napokban igen igazságtalanul ítélték meg. Igen sok útirajzban pompás színekkel ecsetelik, miként vonszolja magát tova a napsugártól kopárra égetett sivatagon keresztül a kimerült karaván s miként éled fel a szomjúsággyötörte utasokban hirtelenül egy korábban élvezett üdítő ital emlékezete, a jelen minden kínját megezerszerezve: úgy vonszolódtott a mi életünk is nap-nap után, egyre elviselhetetlenebbé válva, lassan tovább. A vármegyében és Budapesten ismét elnyomtak újabb fehér puccsokat, új nevet hallottunk emlegetni, amelyeknek viselőit ismét elfogták, egyre feszültebben figyeltünk az ágyúdörgésre, amire mindenki, akivel találkoztunk, újabb magyarázatot tudott adni: hogy a csehek átkeltek a komáromi hídon és előnyomulóban vannak; s hogy a románok már Budapesthez közelednek. Végre június 24-én mégis csak jelentette az állami telefon, hogy a budapesti főposta a fehérek kezén van és hogy a Dunáról monitorok lőtték a szovjetházat, a Hungária-szállót, amelyben — mint tudjuk — a népbiztosok ütötték fel tanyájukat. A Gellérthegyen a nemzeti zászló leng. Azt hittük, álmodunk s csak reszkettünk, miért nem érkezik meg a sürgöny az új kormánytól, hogy a tanácskormány megbukott. És — sajnos — nem bukott, mert délután megjött a hír, hogy a fehér puccs ismét balul ütött ki; a monitorok visszavonultak Belgrád felé és a Ludovika-Akadémia bátor növendékei, akik a felkelés élén állottak, a harcban elesetek, vagy fogságba jutottak. Mélységesen komor volt hangulatunkban a visszahatás s csak amikor több nap múlva hallottuk, hogy az olasz misszió közbelépett a puccs elfogott áldozatainak tömeges kivégzése ellen, merítettünk újból reményt, hogy végre talán mégis csak megkezdnek valamit kívülről, hogy ennek a véres örületnek véget vessenek. Körülbelül egy időben azzal, hogy Pesten ezt a puccsot meghiusították, árulás folytán Magyarország egyéb részeiben is meghiusultak hasonló kísérletek. Székesfehérváron és környékén egy pontosan kidolgozott tervet kellett volna keresztül vinni, mely szerint a környéken fekvő községek parasztjainak

koncentrikusan kellett volna Székesfehérvár ellen vonulniok, miközben magában a városban tisztek vezetése mellett az úgynevezett vörös hadseregbeli helyőrség a kommunista hatalmonlévőket elfogta volna. Azon a bizonyos éjszakán a tisztek már meghatározott helyeiken voltak, oldalukra a revolver felkötve, gallérjukon a tiszti csillag újra felvarrva, mellükön a hadi kitüntetések, órájukat kézbentartva a nekirohanás percére várva, — amint hozzá voltak szokva az ütegnél vagy lövészárokban, — amikor valamilyen vigyázatlanság folytán az egész vállalkozást felfedezték vagy pedig elárulták, mire a terrorcsapatok 300 tisztet és polgári egyént letartóztattak és részint Budapestre küldöttek. Amikor Horváth ács, aki akkor a vármegye legfőbb biztosa volt s akinek szobájában a kommün bukása után szomszédunk ezüstneműinek, fehérneműinek és ruhaneműinek nagyobb részét megtalálták, az elfogott tisztek egyikét megkérdezte: «Mit csinált volna velem, ha elfogott volna? A tiszt hidegvérrel felelte: «Azt, amit Ön fog most velem tenni!»

Nyugatmagyarországon, Sopronban és környékén a szocialista-kommunista forradalom alapjában véve csak formai volt s a fehér ellentállást sokkal erélyesebben szervezték, mint nálunk és Somogyban, hol a forradalmi ideákat inkább csak antiszemita szempontból támadták. A csornai felkelés azokban a napokban olyan hírességre tett szert, mint a nagy francia forradalom idején a Vendée felkelése. Sajnos azonban a hirtelenül oda küldött terrorcsapatok a csornai felkelést is vérbefojtották, ahol Kun Béla zsidóhóhérja, Szamuely a legválogatottabb kínzási módokat eszelte ki, mielőtt a szerencsétlen áldozatokat felakasztották volna. Így például két fiatal, jó ismerős nagybirtokos is bele volt keverve a dologba s habár nem tartoztak a tulajdonképeni felbujtókhoz, minden jel arra mutatott, hogy velük a régi közmondás szerint: «Aki korpa közé keveredik, megeszik a disznók», fognak eljárni. Először anyjukat vetették alá kínos vallatásnak s azután, hogy ő semmit sem akart «elárulni», a két fiatalembert lassan vezették el a kastély ablakai előtt, hogy anyjuk őket a vesztőhelyre vivő úton láthassa. Míg őket a meglehetősen messze fekvő Sopronba vezették, azalatt az

egyiknek fiatal felesége sorrajárta a körülfekvő falvakat, összegyűjtötte és mozgósította a parasztokat, akik aztán hosszú kocsisoron mentek be Sopronba s ott fiatal földbirtokos uraiknak szabadonbocsátását olyan nyomatékosan követelték, hogy a zsidótársaság tanácsosabbnak látta engedni. Azonban igen sok más áldozat függött ott a fák ágain azután, hogy előbb megkínózták. Mikor egy fiatal leánykát, kinek hozzátartozóit felakasztásra ítélték, azt kérdezték, hogy végig akarja-e nézni az akasztást és ő azt felelte, hogy ugyan hagyják odébb menni, azt felelték a hóhérok: «Nem, te ne is láss akasztást». Kiszurták szemeit s a többivel együtt a fára akasztották.

Olyan urak, akik Pesten mint túsok fogva voltak, beszélnek el nekem, hogy a börtönőrök durvasága és raffinált elvetemültsége, sokszor az eddig legborzasztóbbaknak ismert kínai kínzásokat is felülmultha. Legelőször is mindjárt a letartóztatás után hangos ordítózással igyekeztek a foglyok idegeit megreszkettetni. Szidalmak, cáromkodások, fenyegetések zúdultak ezekre az idősebb s legjobb társaságbeli urakra. Ha azonban nem ijedt be nekik valaki, akkor ennek a bátor magatartásnak híre gyorsan terjedt el a Lenin-fiúk emberei között, akik aztán becsüléssel mesélték el, hogy ez vagy amaz bátran viselte magát. A fogházban magában a következő fogás örvendett népszerűségnek: fősorakoztatták a foglyok egy csapatát, lépcsőkön föl, lépcsőkön levezették, s hosszú folyosókon keresztül valamelyik udvarra kísérték s a Lenin-fiúk utálatos módorában azt a látszator keltették, hogy kivégzéshez készülnek. Hosszabb vagy rövidebb ideig tartó, idegölő várakozás után csak úgy odavetették: «A bíró fáradt, ma már nem jön! Talán majd valamelyik más napon. Mars vissza!» Egy ilyen séta alkalmával egyik ismerősömnek, aki azonban hála Istennek még az élők sorában van, egyik Lenin-fiú azt mondotta, mialatt őt mustrálva nézte végig: «Na, holnap te is szép halott leszel!» A Lenin-fiúk főcinkosainak Budapesten épen most folyó törvényszéki főtárgyalásáról szóló hírlapi közleményekből most már nyilvánosságra jutott a képviselőház és a Batthyány-palota pincéje kínzókamráinak néhány titka, hol a

hóhérok szerencsétlen, halálraitélt áldozataikat a kivégzés előtt rettenetes ütlegekkel kényszerítették letérdelni és nadrágjaikat megcsókolni, vagy pedig hogy a már felakasztottaknak búcsuzásul kezüket nyujtsák. De hát én nem a pesti kommunizmus történetét írom meg, csak azt akarom megjegyezni, hogy habár engem ezek a borzalmasságok mélyen megindítanak, akár-hányszor hallok is róluk, mégis a bolsevizmus ellen érzett ellenszenvem kevésbé származott abból, hogy vagyonomat elvesztettem, vagy a kiontott vér borzalmából, mint inkább a teljes elvadultság, kulturátlanság és a majdnem megfoghatatlan butaság látásából, amely az úgynevezett ideális Marx teóriáknak ezen bestiák által való keresztülvitelében megnyilvánult. Van-e valami nevetségesebb, valamely nép kulturnívójának legkevésbé megfelelő valami, mint az úgynevezett szellemi kataszter feltalálása? Egy népbiztost biztak meg azzal, hogy a szellemi munkásokat, tehát írókat, művészeket stb. tetszés szerinti rangosztályokba sorozza, melyek — akárcsak a legrendezettebb bürokráciában — a fizetési fokozatokhoz alkalmazkodtak. Ennek a kataszternek kellett volna a «burzsujok» protekciós rendszerét tönkretennie, amely például a színházakban a darabok első előadása esetében az elővételi közönség útján jutott kifejezésre. Valamely munkának gyors egymásutánban következő kiadása is legtöbb esetben csálhatatlan jele a közönség rossz izlésének, de egyúttal az író tehetségének hibás megítélése is. Ezekbe a modern mandarinosztályokba való beosztás egyetlen elvtárs kezébe volt letéve, aki azonban büszke proletáröntudatában természetesen csálhatatlan volt. Ebben az esetben az illető véletlenségből maga is író volt, aki a nagy rostát a kezében tartotta. Mivel azonban a proletárdiktatura sarkalatos tétele volt, valamely állást minél gyakrabban újból betölteni, hogy ebben a gyors változásban lehetőleg az összproletárság résztvegyen a kormányzásban, vagyis, hogy az összzsidóság meggazdagodhassék, hatalomhoz és tekintélyhez juthasson, nagyon könnyen következhetett volna az író után valami zsidó lókupec is a magyarországi művészeti és tudományos kataszteri biztosságban. Mindennemű kulturának

ez a reménytelen pusztulása a vidéki nép között is jelentkezett. Mihelyt vagyonomat a proletárdiktatura közvagyonnak nyilvánította, a felnőtt elvtársak viselkedése körülbelül ugyanarra a fokra süllyedt, mint a kommunista tanítók által vezetett iskolás ifjúságé. Az elvtárs tulajdonképpen semmitsem dolgozott, hanem leginkább valamely elvtársnő kíséretében a parkban sétált. Csinos pusztulás indult meg tehát ebben a közvagyonban. Az utak tele voltak szórva a legszebb fák és dísbokrok letördelt ágaival. Az orgonát nem szakgatták, hanem a kocsánt középen csipték el vagy egész ágakat tördeltek le erővel. Rövidesen egy padot nem lehetett a parkban találni; a vascsavarokat, melyek a deszkákat az öntöttvas lábakhoz erősítették, kivésték, a deszkákat elhurcolták s a vasállványok a kertben szerte-széjjel heverték. Egy forró tavaszi napon örültem, hogy kedvenc padomon, a tó mellett ki fogom magam pihenni s a padot a tó közepén láttam úszni. A parkban a XVIII. század végén egy emlékoszlopot állítottak fel, dédnagyatyám házasságának emlékére. A kövek a művészettörténeti körökben messze híres, egykori szentkeresztii bencésapátságából származtak, melynek romjait erdőmben számtalan műkutató kereste fel, mivel a még található, nagyszerűen vésett kövek a román stíl gótikába való átmeneti idejének egyik legérdekesebb emlékei. Ebbe az oszlopba egy kegyeletes kéz a gyermek Jézust tartó Istenanyának olasz majolikából való képét falazta be. A mai borzalmas árak mellett ennek a majolikának régiségi becsértéke körülbelül 200.000 korona; de nem ez a pénzérték tette előttem becsessé a képet, hanem inkább a kép iránt való, gyermekkorom óta tartó kegyeletem és tiszteletem. A háború kitörése óta ritkán telt el nap anélkül, hogy azt fel ne kerestem volna, hogy a viszontagságos időkben egy rövidke röpimával védelmet és segítséget kérjek, a meghallgatás napjaiban pedig hálafohászt mondjak. Amikor tehát egy napon ismét gyorsan odamentem, a kép eltűnt. Az első pillanatban nem tudtam magamhoz térni s ideges, optikai csalódásra gondoltam. Sajnos azonban, nemsokára észre kellettennem, hogy a képet körülvevő kis márvány-

keretet erőszakkal összezúzták. Most már tisztában voltam a tényállással. Lehajóítam s a majolikát számtalan darabra törve találtam meg az oszlop lábánál. Vigasztalan izgalom közepette szedtem fel a cserepeket és hazavittem. A háború kitörése óta ezen a napon másodszor szöktek könnyek a szemembe. S ha úgynevezett józan szocialistákat megkérdeztünk, hogy hát mindenkit boldogító tanaikhoz ilyen visszataszító kihágások is hozzátartoznak-e, azt felelték legjobb esetben: «Egyesek túlkapásait nem lehet az egyetemesség terhére írni». A proletárdiktatura egyik legfőbb feladatának tartotta a művészeti és értéktárgyak elkommunizálását. De nem hiszem, hogy mindenütt oly primitívvül jártak volna el, mint Csákváron és oly rablómódon, mint Majkon. Budapesti magánlakásokon és egyes kastélyokban mindkét nembeli, egészen képzett művészek és műértők jelentek meg, hogy valódi műérzékkel leltárokat vegyenek fel és művészeti katalógusokat fektessenek fel. Igen sok tárgyat felpakoltak, melyek aztán el is tűntek. Másokat különböző népbiztosoknál és más proletárméltóságoknál találtak meg, végül pedig a budapesti művészházban sok-sok magántulajdonból származó műkincsekkel képkiallítást rendeztek. Azt mondják, hogy igazi műértőket valósággal elragadott az a körülmény, hogy meggyőződést szerezhettek arról a megmérhetetlen gazdagságról, melyet Magyarország tehetős osztályai művészeti értékekben felhalmoztak. De ezekben a termekben azt is meg lehetett állapítani, hogy milyen alapossággal raboltak. Budapesti lakásomból is több képet loptak ki és távolítottak el, de habár lakosztályaim rekvirálva vannak, mégis reménylem, hogy egyszer csak ismét birtokába jutok képeimnek.

A június 24-én meghiusított puccs óta az ország hangulata egyre fehérebb lett. Még a budapesti lakosság gomblyukából is eltűntek a vörös rozetták. Ha némelykor ilyen városi lakossal találkoztam Csákváron, kinek vörös rozetta volt a zakkója gomblyukában, a másik pedig felöltőjén, úgy éreztem, mintha hirtelenül Párisba kerültem volna s a becsületrend valamely érdemdús vitézével találkoznék; de csakhamar

kiábrándultam: «Dehogyan! sajnós, ez csak maszkírozott kommunista!» Tehát Budapesten már nem lehetett «becsületrendlovagot» látni! Mindenki hangosan dühöngött a rettenetes drágaság és az egyre fokozódó éhínség ellen. A Lenin-fiúk továbbra is terrorizáltak. Böhm, Pogány és Kun népbiztosok lángoló beszédek tartottak, kértek, könyörögtek, jajgattak és abajgattak, hogy a derék proletárok lépjenek be a vörös hadseregbe, hogy a Budapest megszállására előnyomuló oláhoakat viasszaszoríthassák. A hadseregről szóló hírek egyre kevesebb dicsőségről beszéltek. Az országutakon rengeteg katonával lehetett találkozni, akik valamely frontról szöktek meg, minthogy a pesti zsidók miatt nem akarták magukat agyonlővetni. A pesti lakosság csapatostul lepte el a Budapest-környéki falvakat és a legörültebb összegeket fizette élelemért. A terror mindenütt még egyszer fellángolt.

A népbiztosok minden alkalmat megragadtak a rekvirálásra, vagyis inkább a lopásra, de tulajdonképpen mindegyik előtt tisztán állott már, hogy a proletárdiktatura menthetetlenül vége felé közeledik. És augusztus másodikán valóban meg voltunk váltva, de a nemzet is végső erejéig volt kimerülve. A fordulat oly hatalmas volt, a benyomások oly hihetetlenül gyorsan váltakoztak, hogy nem volt meg a képességünk különösebb örömünknek valamilyen kifejezést adnunk. Kun Béla és társainak menekülése felett érzett csalódás egyideig elnyomott minden más érzést. Az utakon autók, a levegőben repülőgépek berregtek az első két napon véghossznélküli sorokban, telerakódva vörös zsidókkal és zsákmánnyal.

III.

És most írásomnak vége felé járok és kérdem olvasóimat: mihez fogjunk most? A korona, mely egy évezreden át a rend és hatalom összfogalma volt, immár csak antikváriusi emlékek látszik. A parlamentarizmus, mely századokon keresztül a törvényszerűség forrása volt, évek óta már végelgyengülésben szenved: obstrukciók hamisították meg a többségi elvet s vele a népek önrendelkezési jogát s a parlamenti szokások formarágásának nincs meg az a tulajdonsága, hogy a «népszuverénitás» e kifejezésének új erőt és új tekintélyt kölcsönözzön. A parlamentarizmus lejáratása miatt sokan azzal vigasztalták magukat, hogy a világszerte mindjobban elhatalmasodó és zsarnokságukat éreztető munkás-szindikátusokra és szakszervezetekre mint egy jövődöbeli «érdekképviselői rendszer»-re az államügyek vezetésében nagy szerep vár. Ez a zsarnokság hatalomhoz és tekintélyhez jutott és proletárdiktatura alakjában vérbe és éhínségbe fult. Mi lesz most? Mi marad nekünk? Talán az antiszemitizmus? Jó, de mi a végcélja és szándéka az antiszemitizmusnak? Talán csak nem kizárólag pogromok rendezése? Mi nagyon jól tudjuk, hogyha a gyom ellepi és veszélyezteteti termésünket, nem elég azt kiirtani és elégetni, hanem új magot is kell bevetni, hogy oly sűrűn és erőteljesen nőjön ki, hogy lehetetlenné tegye benne a gyom fejlődését. Tehát az antiszemitizmus is új vetést követel, és mit vessünk? A keresztény világnézetet! A hatalmas változások és haladások óta, melyeket a XIX. század tett, sok-sok téren ez a keresztény világnézet egészen a háttérbe szorult, a liberalizmus elfordult tőle, mert a kereskedelem és ipar egyoldalú, igazságtalan, egoista föltételektől lett függővé téve, melyek kapitalizmusra, pauperizmusra és osztálygyűlöletre

vezettek. A keresztény világnézetben az előfeltétel az igazság és a szeretet.

A liberalizmus ellen támadt reakciót szocializmusnak nevezték el. Ez materialista premisszákra van építve, tagadja Istent és az erkölcsant. Ha meg akarjuk menteni véreinket, ha hazánkat új fejlődésre akarjuk vezetni, akkor föl kell hagynunk mindenféle kísérletezéssel, hogy eszméket és elveket alkalmazzunk, a dolgok újjászervezésében, melyek a XIX. században a liberalizmust és a szocializmust érlelték meg. Ha évtizedeken át az emberiség egy része aggodalommal és félelemmel, másik része gyűlölettel és túlfeszített reményekkel várta az állami, társadalmi és erkölcsi viszonyok egészen új, eddigelé teljesen idegen átalakítását, t. i. Marx és Lassalle tanait, melynek bevallott végcélja volt egy évszázados kultúra teljes megsemmisítése és minden hagyomány eltörlése: akkor nem látom be, miért kell engem utopista bolondnak szidni azért, mert én tabula rasát akarok csinálni mindazokkal az elemekkel és faktorokkal, melyek erőszakkal megakadályozzák Krisztus ezeréves tanainak gyakorlati alkalmazását. Most aztán az a kérdés: vezessen tehát az emberi rend újjáalakulása általános kolostori életre és aki a fórumon megjelenik, csupa Assisi Szent Ferenc legyen? Épenséggel nem! És igazolásomra ezt az én elvont monológomat most befejezem és visszatérek meggyőződésemnek nagyon realisztikus kifejtésére.*

A dolgok új rendjének alapköve röviden kifejezve a következő: A földbirtok kizárólag az emberiség táplálására szolgál,

* Akinek kétsége van afelől, hogy a következő fejtegetések csakugyan keresztény tanok és világnézet kifejezői-e, az ellenőrizheti azt, ha tanulmányozza Aquinói Szent Tamás «Summa Theologicá»-ját, Fr. Albert Maria Weiss O. Pr.: «Apologie des Christentums» című munkáját, a francia nemzetgazdasági író F. Le Play műveit, Kuefstein Károly gróf Szent Ambrus írásait, dr. Ratzinger könyveit, a katolikus egyház kamattanát stb. De az ellenőrzés keresztülvitelében két elengedhetetlen feltételt ajánlok* szeretettel; hogy az illető koránkelő legyen és nem nagyon idős, mert ötven egynéhány, sőt több kötet átolvasása sok időbe kerül és egy öreg ellenőrt olvasás közben érhet az Úr elszólító szava.

következőképp kell, hogy kizárva legyen azon árucikkek sorából, melyek a csereértékéi önkényes és szabad adás-vevése alá esnek. A munkás bére az élelmiszerek ára után igazodik, amiket a földbirtok szállít. A tőke és munka viszonya társadalmi szerződés s a munkaerőnek joga van a nyereséghez, mint a tőkének. E viszony szabályozását már sokszor kiszámították számjegyekben, csak meg kell nézni a táblázatokat és alkalmazni.* Ezek alkalmazása hatalmas lökést ad a tizenöt és többszázalékos vállalkozói nyereségnek és dividendáknak; enyhíteni fogja azonban a gazdagság és szegénység közötti ellentétet és eltünteti a plutokrácia luxusa és a pauperizmus között tátongó szakadékot. A bérkérdésnek ez új szabályozásától nem szabad visszariadnunk; szükséges ez abból az okból is, hogy a magánvagyon elvét megvédje a jövőben utopista szocialisták és kommunisták irigy és gyűlölködő támadásai ellen. A munkabérek — mondtam — az élelmiszerek árai után kell, hogy igazodjanak. Evégett nagyon ajánlatos is volna visszatérni a részleges természetbeni gazdálkodásra. Ezzel jól járna a gazdasági nagy üzem alkalmazottja is és a földbirtokos is megmenekülne sok valutagondtól. De van, aki se nem birtokos, se nem alkalmazottja a birtokosnak, de fizetését természetben szeretné kapni, tehát gondoskodni kell, hogy a földbirtok és annak termékei hozzáférhetőbbek legyenek. Az ám! épen ezen a ponton fog fülön engem a liberalizmus és így kiált: «Hiszen én is épen azt akarom, azért akarom a földbirtokot nem kötöttnek látni és szabadon rendelkezni a földbirtok és hozadékainak ára felett». Ez azonban hamis következtetés, hiszen épen azért éheznek ma milliók, mert te a földdel és gabonával uzsoráskodtál. A földbirtok adás-vevéseinek az állam szigorú ellenőrzése alatt kellene állnia. A nemzeti állam kötelessége nemcsak a külső határok őrzése, hanem belső birtokának megtartása is. A földbirtok eladásának joga az államé legyen s az eladó birtok megvételét állami ellen-

* Például Fr. Albert M. Weiss O. Pr.: «Die Gesetze für Berechnung von Kapitalzins und Arbeitslohn».

őrző szervek és állampénztárak kerületenkint biztosítsák és szabályozzák. Ez megakadályozza a természetellenes latifundiumok alakulását és a földbirtoknak idegen zsidók által való felszívását. Ezeket a rendszabályokat Németország több vidékén már a háború előtt is bevezették és ezek nagy szolgálatot tettek az úgynevezett járadékbirtokok (Rentengüter) alakulásában.*

Még ha ismétlésbe esem is, rá kell mutatnom arra, hogyha mi nagybirtokosok készeknek jelentenők ki magunkat arra, hogy önként is, nem várva meg a törvényszerinti szabályozást, birtokunk egy részének átengedésével csillapítsuk a ma még annyira dúló földéhséget, akkor egyidejűleg sürgetnünk kellene, hogy azonnal alkottassék külön agrárjog, mely meggátolja a visszaesést az eddigi siralmas állapotokba. Ennek az agrárjognak vezérmotivuma az lenne, hogy a földbirtok ne legyen kiszolgáltatva annak a szabad individualizálásnak, mely a francia forradalom óta közéletünket megbélyegezte. Az államnak nemcsak joga, hanem kötelessége is a földbirtokot oltalmazni és annak művelését és kezelését ellenőrizni. Ez nem azt jelenti, hogy a földbirtokot államosítsák, hanem azt, hogy a földbirtok és földbirtokos kiveendő abból az egyenlősítésből, mely manapság a közgazdaságban a földbirtokot mint árucikket, mondjuk a papírral egyformán kezeli. A papírnak lehetett tegnap mint részvénynek ingadozó értéke, mely nem alkalmas értékmértékül szolgálni. A papír ma mint pótványag olyan értéket játszhatik, mely nem felel meg sem tulajdonságának, sem alkalmazhatóságának. A földbirtok nem szabad, hogy kitéve legyen ilyen ingadozásoknak és értékebecsléseknek, mert így veszélyeztetni az állam szükséges életföltételeit.

Így képelem a dolgot: a kötött birtok (ezzel nem csupán a nemesség birtokait értem) pontosan végzett becslések és számítások alapján az államnak lehetőleg csekély megterhelésével fekvőségeinek egyes részét átadja egyes polgároknak, akiket

* Csakhogy ott pénzüzetek és nem állami hivatalok gondoskodtak a földbirtok ezen tartalékáról.

mint minőségileg, mint mennyiségileg törvényileg kell meghatározni. A vételár hovafordítását a pénzmajorátusok módjára meghatározott ipari célokra kell vinkulálni. Az így felszabaduló földbirtokokból egy, e célra külön felállított hatóság felügyelete alatt, nagyobb és kisebb telkeket kell alapítani. Ekkor előlépne az addig kodifikált agrárjog* és oltalmába venné a már most fennálló kis- és középbirtokot, még pedig így: az úgynevezett reálhitelét a kis- és középbirtokosoknak akkép kell korlátozni, hogy a birtokkisajátítási határa ne haladja meg a birtok felét. A váltóképesség kizáróan az iparnak és kereskedelemnek legyen fenntartva és a váltóhitel helyére az ingó jelzáloghitel kerüljön.** Az üzemtöket, épületeket, állatállományt, a termés egy részét nem szabad kényszereladás útján kisajátítani. Az adósságügyet egy központi állami ellenőrzés alatt álló jelzálogintézet által kell szabályoztatni, melynek jogában legyen a kölcsönökre olcsó kamatlábat megállapítani.

A személyi hitelt a legszűkebb körben helyi felügyelet alatt kell szabályozni s erre igen alkalmasak volnának a helyi hitelszövetkezetek. A gazdasági hitelüggyel és a megterhelés korlátozásával karöltve a földöröklésjogot akként kellene megalkotni, hogy a birtok egyenlő öröklési elosztása megszűnjék, a birtok fele tehermentes, az üzemeltár elzálogosíthatatlan maradjon. Az állami ellenőrzés alatt álló jelzálogintézet felállítására lehetővé és könnyebbé teszi e rendszabályok megvalósítását s végül a biztosításügyet a legszélesebb alapokon a legmesszebbmenő állami felügyelet alatt kell szervezni. Kézzelfogható dolog, hogy ha a nagybirtok kiadja kezéből fekvőségeinek egy részét, akkor nagyon komoly kérdések elé állítja magát, melyek megoldásának a paraszt-agrárjog szabályozásával egyidejűleg kell megtörténnie. Olvastam néhány statisztikát

* Szabadon dr. Ratzinger: «Erhaltung des Bauernstandes» című műve után.

** Dr. Sebes Dénes: «A földbirtokjogi törvényjavaslatok és azok indokolása».

tikai adatot, melyek szerint egy ország egyetemes termelése a kisbirtokkal arányban nő. Tekintve azonban a mi kisbirtokosaink hátramaradottságát a gazdasági képzettségben, és teljesítőképességét, mindenesetre Magyarországra nézve tagadom e tétel helyességét. A legutóbbi hónapok szörnyű tapasztalataiból tudjuk, hogy a hadsereg és a városok elsenyvednek, ha kikapcsolják a nagybirtokot termékeivel a közellátás, tehát a kereskedelem közforgalmából. Midőn a kommunizmus örült munkabérei illuzóriussá tették a birtokok jövedelmét és midőn a gazdasági földmunkásoknak csaknem ingyenfölddel való ellátása, a nagybirtok megművelését végtelenül megnehezítette, akkor bizony még a legszigorúbb rekvirálások sem enyhítettek az élelmiszerhiányon, mely a városokban és kaszárnnyákban jelentkezett.

A gazdasági nagyüzemnek tehát fenn kell állnia tovább is és szabadon kell maradniok a nagybirtok megműveléséhez szükséges munkaerőknek és ezeknek bére természetesen az élelmicikkek árához kell, hogy igazodjék. A nagybirtok fennmaradásának biztosítása végett azonban szükséges, hogy ennek kötött alakja továbbra is fennálljon. Legyen bár az hitbizomány, vagy történjék bár egy home-stead-félével kapcsolatban, mely a hitbizományi korlátozásokat és jogokat kiterjeszténé a többi birtoknemekre is. Hogy azonban ez a birtokvédelem csakugyan tényleg megvalósuljon és a birtokosok ezzel a jogukkal vissza ne élhessenek, ahogy az ma történik a majoratusokban, pártatlan ellenőrzőszerveknek kellene ügyelniök mindazon szabályok lelkiismeretes megtartására, melyek az új agrárjogban elméletileg felállítatnak. Például ajánlanám, hogy a hitbizományi hatóság köteles legyen a hitbizomány gondnokát is számadásra vonni, ha a hitbizomány haszonélvezője annak kezelésében vagy megterhelésében eladósodás veszedelmének tenné ki magát. Szerintem bebizonyított tény, hogy a hitbizományi intézmények a nemesi rend megerősítését és az államvagyon biztosítását segíti elő. Demokratikusellenes dolognak tartanám, ha a földbirtokosok egyéb osztályait is nem részesítenék ezekben az előnyökben, természetesen ugyan-

azokkal a kautélákkal, amelyeket a hitbizományokra is kell alkalmazni.

A szocializmus két nagy ideálja: az egyenlő munkafelosztás és a földbirtokban való egyenlő részesedés teljesen keresztülvihetetlennek bizonyult; mert mihelyt a szocialisták nálunk uralomra jutottak és e két eszméjük megvalósítását megkísérelték: egyszerre megszűnt minden munka és éhség és rablás lépett a kultura és néperő helyébe. A teljes munkaszünet nevetséges bizonyítékául csak azt hozom fel, hogy a proletárdiktatura alatt Budapesten az egyetlen üzemben levő műhelyek a manikűrösök voltak, amint azt egy elmés ujságíró feljegyezte, még pedig úgy, hogy az utcákon egész sor manikűr-üzletet lehetett látni, melyek azonban most már, hála Istennek, nem húzzák fel többé redőnyeiket.

A nagybirtok kezelésében részt kellene venniök a birtokos fiainak és fivéreinek. Most, midőn a hadsereg és diplomácia többé nem tekinthetők az ifjabb nemes urak ellátó intézetének és ezek is kénytelenek «munka» és «kenyér» után nézni, a nagybirtokos «alkalmazottaiként» foglalkoztató családtagok a fönnebb leírt tétel alapján, hogy t. i. a tőke és munkaerő egyaránt részesítendő a vállalat jövedelmeiben, épen azt a jövedelmet a családban tartanak meg és sok idegen munkaerőt (hivatalnokokat, stb.) egyéb hivatások számára tennének szabaddá.

Midőn évekkel ezelőtt egy osztrák diplomatával Franciaország pártviszonyairól beszéltem, ő a royalista-pártot «quantité négligeable»-ként tárgyalta.

— Ugyan mit akarnak önök olyan párttal, amelynek kiváló tagja, Charette tábornok,* nemrég politikai beszélgetés

* Charette tábornok IX. Pius pápa alatt a pápai zuávok parancsnoka volt, többször kitüntette magát a Garibaldi elleni harcokban és midőn 1870. szept. 20-án az olasz hadsereg bevonult Rómába, ő francia zuávjaival a német-francia harctérre ment, ahol a kis csapat rendkívül kitűnt vitézségével abban az elkeseredett téli hadjáratban. Később La Motte nevű kastélyában Bretagneban éldegélt, melynek kápolnájában kegyelettel őrizte

közben azt mondá nekem: «et puis il y a toujours la St. Vierge» — az embereket nem kell komolyan venni!

Ha most szerény följegyzéseim végén e hónapok élményeit átgondolom és összehasonlítom azokat ama sokkal súlyosabb szenvedésekkel, melyeket annyi földim és ismerősöm átélt, hálával telt szívvel kell emlékezni Isten különös oltalmára, melyben részesültünk. És ha bánkódom a zürzavaros sors miatt, melyben most hazám vívódik még és amelyből a kivezető utat keressük, akkor magamat is Charette tábornok párttársának kell hangosan vallanom és vele rendíthetetlen bizalommal felkiáltanom:

— Et puis il y a toujours la St. Vierge!

És aztán, nincs-e mindig velünk a szent Szűz!?

zuávjainak dicsőséges zászlaját. Midőn én feleségemmel egyszer ott meglátogattuk, nagyszámú royalista társaságot találtunk ott a környékből, szép kerti ünnepélyre összegyűlve, melyen a «tábornok» az ő eleven szellemes modorával a legszeretettémel több házigazdának mutatkozott. Amint estefelé az utolsó hegedűszó elhangzott, fölvezette feleségemet egy magaslatra, mely a nagy kastély-réten állt, maga köré gyűjtötte az összes táncosokat és táncosnőket, jelt adott a zenekarnak és a 75 éves aggastyán a társaságot egy «farandole»-ban hódoló menettel vezette feleségem elé.

*Szerzőtől ugyanezen munka német nyelven is
megjelent:*

**Meine Erlebnisse und Eindrücke
aus der Zeit vom 1. November
1918 bis 2. August 1919.**

Ára 40.— korona.